

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ŞANLIURFA KALESİ 2020-2023 YILI KAZILARINDA ELE
GEÇEN BİR GRUP TÜTÜN LÜLESİ**

Emrah ÇELEBİ

**Nisan-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ŞANLIURFA KALESİ 2020-2023 YILI KAZILARINDA ELE
GEÇEN BİR GRUP TÜTÜN LÜLESİ**

Emrah ÇELEBİ

**Danışman
Prof. Dr. Gülriz KOZBE**

Diğer Jüri Üyeleri

Dr. Öğr. Üyesi Aliye YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi Fırat ALLAK

**Nisan-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Emrah Çelebi tarafından hazırlanan “Şanlıurfa Kalesi 2020-2023 Yılı Kazılarında Ele Geçen Bir Grup Tütün Lülesi” adlı tez çalışması 08.04.2025 Tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat tarihi Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Prof. Dr. Gülriz KOZBE

.....

Danışman

Prof. Dr. Gülriz KOZBE

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Aliye YILMAZ

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Fırat ALLAK

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

İmza
Emrah ÇELEBİ
Nisan-2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞANLIURFA KALESİ 2020-2023 YILI KAZILARINDA ELE GEÇEN BİR GRUP TÜTÜN LÜLESİ

Emrah ÇELEBİ

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Gülriz KOZBE

2025, 96 Sayfa

Lüle, tütün ve benzeri maddelerin içine doldurulup fincan gibi ağzı açık ve yan tarafında deliği bulunan içim aletidir. 17. yüzyılın başında tütün ekiminin Osmanlı topraklarında başlamasıyla lüle vasıtasıyla tütün kahve ile bir arada tüketilmiştir. Çalışmasını tamamladığımız tezde, 2020 yılında Prof. Dr. Gülriz KOZBE tarafından başlatılan Şanlıurfa Kalesi kazılarında çıkarılan bir grup tütün lülesi ele alınmıştır. Kazı çalışmaları halen devam etmekte olup araştırmamız 2020- 2023 yılları arasında ele geçen tütün lüleleri ile sınırlandırılmıştır. Şanlıurfa Kalesi lülelerin tamamı halk tipi lülelerden oluşmaktadır. Çıkarılan 249 adet lüleden parça halde ve tama yakın olanlardan 50 adet lüle çalışmamıza alınmıştır. Lüleler çanak biçimlerine göre basık yuvarlak çanaklı, yuvarlak çanaklı, silindir çanaklı, karinalı çanaklı ve disk çanaklı lüleler olmak üzere beş tip belirlenmiştir. Tütünün Osmanlı'da yaygınlaşması ile tütün içimi için lüle yapımına başlanmış ve atölyeler kurulmuştur. Ancak elimizdeki lülelerin birçoğunda tarih ve usta mührü olmadığı için kesin tarih verilememektedir. Bununla birlikte Şanlıurfa Kalesi lüleleri, hamur rengi, tip ve form özellikleri nedeniyle 17. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasına tarihlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kale, Kazı, Lüle, Osmanlı, Şanlıurfa, Tütün.

ABSTRACT

MASTER THESIS

A GROUP OF TOBACCO PIPES UNCOVERED at ŞANLIURFA CASTLE EXCAVATIONS BETWEEN 2020-2023

Emrah ÇELEBİ

Batman University Graduate Education Institute

Art History Department of Science

Advisor: Prof. Dr. Gülriz KOZBE

2025, 96 Pages

Lüle is a pipe and, hence, a smoking tool that is filled with tobacco and similar substances. It has an open mouth like a cup and a hole on the side. With the introduction of tobacco in the Ottoman lands at the beginning of the 17th century, tobacco began to be consumed with the help of lüles. This thesis examines a group of tobacco pipes unearthed in the Şanlıurfa Castle Excavations, directed by Prof. Dr. Gülriz KOZBE in 2020, which are currently preserved in the warehouse of the Şanlıurfa Museum. While excavations are ongoing in the Şanlıurfa Castle Excavations, this thesis focuses on a group of tobacco pipes unearthed between 2020 and 2023. These examples are considered as folk art. Of the 249 pipes unearthed, 50 were almost complete or in fragment included in our study. Samples are dated by using the evidence on type and. The pipes were then grouped into five types defined based on their bowl and base forms: flat round bowl, round bowl, cylindrical bowl, keel bowl pipe, and disc-based pipe. The production of the pipes dates back to the beginning of tobacco consumption in the Ottoman Empire the 17th century when workshops were established. However, the since most pipes do not have a date or a stamp impression on an exact date cannot be provided. The pipe samples found in the Şanlıurfa Castle excavations are dated between the 17th and 19th centuries, as indicated by their clay, colour and, type, characteristics.

Keywords: Şanlıurfa, Castle, Ottoman, Tobacco, Tobacco Pipes

ÖN SÖZ

Şanlıurfa Kalesi, il merkezinde Dambak Tepesi'nde yer almaktadır. Kalenin ne zaman inşa edildiğine dair henüz kesin bir veri bulunmamakla birlikte kalenin mevcut duvarlarının 9.yy'da Abbasîler döneminde inşa edildiği bilinmektedir.

Çalışmamızı oluşturan tezin 2020 ve 2023 yılları arasında Şanlıurfa Kalesi kazıları sırasında ortaya çıkarılan bütün lüleleridir. Söz konusu lülelerin tamamı halk tipi lülelerden meydana gelmektedir. Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan lüle ve lüle parçaları arasından seçilmiş olan 50 adet tüme yakın lüle ve lüle parçası, bu çalışmamıza dahil edilmiştir.

Tez konusunun seçiminde beni yönlendiren ve tez çalışmalarında görüş ve fikirleriyle bana destek olan danışmanım sayın hocam Prof. Dr. Gülriz KOZBE'nin öneri ve izniyle gerçekleştirilmiştir. Bana bu imkânı tanıyan, daima destek olan ve mesleki hayatıma bilgi ve birikimleriyle önemli katkılar sunan, değerli hocama şükranlarımı sunarım.

Yüksek Lisans tezimin yazılımı sırasında bana birçok konuda yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Aliye YILMAZ, Dr. Öğr. Üyesi Fırat ALLAK ve Öğr. Gör. Dr. Akarcan GÜNGÖR hocalarıma teşekkür ederim.

Tez çalışması kapsamında incelenen lüle örneklerinin seçiminde, temizliğinde, düzenlenmesinde, fotoğraf çekiminde ve çizimlerinde bana yardımcı olan Şanlıurfa Kalesi kazı ekibine teşekkürlerimi borç bilirim.

Tezimin ilerlemesinde fikir ve görüşleriyle katkı sağlayan, verilerin ele alınışı, farklı bakış açılarıyla yaklaşımlarda bulunmamı sağlayan ve her konuda yardımını esirgemeyen hocalarım Doç. Dr. Suna ÇAĞAPTAY, Doç. Dr. Filiz İNANAN ve Dr. Öğr. Üyesi Feray KORUCU YAĞIZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca bana manevi destekte bulunan Arkeolog Nesrin ŞEKER'e de burada teşekkür etmek isterim.

Tez çalışmamın her mertebesinde yanımda olan tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen, sevgili aileme de minnettarlığımı burada belirtmek isterim.

Emrah ÇELEBİ
BATMAN- 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ	vii
FOTOĞRAF LİSTESİ	viii
ÇİZİM LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	1
1.2. Kapsam	2
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	3
3. YÖNTEM.....	6
4. ŞANLIURFA KALESİNİN TARİHSEL SÜRECİ	7
5. ŞANLIURFA KALESİ KAZILARI	10
6. TÜTÜN VE OSMANLI TÜTÜN LÜLELERİ	24
6.1. Tütün ve Kullanımı	24
6.2. Osmanlı’da Tütün Lüleleri.....	27
7. KATALOG	31
7.1. Basık Yuvarlak Çanaklı Lüleler	31
7.2. Yuvarlak Çanaklı Lüleler.....	46
7.3. Karınalı Çanaklı Lüleler	56
7.4. Silindirik Çanaklı Lüleler.....	61
7.5. Sadece Duman Yolu Sağlam Kalan Lüleler	64
7.6. Disk Çanaklı Lüleler	80
8. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME.....	81
8.1 Form Özellikleri.....	81
8.2 Üretim Özellikleri	86
8.3 Bezeme Özellikleri.....	88
9. SONUÇ.....	90
KAYNAKLAR	93

TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ

Tablo 8.1: Şanhurfa Kalesi kazısında görülen lüle formları	85
Tablo 8.2: Şanhurfa Kalesi lülelerinde görülen hamur renkleri	87
Tablo 8.3: Şanhurfa Kalesi lülelerinde bezeme teknikleri	88
Tablo 8.4: Şanhurfa Kalesi lülelerinde bezek türleri.....	89
Grafik 8.1: Şanhurfa Kalesi lüleleri tiplere göre dağılımı.....	86

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 4.1. Şanlıurfa Kalesi ve çevresi	7
Fotoğraf 5.1. Şanlıurfa Kalesi kazı alanlarının genel görünümü	10
Fotoğraf 5.2. Şanlıurfa Kalesi kazı sektörleri	11
Fotoğraf 5.3. Şanlıurfa Kalesi A sektörü	12
Fotoğraf 5.4. Şanlıurfa Kalesi B sektörü	13
Fotoğraf 5.5. Batı Burcu Sektörü, 1-2-3 no.lu Burçlar ve planları	15
Fotoğraf 5.6. A Sektöründe kazı yapılan P44+P45 açmaları	16
Fotoğraf 5.7. A Sektörü P44+P45 açmalarında tespit edilen ocak ve tandırlar	17
Fotoğraf 5.8. P44+P45 açmalarında tespit edilen mekân ve girişler	19
Fotoğraf 5.9. B Sektörünün güneyinde kazı yapılan açmalar	22
Fotoğraf 6.1. Kurşun Kalıp ve Alçı kalıp örnekleri	29
Fotoğraf 7.1. Kat. No:1	31
Fotoğraf 7.2. Kat. No:3	33
Fotoğraf 7.3. Kat. No:4.....	34
Fotoğraf 7.4. Kat. No:5	35
Fotoğraf 7.5. Kat. No:6	36
Fotoğraf 7.6. Kat. No:7	37
Fotoğraf 7.7. Kat. No:8	38
Fotoğraf 7.8. Kat. No:9	39
Fotoğraf 7.9. Kat. No:10	40
Fotoğraf 7.10. Kat. No:11	41
Fotoğraf 7.11. Kat. No:12	42
Fotoğraf 7.12. Kat. No:13	43
Fotoğraf 7.13. Kat. No:14	44
Fotoğraf 7.14. Kat. No:15.....	45
Fotoğraf 7.15. Kat. No:16	46
Fotoğraf 7.16. Kat. No:19	49
Fotoğraf 7.17. Kat. No:20	50
Fotoğraf 7.18. Kat. No:21	51
Fotoğraf 7.19. Kat. No:22	52
Fotoğraf 7.20. Kat. No:25	55
Fotoğraf 7.21. Kat. No:27	57
Fotoğraf 7.22. Kat. No:28	58
Fotoğraf 7.23. Kat. No:29	59
Fotoğraf 7.24. Kat. No:30	60
Fotoğraf 7.25. Kat. No:31	61
Fotoğraf 7.26. Kat. No:32	62
Fotoğraf 7.27. Kat. No:33	63
Fotoğraf 7.28. Kat. No:35	65
Fotoğraf 7.29. Kat. No:36	66
Fotoğraf 7.30. Kat. No:37	67
Fotoğraf 7.31. Kat. No:38	68
Fotoğraf 7.32. Kat. No:39	69
Fotoğraf 7.33. Kat. No:40	70
Fotoğraf 7.34. Kat. No:41	71
Fotoğraf 7.35. Kat. No:42	72
Fotoğraf 7.36. Kat. No:43	73
Fotoğraf 7.37. Kat. No:47	77
Fotoğraf 7.38. Kat. No:48	78
Fotoğraf 7.39. Kat. No:49	79
Fotoğraf 7.40. Kat. No:50	80
Fotoğraf 8.1. Basık yuvarlak çanaklı lüle örneği	82
Fotoğraf 8.2. Yuvarlak çanaklı lüle örneği	82
Fotoğraf 8.3. Karina çanaklı lüle örneği	83
Fotoğraf 8.4. Silindir çanaklı lüle örneği	84
Fotoğraf 8.5. Disk çanaklı lüle örneği	85

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 6.1: Batı ve Doğu stilinde lüle örnekleri.....	27
Çizim 6.2: Lülenin Bölümleri	28
Çizim 7.1. Kat. No:1	31
Çizim 7.2. Kat. No:2	32
Çizim 7.3. Kat. No:3	33
Çizim 7.4. Kat. No:4	34
Çizim 7.5. Kat. No:5	35
Çizim 7.6. Kat. No:6	36
Çizim 7.7. Kat. No:7	37
Çizim 7.8. Kat. No:8	38
Çizim 7.9. Kat. No:9	39
Çizim 7.10. Kat. No:10	40
Çizim 7.11. Kat. No:11	41
Çizim 7.12. Kat. No:12	42
Çizim 7.13. Kat. No:13	43
Çizim 7.14. Kat. No:14	44
Çizim 7.15. Kat. No:15	45
Çizim 7.16. Kat. No:16	46
Çizim 7.17. Kat. No:17	47
Çizim 7.18. Kat. No:18	48
Çizim 7.19. Kat. No:19	49
Çizim 7.20. Kat. No:20	50
Çizim 7.21. Kat. No:21	51
Çizim 7.22. Kat. No:22	52
Çizim 7.23. Kat. No:23	53
Çizim 7.24. Kat. No:24	54
Çizim 7.25. Kat. No:25	55
Çizim 7.26. Kat. No:26	56
Çizim 7.27. Kat. No:27	57
Çizim 7.28. Kat. No:28	58
Çizim 7.29. Kat. No:29	59
Çizim 7.30. Kat. No:30	60
Çizim 7.31. Kat. No:31	61
Çizim 7.32. Kat. No:32	62
Çizim 7.33. Kat. No:33	63
Çizim 7.34. Kat. No:34	64
Çizim 7.35. Kat. No:35	65
Çizim 7.36. Kat. No:36	66
Çizim 7.37. Kat. No:37	67
Çizim 7.38. Kat. No:38	68
Çizim 7.39. Kat. No:36	69
Çizim 7.40. Kat. No:40	70
Çizim 7.41. Kat. No:41	71
Çizim 7.42. Kat. No:42	72
Çizim 7.43. Kat. No:43	73
Çizim 7.44. Kat. No:44	74
Çizim 7.45. Kat. No:45	75
Çizim 7.46. Kat. No:46	76
Çizim 7.47. Kat. No:47	77
Çizim 7.48. Kat. No:48	78
Çizim 7.49. Kat. No:49	79
Çizim 7.50. Kat. No:50	80

KISALTMALAR

m: Metre

cm: Santimetre

yy: Yüzyıl

Kat. No: Katalog No

ed: Editör

s: Sayfa

1. GİRİŞ

1.1. Amaç

“Şanlıurfa Kalesi 2020-2023 Yılı Kazılarında Ele Geçen Bir Grup Tütün Lülesi” isimli tezimizde, 2020-2023 yılları arasında Şanlıurfa Kalesi kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan tütün lülelerinin bazı örnekleri ele alınmıştır. Lülelerin tarihçesini kapsayacak şekilde araştırılması ve ortaya çıkartılan 249 lüle arasından katalogumuzda yer alan 50 tütün lülesinin sınıflanması yapılarak, lülelerin form, süsleme ve hamur rengi incelenerek bunları tarihlendirmek, yapılan Arkeolojik kazılar sırasında ele geçen lüle örnekleriyle karşılaştırarak bu kazılara göre de form, süsleme, hamur yönleriyle benzerlik ve farklı kısımlarını ortaya koymak amaçlarımız arasındadır çünkü her üretim merkezi kendi içerisinde form, süsleme, hamur yönleriyle değişkenlik göstermektedir.

2020-2023 yılları arasında Şanlıurfa Kalesi’nde yapılan arkeolojik kazı sonucunda birçok lüle malzemesi ortaya çıkarılmasına rağmen bu lülelerle ilgili kazı yayınlarında kısmi şekilde ele alınmalarının dışında tümüyle lüleleri kapsayan herhangi bir yayın bulunmamaktadır. Bu açıdan “Şanlıurfa Kalesi 2020-2023 Yılı Kazılarında Ele Geçen Bir Grup Tütün Lülesi” başlıklı yüksek lisans tezimiz orijinal malzeme içeren bir çalışma olma niteliği kazanacaktır. Kazı çalışmalarında açığa çıkarılan 50 adet lüle örneği hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Tez çalışması dokuz bölümden oluşmaktadır. 1. Bölüm olan “Giriş” bölümünde amaç/yöntem ve kapsam olarak tezin oluşumunda hangi yöntemler kullanılmış olduğu açıklanmıştır. 2. Bölüm, “Kaynak Araştırmaları” adını taşımakta ve lüleler hakkında detaylı kaynak araştırması yer almaktadır. 3. Bölüm’de tezin yöntemi belirlenmiştir. 4. Bölüm’de Şanlıurfa Kalesi’nin tarihsel süreci ele alınarak kalenin tarihi ile ilgili detaylı bir bilgi aktarımı sağlanmıştır. 5. Bölüm, “Şanlıurfa Kalesi Kazıları” başlığı adı altında ele alınarak, Şanlıurfa Kalesi arkeolojik kazıları sonucu elde edilen veriler hakkında bilgiler verilmiştir. “Tütün ve Osmanlı Tütün Lüleleri” başlıklı 6. Bölüm’de Osmanlı Dönemi’nde tütün kullanımı ve lüleri hakkında genel bilgiler yer almaktadır. 7. Bölüm, “Katalog” bölümü olup bu bölümde 50 adet lülenin tanımlanması yapılmıştır. 8. Bölüm’de, “Değerlendirme ve Karşılaştırma” yapılarak lülelerin üretim, form ve bezeme özellikleri detaylandırılmış olup farklı kazılarda ele geçen lüleler ile karşılaştırılmıştır. 9.

ve son bölüm olan “Sonuç” başlıklı bölümde ise tez başlığımızla ilgili bir takım sonuçlara varılmıştır.

1.2. Kapsam

Şanlıurfa Kalesi’nde farklı tarihlerde yapılan arkeolojik çalışmalarda bulunan lüleler oldukça büyük bir buluntu gurubunun içerisinde yer almaktadır. Yapılan kazı çalışmalarında 2020-2023 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan kazılarda bulunan 249 adet lüle, gruplara ayrılarak incelenmiştir. Bahse konu lüle grubu içerisinde, basık yuvarlak çanaklı lüle, yuvarlak çanaklı lüle, silindir çanaklı lüle ve disk çanaklı formlar mevcuttur. Çalışma kapsamında yer alan örnekler, hamur ve astar özellikleri, bezeme tekniği, çanak tipi, duman yolu formu ve ölçüleri yönünde inceleme ve değerlendirme sonucu elde edilen veriler neticesinde bütün lülelerin tarihlendirilmesi ortaya çıkartılmıştır. Şanlıurfa Kalesi kazılarında ortaya çıkartılan lüleler genel olarak halk tipi lülelerden meydana gelmektedir. 2020-2023 yılları arasında yapılan kazılar sonucunda ele geçen toplam 249 adet lüle ve kısmen form veren lüle parçası arasından seçilen 50 adet örnek çalışmamıza konu edilmiştir.

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

Tütün lüleciliği hakkında yapılmış çalışmalara baktığımızda; Anadolu’da ve dünyanın çeşitli ülkelerinde yapılan arkeolojik kazılarda lüle buluntusuna rastlanmakta ve lüle hakkında makaleler ve bilimsel yayınlar yer almaktadır. Ülkemizde tütün lüleleri hakkında konusunda ilk araştırma 1941 yılında A.R. Yalın’ın kaleme aldığı “Tütün Lüleleri” adlı makalesidir (Yalın, 1941).

Lüle konusunda en geniş araştırmalarından biride Erdiç Bakla tarafından 1970 yılında yazılıp daha sonra “Tophane Lüleciliği” adı altında kitaplaştırmış olduğu tezidir. (Bakla, 1993). Erdiç Bakla’nın makaleleri içerisinde “Unutulmuş Bir Halk Sanatı Lülecilik” adlı yazısıda yer almaktadır (Bakla, 1985). E. Bakla “Tophane Lüleciliği Osmanlı’nın Tasarımdaki Yaratıcılığı ve Yaşam Keyfi” isimli ikinci kitabını 2007 yılında yazmıştır (Bakla, 2007).

1999 yılında Gönül Cantay’ın yürütücüsü olduğu Edirne Yeni Sarayı arkeolojik kazılarında çoğunluğu 2001 yılı içerisinde gerçekleştirilmiş olan kazılarda ele geçirilen lüle buluntuları Gönül Cantay tarafından araştırılmış ve söz konusu lülelerle ilgili makaleler yazılmıştır. Ateşliği küresel formda olan ve ağzı dar ateşliğinde delik olan lüle, çubukluğu ve ateşliği beraber olarak dökülen lüleler, küresel hacimli lüleler, ateşliği küresel biçimli olup ağız kısmı dar olan lüleler, dökülen ateşliği basık çanaklı lüleler, ateşliği basık lüleler, kısa çubuklu, ateşliği küresel ağzı dar ateşliğinde delik olan lüle, ateşliği basık olan, çokgen formlu lüle, ateşliği madeni kap formunda olan lüle, ateşliği çiçek ve şamdan formunda 10 grup lüle ele geçiren Gönül Cantay, bu tür lülelerin ateşlikle çubuklukların şekilleri, bir arada biçimlenmiş olup olmadığı ve hamur özellikleri bakarak araştırmıştır (Cantay, 2001, s.145-152, 2003, s.15-23).

Ankara Yıkık Hamam’da yapılan arkeolojik kazıda 75 adet tütün lülesi ele geçmiştir. Çıkarılan lüleler üzerinde yer alan bezemeler incelenip geometrik ve bitkisel bezeme olarak iki grupta incelenmiştir. Kendi içinde bu iki grup bezemelerin şekillerine göre alt gruplara ayrılmıştır (Barışta, 1999, s.394-410).

Burçak Evren, tütün kültürü ve lüleleri ile ilgili çalışmalardan birini gerçekleştirmiştir. 1996 yılında Evren’in yazdığı “Eski İstanbul Kahvehaneleri” (Evren, 1996) ve 1999 yılında yazdığı “Osmanlı Esnafı” isimli kitabında ağızlık, lüle, nargile,

çubuk ve tütün Anadolu’da ilk ve son dönemine kadar geçen zamanı anlatmıştır (Evren, 1999).

Bir başka kaynak olarak Azize Yener’in “Tütün Lüleleri ve Antalya-Kaleiçi’nde bulunan Örnekler” adlı yazıdır (Yener, 2005). Bu yayınların dışında 2002 yılında gerçekleştirilen “Bilecik Osmanlı Dönemi Çarşı Alanı” kazısı lüle hakkında bilgiler vermektedir (Altınsapan, 2004, s.259-265). Aksaray-Melik Mahmud Gazi Hangahı kazısı (Deniz, 1997, s.655-682). Niğde Andaval’daki Konstantin Helena Kilisesi kazısı 1997 yılı (Pekak, 1999, s.505-523). Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi kazısı (Uluçam ve Kavaklı, 1999, s.613-619). Bursa İbrahim Paşa Camii restorasyon faaliyetleri (Yalgın, 2004, s.311-314) gibi birçok arkeolojik kazıda çeşitli lüle buluntusu yer almaktadır.

Bir başka kaynak olarak Fatih Tıgılı’nın “Ehlikeyfin Kitabı” adlı kitabında insan bedenine keyif vermek için kullanılan maddeler ve bu maddelerin kullanıldığı mekânlara konu olup bu yayın çeşitli yazarlar tarafından makale olarak yayınlanmıştır (Tıgılı, 2004).

Lüle araştırması konusunda çalışmaları ile adında en çok bahsedilen isim Gökben Ayhan olduğu bilinmektedir. Lülecilik ve tütün ile ilgili birçok mühim çalışmalarda bulunan Ayhan, “Çeşitli Müzelerde Bulunan Örnekleriyle Osmanlı Lüleleri” 2006 yılında yayımlanan yüksek lisans tez çalışması ile lüle ile ilgili konularda araştırmalara başlamış daha sonra “Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntuları” başlıklı doktora tezini 2011 yılında yayımlamıştır. G. Ayhan’ın kaleme aldığı tütün lülesi ilgili bazı yazıları, “Ayasuluk İç Kalesi Batı Sarnıçları 2010-2011 Yılı Lüle Buluntuları”, 2010 yılında “Başur Höyük Kazısı Lüle Buluntuları” ve 2014 yılında “Lüle Terminolojisinin Sorunları Üzerine Görüşler” adlı diğer eserleridir.

Yapılan çalışmalardan biride Bitlis Kalesinde kazı çalışmaları sonucunda birçok tütün lülesi elde edilmiş ve ele geçirilen lüleleriyle ilgili araştırmalara bakıldığında Aliye Yılmaz’ın 2010 yılında yazılmış olduğu “Bitlis Kazısında Ortaya Çıkarılan (2004-2008) Tütün Lüleleri” adlı yüksek lisans tez konusu, tütün lüleleriyle ilgili veriler vermektedir (Yılmaz, 2010).

Bitlis Kalesi’nde kazı çalışmaları sonucunda birçok tütün lülesi elde edilmiş ve ele geçirilen tütün lüleleriyle ilgili çalışmalara bakıldığında Sağcan K. tarafından 2019 yılında ele alınan “Bitlis Kazısı Tütün Lüleleri (2011-2015)” başlıklı yüksek lisans tez çalışması, tütün lüleleriyle ilgili bilgiler vermektedir (Sağcan, 2019).

Yapılan bir diğer çalışma ise Aysun Kübra Erdoğan tarafından 2019 yılında yazılan “Mardin Müzesi’nde Bulunan Lüleler” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasıdır (Erdoğan, 2019).

Osmanlı tütün lüleleri konusunda araştırmalar ve çalışmalarda bulunan yabancı yazarlar Rebecca Robinson, J.W. Hayes ve Uzi Baram'dır. Rebecca Robinson'un yazdığı "Clay Tobacco Pipes from the Kerameikos" (Robinson, 1983) ve "Tobacco Pipes Corinth and Athenian Agora" (Robinson, 1985) adlı çalışmalar, lüle konusunda bilgiler ve veriler sunmaktadır.

Yapılan çalışmalardan biride J.W. Hayes "Excavations at Saraçhane in İstanbul" adlı yazısında Saraçhane arkeolojik kazılarında bulunan binden fazla tütün l lesini ele alarak lüleleri tiplere ayırmış ve tarihlendirmiştir (Hayes, 1992, s.391-395).

Yapılan çalışmalardan bir diğeri ise "Notes On The Preliminary Typologies Of Production And Chronology For The Clay Tobacco Pipes Of Cyprus", Uzi Baram'ın 1995 tarihli kitabıdır (Baram, 1995). Bir diğeri çalışması olan "Filistin Geçmişinden Dolaşık Objeler" (Baram, 2010) adlı kitabında lüle konusunu ele almıştır.

şanlıurfa Kalesi Kazılarında birçok tütün lülesi buluntusuna rastlanılmış ve söz konusu lülelerle ilgili çalışmalara baktığımızda; Gülriz Kozbe, Eyüp Caner ve Akarcan Güngör' n (2022) "şanlıurfa Kalesi 2020 Yılı Kazıları"nda, 2019-2020 yılı kale kazılarında ele geçen lüleler ile ilgili bilgiler yer almaktadır (Kozbe, 2022). "Cumhuriyetin Birinci Yüzyılında Anadolu'da Türk Dönemi Arkeoloji  alışmaları" isimli kitapta yer alan "şanlıurfa Kalesi Kazıları" adlı bölümde Gülriz Kozbe, şanlıurfa Kalesi lüleleri ile ilgili kısa bilgi vermiştir (Kozbe, 2023). Ayrıca Gülriz Kozbe ve Akarcan Güngör (2022-2023), "şanlıurfa Kalesi 2021 Yılı Kazıları" ve "şanlıurfa Kalesi 2022 Yılı Kazıları" başlıklarını taşıyan ve 42. ve 43. Kazı Sonuçları Toplantısı'na ait kitaplardaki makalelerinde, şanlıurfa Kalesi l lelerini kazı raporlarındaki buluntular şeklinde ele alarak bazı çizimlerle birlikte sunmuşlardır.

Üst kısımda yer verilen yayınlar dışında yüksek lisans ve doktora alanında da tütün lüleleriyle ilgili çalışmalar söz konusudur. Bunun yanı sıra birçok kazı sonuçları raporları da tütün lüleleriyle ilgili bilgi vermektedir.

3. YÖNTEM

Tezimiz, Şanlıurfa Kalesi'nde 2020-2023 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında ele geçen 50 adet tütün lüle ve lüle parçası ile sınırlıdır. Çalışma ilk olarak kazı evinde örneklerin çizimlerini de içeren buluntu fişlerinin taranması ile başlamıştır. Tarama sonucunda bütünlüğünü koruyan, süsleme ve form özelliği belirgin olan 50 adet lüle ve lüle parçası, çalışma için seçilmiştir. Tez konusu kapsamında ele aldığımız 50 adet lüle tiplerine göre sıralanmıştır. Form, süsleme ve malzeme özellikleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Tasnif işleminin akabinde seçilmiş lülelerle ilgili olarak çizim, ölçüm gibi işlemler yapılarak 5 cm'lik ölçek ile fotoğrafları çekilmiştir¹. Katalogda kullanılan renkler, MUNSELL Renk Kataloğu ile hamur rengi ve iç/dış astar renkleri çerçevesinde tespit edilmiştir. Lüle çizimleri önce manuel çizim şeklinde yapılmış, daha sonra COREL DRAW bilgisayar programından faydalanılarak dijital çizimler oluşturulmuştur.

Çalışma sürecinin diğer safhasında konu ile ilgili yayınların tespiti yapılmıştır. Tez, makale, kitap ve kazı raporları incelenmiş ve çalışmada faydalanılan kaynaklar yayın yıllarına göre ele alınmıştır. Lülenin tarihsel gelişimi, lüle isminin kökeni, lülenin bölümleri ve süsleme çeşitleri ele alınarak lüle tipolojilerinden bahsedilmiştir. Osmanlı Dönemi lüle kültürü detaylı olarak ele alınmıştır. Tarihlendirme, malzeme, tip ve süsleme özellikleri diğer kazılarda ele geçen lüleler göz önüne alınarak yapılmıştır. Daha önce yapılmış çalışmalarda tarihlendirilmiş lüleler incelenmiş benzer örnekler tarihlendirme yapılırken göz önünde bulundurulmuştur. Katalog çalışması örneklerin çizimleri ile desteklenmiştir. Tipoloji, süsleme ve tarihlendirmeleri göz önüne alınıp kazıda ele geçtikleri mimari sonuçları da dikkate alarak eserlerin sanat tarihi çalışmalarındaki yeri belirlenmiştir.

¹ Tezimize dahil edilen 50 adet lüle örneğinin 10 adeti, Mart 2023'de Şanlıurfa ilinde yaşanan sel felaketinden dolayı müze deposundan kayıp olmuştur. Bu nedenle söz konusu örnekler (Katalog No. 2,17,18,23,24,26,34,44,45,46), katalog kısmında fotoğraf kullanılmadan sadece çizimleri ile verilmiştir.

4. ŞANLIURFA KALESİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesi'nde bulunan Şanlıurfa ilinin batısında Gaziantep, doğusunda Mardin, kuzeydoğusunda Diyarbakır, kuzeybatısında ise Adıyaman illeri yer almaktadır. Şehrin güneyinde 194 km uzunluğunda Suriye ile sınır komşuluğu vardır. Yüksekliği yaklaşık 500-800 m arasında farklı, ova ve dağlık bölgelerden oluşan ilin yüzölçümü 18.584 km² gibi çok büyük bir alanı kaplamaktadır. (Uludağ, 2022, s.8).

Fotoğraf 4.1. Şanlıurfa Kalesi ve çevresi

Kalenin üzerinde yer aldığı Kale (Dambak) Tepe'nin (Fotoğraf 4.1) ve Halilürrahman ve Ayn Zeliha Gölleri'nin hemen kuzeyinde bulunan Yeni Mahalle'de açığa çıkartılmış ve Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenen 12.000 yıllık Urfa Adamı Heykeli ve ait olduğu alan, kalenin bulunduğu mevki için şimdilik en erken arkeolojik kanıttır ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi işaret etmektedir. Büyük İskender'in ölümünden sonra generallerinden I. Seleukos Nikator'un kurduğu Urfa şehrinin de dahil olduğu Seleukos Krallığı (MÖ 302-140), bölgenin Hellenistik Dönemi'ne karşılık gelir. I. Seleukos Nikator, Urfa'daki eski yerleşiminin kalıntıları üzerine bir şehir inşa ettirmiş, şehir "suyu, pınarı bol" anlamına gelen ve Makedonya'nın da o dönemde başkenti olan "Edessa" adını almıştır. Seleukoslar'ın giderek zayıflamasından dolayı bölgede otorite boşluğunu değerlendiren Arâmi asıllı Süryaniler Aryu (Aslan) liderliğinde Osrhoene

Krallığı'nı ilan etmiştir. Böylece Urfa Bölgesi'nde ilk bağımsız krallık (MÖ 132) Osrhoene Krallığı kurulur. Yaklaşık 375 yıl yönetimde kalan Osrhoene Krallığı, 214 yılında Roma kolonisi altına girer. 214-240 yılları arasında tahta olan IX. Ma'nu, Urfa kralı ünvanına sahip olmakla birlikte roma sömürgesi haline getirilmiş olup IX. Ma'nun, Urfa toprakları üzerinde hiçbir hükmü kalmamıştır (Kozbe, 2023, s.531-532).

Şu ana kadar yapılan çalışmalar sonucunda Şanlıurfa Kalesi'nde ulaşılmış en erken döneme tarihlendirilen veri ise kalenin kuzeyinde, sur duvarının hemen gerisinde bulunan, Şanlıurfa'nın ikonik simgelerinden birisi olan anıt sütunlardır. Yüksekliği 17.25 m, çevreleri 4.60 m olan ve üzerinde akantus yaprakları ile süslü Korint başlıklara sahip iki adet sütun yer almaktadır. Doğudaki sütunun kuzey cephesinde bulunan Süryanice yazılmış yazıtta “Ben askeri Komutan *BARŞAMA* (Güneşin Oğlu)'nın oğlu *AFTUHA*. Bu sütunu ve üzerindeki heykeli veliaht Prens, *MANU* kızı Kral *MANU*'nun eşi, hanımefendim ve velinimetim kraliçe *ŞALMETH* için yaptım” yazılmaktadır. Dolayısıyla Osrhoene Krallığı dönemine (MÖ 132-MS 244) ait bu kitabede adı geçen Manu'nun IX. Manu (214-240) olduğunu söyleyebiliriz. Osrhoene Krallığı'nın 244'de yıkılışından 395 yılına dek şehirde, Roma İmparatorluk dönemi hâkimdir. Roma İmparatorluğu 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldığında Osrhoene Doğu Roma topraklarında kalır. 639 yılında bölge, zaman zaman Sasani etkilerinin görüldüğü bir Doğu Roma dönemi yaşar. 639 yılında Hz. Ömer zamanında İyâz b. Ganm tarafından Urfa toprakları fethedilerek İslam coğrafyasına katılmıştır. Aramiler, Süryaniler, Abbasiler, Mervaniler, Banu Amir gibi Arap Emirlikleri, Hanedanlıklar, Selçuklular, Haçlı Kontluğu, Zengiler, Eyyubiler, Memlukler, Moğollar, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar gibi büyük ve küçük devletler sıklıkla kaleye müdahale edip kendi savunma sistemini yerleştirmişlerdir. IX. yüzyılda Abbasi Döneminde kaleye önemli müdahaleler söz konusu olmakla beraber kalede yapılan arkeolojik kazılarda henüz bu konuyla ilgili herhangi bir kanıt ulaşılamamıştır. 812-814 yılları arasında gösteren sur duvarının Abbasiler döneminde yapıldığıdır. Şanlıurfa Kalesi 1144 yılında Musul Atabeyliği'nin (Zengiler) hâkimiyetine girer. 1182 yılında Selâhattin Eyyubi, Urfa'yı teslim alarak Eyyubi devletine katmıştır. 1235 yılında kısa bir süreliğine Anadolu Selçuklu Devleti'nin egemenliği altına giren Urfa aynı yıl tekrar Eyyubiler tarafından geri alınmıştır. 1260 yılında Moğollar tarafından yakılıp yıkılarak ele geçirilen Urfa, 1272 yılında bu kez Memlûk Sultanı Baybars'ın hâkimiyetine geçmiştir. Nitekim Şanlıurfa kalesi kazılarında in situ şeklinde bulunan incelenmesi tamamlanmamakla beraber XIV. yüzyılın başlarına tarihlenen yazıt nedeniyle, XIII. yüzyıl sonlarından itibaren tahkimat yapısının bazı

kısımlarının inşası, Meml  kler'in Hanedanlıklarına atfedilmektedir. Daha sonra Şehir 1404 yılında Akkoyunlular'ın, 1429 yılında ikinci kez Meml  kler'in ve 1465 yılında ikinci kez Akkoyunlular'ın, eline geçmiştir. Kalede bulunan yazıtların birinde kalenin Akkoyunlu H  k  mdarı Sultan Hasan tarafından 1462 yılında yaptırıldığı yazılmaktadır. Tarihsiz başka bir kitabede, aynı kiŐinin yaptığı onarımlardan s  z edilmektedir. 1461 tarihli başka bir kitabede ise Sultan Hasan adı onarımı yapan kiŐi olarak yazılmaktadır. Buna g  re Akkoyunlu H  k  mdarı Uzun Hasan kaleyi onaran kiŐi olabilir. B  lgede, 1514 yılında Safeviler'in;1516 yılında ise Osmanlı devletinin h  kimiyeti bulunmaktadır (Kozbe, 2023, s.532).

5. ŞANLIURFA KALESİ KAZILARI

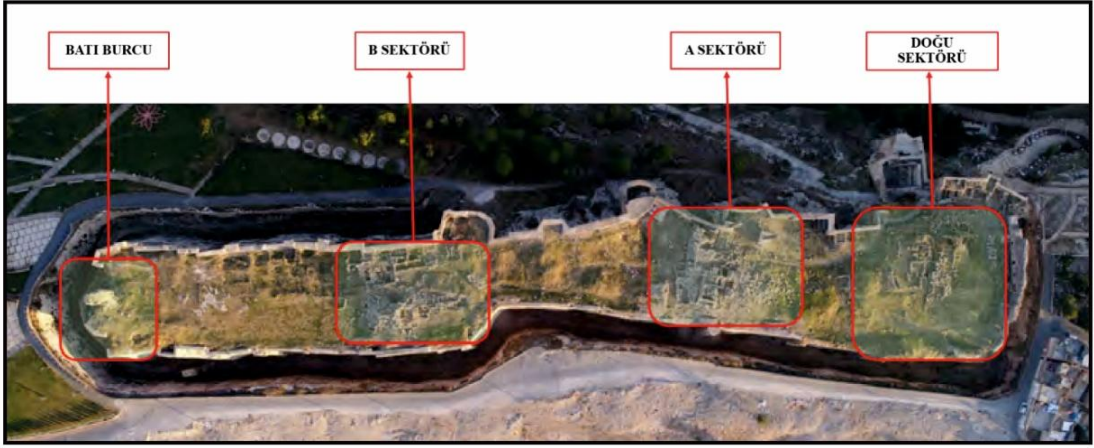
Şanlıurfa Kalesi kazıları, Batman Üniversitesi'nden Prof. Dr. Gülriz Kozbe'nin başkanlığı altında oluşturulan bir ekip tarafından 2020 yılından itibaren yürütülmektedir. Şanlıurfa Kalesi, Şanlıurfa kent merkezinde, Balıklıgöl'ün hemen güneyinde bulunan Dambak Tepesi'nde yer almaktadır. Kalenin inşasında, üzerine kurulmuş olduğu kalker ana kaya ile aynı özelliklere sahip kesme blok kalker taşlar kullanılmıştır. Harran Ovası seviyesine doğru alçalması ve tepenin çevresinde izole edilmiş bir yapıda olması nedeni ile kale, doğu, batı ve güney yönünde sur duvarlarına ek olarak ana kayanın oyulması ile oluşturulmuş derin bir hendek ile çevrelenmiştir. Güney kesimi ise kayalık alan olduğundan hendeğe ihtiyaç duyulmamıştır. Kalenin sur duvarları üzerinde boyutları ve planları birbirinden farklı burçlar yer almaktadır. Kalenin giriş kapısı, kuzey sur duvarının üzerinde yer almaktadır. Kale, farklı siyasi güçlerin hâkimiyetine girmesinden dolayı arkeolojik veriler ve farklı duvar işçiliği ve taş kesme teknikleri görülmektedir. Şanlıurfa Kalesi'nde daha önce kazı yapılmamış olması ve arkeolojik kazıların henüz yeni başlamasından dolayı kalenin kuruluşu ve tarihçesi ile ilgili bilgiler bazı yazılı kaynaklarda öğrenilmektedir. Beş yıllık (2020-2024) bir kazı olan Şanlıurfa Kalesi Kazıları, anıtsal yapıların yer aldığı A Sektörü, tonozlu ve merdivenli bir anıtsal B Sektörü ve Batı Burcu Sektöründe kazı çalışmaları yürütülmüştür (Kozbe, 2023, s.529) **(Fotoğraf 5.2).**

Fotoğraf 5.1. Şanlıurfa Kalesi kazı alanlarının genel görünümü (Kozbe, vd, 2023, s.272).

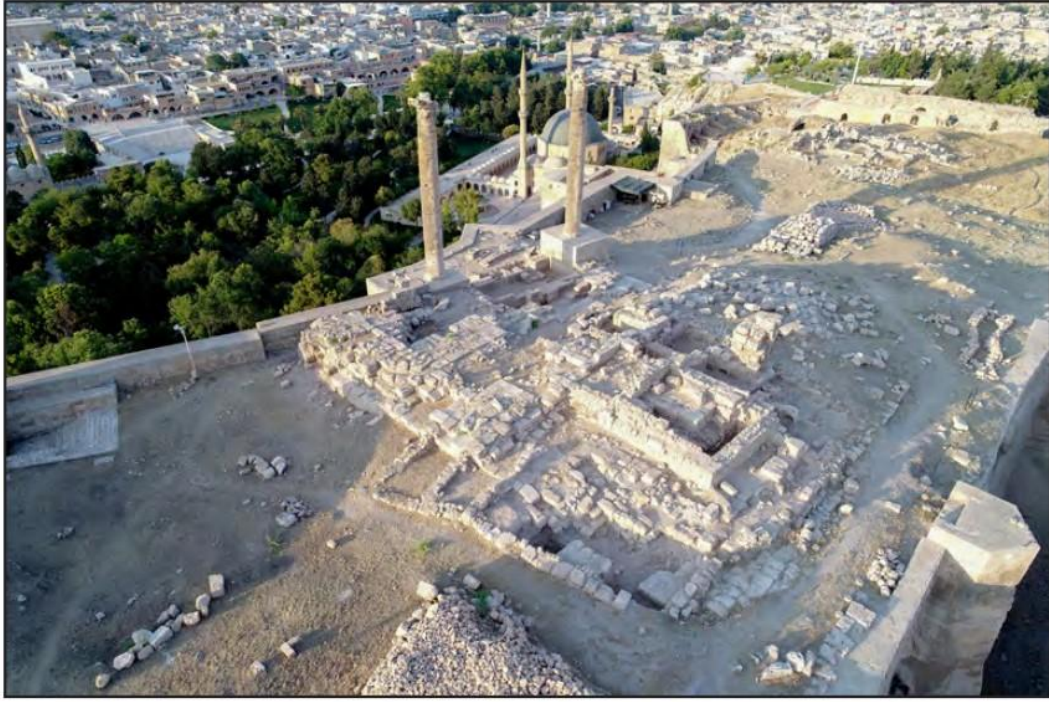
2018 yılında kaledeki güvenlik tedbirleri doğrultusunda ziyarete kapatılan Şanlıurfa Kalesi'nin yüksek ziyaretçi potansiyeli göz önünde bulundurularak tekrar ziyarete açılabilmesi için 2020 yılı kazı sezonunda öncelikli alanlarda arkeolojik kazı, restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır. 2013 yılında kalenin kuzey sur

duvarının doğu kesiminde, sağanak yağışlardan dolayı bir göçük oluşmuştur. Şanlıurfa Müze Müdürlüğü'nün bu alanda gerçekleştirdiğı küçük çaplı kurtarma kazıları dışında herhangi bir arkeolojik kazının yapılmadığı kalede yoğun kültür dolgusu göçük riski oluşturmaya devam etmektedir. Bu çerçevede kazı çalışmaları, öncelikli alanlardan biri olarak kalenin merkezinde, anıt sütunların bulunduğu alanı kapsayan, kuzey sur duvarına bitişik durumdaki anıtsal yapı kalıntılarının yer aldığı “A Sektörü”nde gerçekleştirilmiştir. Bir diğer öncelikli alan ise kalenin batı kesimindeki, anıtsal yapı kalıntılarının bulunduğu “B Sektörü” adlı alandır (Kozbe, vd, 2023, s.265) (**Fotoğraf 5.3**).

Fotoğraf 5.2. Şanlıurfa Kalesi kazı sektörleri (Kozbe, vd, 2023, s.272).

A Sektöründeki 2020 yılı kazı çalışmaları, M42, M43, M44, M45, N42, N43 ve N44 açmaları olmak üzere toplam yedi açmada gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar, anıt sütunların hemen güneyinde bulunan anıtsal bir yapıya ait kalıntılar ve bu kalıntılar üzerinde farklı dönemlerde inşa edilmiş olan geç tabakalarda başlatılarak beş ayrı tabaka tespit edilmiştir. Bu tabakaların iç içe geçmiş olması ve her geç tabakanın kendisinden önceki erken tabakaya ait yapı malzemesinin devşirilerek kullanılmış olması da tarihlendirmeyi güçleştirmektedir (**Fotoğraf 5.4**).

Fotoğraf 5.3. Şanlıurfa Kalesi A Sektörü (Kozbe, vd, 2023, s.273)

B Sektöründeki kazı çalışmaları, bu alanda toprak üstünde hâlihazırda kalıntıları mevcut olan anıtsal yapının planını ve işlevini açığa kavuşturmak amacı ile K31, K32, K33, L31, L32, L33, L34 ve M31 açmalarında devam edilmiştir. Kazı çalışmalarına başlamadan önce, blok taşlardan yapılmış ve kısmen ayakta olan sivri kemerli bir niş ve nişin güneyinde yine aynı tür malzemeden inşa edilmiş anıtsal boyutlardaki kalıntılarından ibaret mimari unsurlar tespit edilmiştir. Üst seviyelerinde geç döneme ait mekân kalıntıları tespit edilmiş olan anıtsal yapıda yürütülen kazı çalışmaları sonucunda yapının tahmin edilenden daha büyük boyutlu olduğu ortaya çıkmıştır (Kozbe, vd, 2023, s.267-269) (**Fotoğraf 5.5**).

Şanlıurfa Kalesi 2021 yılı kazı çalışmaları, 2020 yılında da olduğu gibi yine öncelikli alanlarda gerçekleştirilmiştir. “A Sektörü” olarak adlandırılan alandaki kazı çalışmaları, 2021 yılında da devam etmiştir. Kalede kazı çalışmalarının devam edildiği bir diğer kesim, “B sektörü” olarak adlandırılan, “A sektörünün batı kesiminde kalan ve bir başka anıtsal yapı kalıntılarının bulunduğu alandır. 2021 sezonuna ait bir diğer çalışma ise kalenin batısında yer alan Batı Burcu’dur (Kozbe ve Göngör, 2022, s.503).

Fotoğraf 5.4. Şanlıurfa Kalesi B Sektörü (Kozbe, vd, 2023, s.275)

A Sektöründe P44, P45, O44, O45 ve O46 Açmaları olmak üzere toplam 5 adet açmada ve yaklaşık 500m²lik bir alanda gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda söz konusu açmalarda, Geç ve Erken olmak üzere iki evre saptanmıştır (Kozbe ve Göngör, 2022, s.504). A Sektörü Geç Evreye ait mimari öğeler, P44, P45, O44 ve O45 açmalarında tespit edilmiştir. Geç Evreye ait mimari öğeler arasında, 5 adet duvar, 1 adet paye, 2 adet ocak ve 1 adet parçalanmış durumda pitos yer almaktadır.

A Sektöründe şimdiye kadar tespit edilmiş en erken dönemi temsil eden ve Erken Evre olarak adlandırılan kalıntılar, olasılıkla Anıt Sütunlar ile bağlantılı olduğu düşünülen anıtsal yapı kalıntılarından oluşmaktadır (Fotoğraf: 4). Erken Evreye ait mimari öğeler, P44, P45, O44, O45 ve O46 açmalarında açığa çıkarılmıştır. Bu evreye ait 8 adet duvar, merdivenli bir alan, 7 adet giriş ve 1 adet ön giriş mekânı (pronaos) tanımlanmıştır. Bu kalıntılar, yıkılmış durumda olan, çok büyük taş bloklarının altından açığa çıkarılmıştır. Sektörü'nde açığa çıkarılan Erken Evreye ait söz konusu duvar ve girişlerin Anıt Sütunlar ile bağlantılı anıtsal bir yapıya ait olduğu düşünülmektedir. Anıtsal Yapı kalıntılarının Korint başlıklı Anıt Sütunlar'ın hemen güneyinde yer alması, sütunların oturduğu platformların ön giriş mekânının doğu ve batı duvarlarının yer alması, Erken Evre yapı kalıntılarının Osrhoene Krallığı'na ait bir yazıta sahip Anıt Sütunlar ile çağdaş olduğunu göstermektedir. Söz konusu yapı kalıntıları şimdilik, kalenin en erken dönemini temsil ediyor gibi görünmektedir ve Osrhoene Kralı Büyük Abgar'ın 205-208'de, iç kalenin

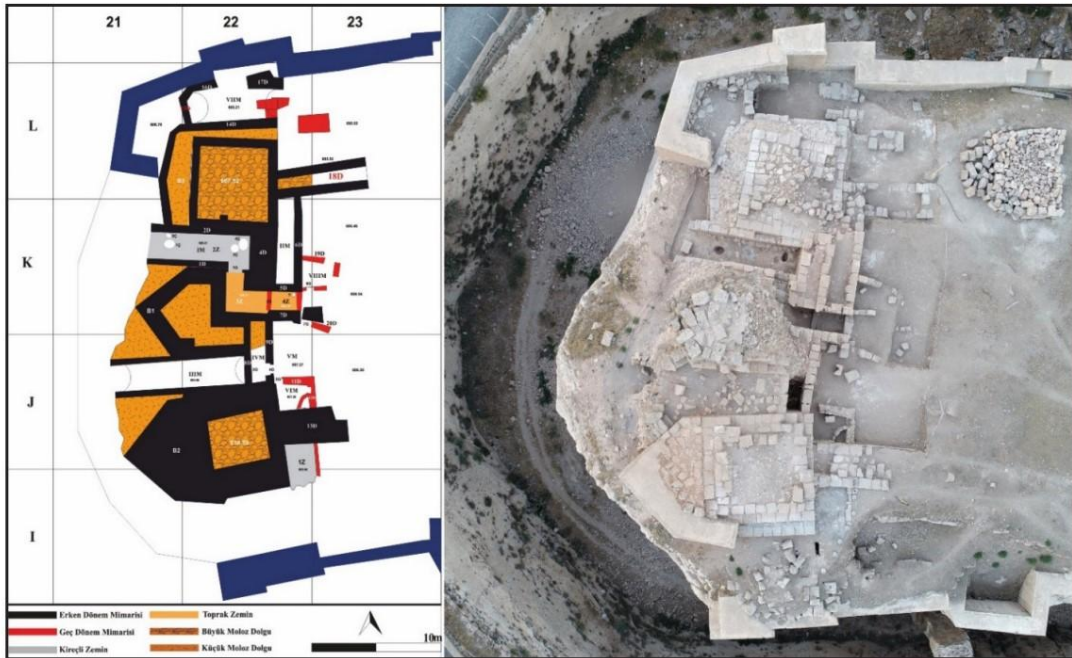
bulunduğu tepenin üstünde kraliyet mekanı olarak inşa ettirdiği kışlık sarayına ait olmalılardır (Kozbe ve Güngör, 2022, s.504-506).

B Sektörü'ndeki 2021 yılı kazı çalışmaları, L32, L33, L34, L35, M33 ve M34 olmak üzere toplam 6 adet açmada gerçekleştirilmiştir. B Sektörü'ndeki L34 Açması'nın b+d plankarelerinde 2021 yılı kazı çalışmaları, söz konusu alanın içerisindeki blok taşların kaldırılması ile başlamıştır. Blok taşların boyutlarından bunların, Merdivenli Alan'ın duvarlarına ait olmadığı düşünülmektedir. Ayrıca aralarında, açılı kesilmiş tonoz blokları da söz konusudur. Bu nedenle bu taş bloklarının merdivenin hemen yanındaki burç veya kule görünümlü olduğu düşünülen yapıya; açılı tonoz taşlarının ise Merdivenli Alan'ın üst örtüsüne ait olabileceği var sayılmaktadır. Taş kaldırma işlemi, Merdivenli Alan'a geçişi sağlayan giriş kapısından zemine ulaşarak son bulmuştur (Kozbe ve Güngör, 2022, s.507).

L 33 açmasının bir kısmı L34 Açması sınırlarında kalan Anıtsal Yapı'nın duvarına bitişik olarak yapılmış 2.70x1.12 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir mimari kalıntı açığa çıkarılmıştır. Daha önce belirttiğimiz su sistemine ait künklerin bu yapıya dirsekli bir künk ile bağlanmış olduğu görülmüştür. 1 no.lu su havuzu olarak numaralandırılan havuz, belirlenmiştir Havuzun pürüzsüz, gri renkli harç ile yapılmış zeminine ulaşılmıştır. Su şebekesi, havuzun kuzeybatı köşesinde havuza giriş yapmakta ve havuzun kuzeydoğu köşesinde çıkış yaparak künkler aracılığıyla kalenin doğusuna doğru devam etmektedir. 1 No.lu su havuzu, Anıtsal Yapı'dan geç yapıldığı düşünülmektedir(Kozbe ve Güngör, 2022, s.507).

Çalışmalara L32 Açması c plankaresinin kuzeyinde c+d plankarelerinde ise açığa çıkarılan I no.lu Mekân'da başlanılmıştır. Anıtsal Yapı'dan geç olduğu anlaşılan bir mekân daha açığa çıkarılmış olup; I no.lu Mekân olarak numaralandırılmıştır. Mekânın doğu duvarı, L33 Açması'nda açığa çıkarılan I no.lu Mekân'ın batı duvarını oluşturmaktadır. Kuzey ve batı duvarları, devşirme blok ve moloz taşlar kullanılarak inşa edilmişlerdir. Mekânın kuzeydoğu köşesinde mekâna geçişi sağlayan giriş açıklığına ait eşik taşı yer almaktadır. Bu doğrultuda giriş açıklığı, 1.00 m. genişliğe sahiptir ve 1 no.lu giriş olarak numaralandırılmıştır. Giriş açıklığının hemen güneyinde 0.96x1.50 m. ölçülerinde etrafı taşlarla sınırlandırılmış bir sahanlık yer almaktadır. Sahanlığın zemini sıkıştırılmış topraktan yapılmış ve sahanlığın doğusunda duvarın içine gömülmüş bir niş, nişin içinde de küçük bir ocak açığa çıkarılmış olup 1 no.lu ocak olarak numaralandırılmıştır. Ocağın çevresi küçük moloz taşlarla sınırlandırılmış, taşların yüzeyinde yanık izleri mevcuttur (Kozbe ve Güngör, 2022, s.508).

Batı Burcu olarak adlandırılan mimari yapının sınırlarını tespit etmek ve burç ile bağlantılı olabileceği düşünülen çevresindeki mekânların içeriğini öğrenmek için burcun kuzeyinde 10x10 m. ölçülerinde K21-K22 açmaları, güneyinde ise J21-J22 açmaları açılmıştır. Gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, Batı Burcu'nun sınır hatları tamamen netleşmiş olup, burcun güneyinde var olan mekân dışında açığa çıkarılan 13 adet duvar ve bu duvarların oluşturduğu 6 adet mekân, bu mekânları birbirine bağlayan L biçimli bir koridor, 2 adet ana giriş olduğu düşünülen açıklıkların dışında 5 adet giriş daha tespit edilmiştir. Batı Burcu'nun güneyinde daha küçük boyutlu ikinci bir burç söz konusudur (Kozbe ve Güngör, 2022, s.509-510). (Fotoğraf 5.6).

Fotoğraf 5.5. Batı Burcu Sektörü, 1-2-3 no.lu Burçlar ve planları (Kozbe ve Güngör, 2022, s.509)

Şanlıurfa Kalesi 2022 ve 2023 yılı kazı çalışmaları, 2021 yılında da olduğu gibi yine öncelikli alanlarda gerçekleştirilmiştir. “A Sektörü” olarak adlandırılan alandaki kazı çalışmaları, 2021 yılında da devam etmiştir. Kalede kazı çalışmalarının devam edildiği bir diğer kesim, “B Sektörü” olarak adlandırılan, “A Sektörü”nün batı kesiminde kalan ve bir başka anıtsal yapı kalıntılarının bulunduğu alandır. 2021 sezonuna ait bir diğer çalışma ise kalenin batısında yer alan Batı Burcu’dur (Kozbe ve Güngör, 2023, s.40).

A Sektörü’ndeki çalışmalar, kalıntıların tespiti ve var olan Anıtsal Yapı’nın mimari öğelerinin devamını açığa çıkarmak amaçlı P44 ve P45 açmalarında

gerçekleştirilmiştir **(Fotoğraf 5.7)**. A Sektöründe, 2020-2021 kazı çalışmaları sonucunda tespit edilen mimari öğeler dikkate alındığında, Geç ve Erken olmak üzere iki evre söz konusudur. 2022 yılı kazı sezonunda her iki açmadaki çalışmalara tekrar başlanmış ve sadece Geç Evre'ye ait mimari öğeler tespit edilmiştir. A Sektörü'nün en üstteki ve Geç Evre'ye atfedilen söz konusu mimari öğeler arasında, 4 adet duvar, 3 adet giriş, geç dönem duvarlarının oluşturduğu 2 adet mekân, 1 adet ön giriş, 6 adet ocak ve 2 adet tandır açığa çıkmıştır (Kozbe ve Güngör, 2023, s.40). **(Fotoğraf 5.8)**.

Fotoğraf 5.6. A Sektörü kazı yapılan P44+P45 açmaları (Kozbe ve Güngör, 2023, s.41)

Fotoğraf 5.7. A Sektörü P44+P45 açmalarında tespit edilen ocak ve tandırlar (Kozbe ve Güngör, 2023, s.42)

Ocak ve tandırlar, yıkılmış veya çökmüş yapılara ait döküntü taşların altında tespit edilmiştir. Bu mimari öğeler kapsamında; 1 No.lu Duvar, P45 Açması sınırında, 6.46 m uzunluğunda ve 70 cm genişliğindedir. Doğu-batı yönünde uzanan 1 No.lu Duvar, 3 sıra taş halinde devam eden duvarın üst sırası orta büyüklükte moloz taşlardan, son iki sırası ise blok ve devşirme taşlardan çamur harç kullanılarak yapılmıştır. 1 No.lu Duvar'ın kuzeyinde bulunan 2 No.lu Duvar da yine P45 Açması sınırları içerisinde olup; kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. 2 No.lu Duvar, 1.82 m uzunluğunda ve 72 cm genişliğindedir. Üçtaş sırasına sahip 2 No.lu Duvar, blok taşlardan çamur harç kullanılarak yapılmıştır. P44 Açmasındaki 3 No.lu Duvar, batıdaki Anıt Sütun platformunun kuzey duvarına bitişik vaziyettedir. Kuzey-güney yönlü uzanan 3 No.lu Duvar'ın üzerinde iki basamaklı I No.lu Mekân'ın girişi bulunmaktadır. 3 No.lu Duvar, 4.85 m uzunluğunda ve 62 cm genişliğindedir. İki taş sırası halindeki 3 No.lu Duvar, orta büyüklükte moloz taşlardan çamur harç kullanılarak yapılmıştır. P45 Açması'nda açığa çıkan bir diğer duvar, 2.50 m uzunluğundaki 4 No.lu Duvar'dır ve 1 No.lu Duvar'a bitişik vaziyette doğu-batı yönlü uzanmaktadır. Sınırları tam olarak belirlenen bu 4 adet duvar, Kuzey Sur Duvarı'nın hemen güneyinde; her iki sütun platformu arasında II adet mekân ve ön giriş yer almaktadır. Alanda tespit edilen mekânlardan I No.lu Mekân, P44 Açması

sınırları içerisinde yer almaktadır. Doğu-batı yönünde 2.75 m, kuzey-güney yönünde 4.45 m ölçülerindedir. Dikdörtgen planlı I No.lu Mekân, açığa çıkarılmıştır. Mekânın doğu sınırını, 3 No.lu Duvar, batı ve kuzey sınırını kalenin Kuzey Sur Duvarı, güney sınırını ise batıda yer alan Anıt Sütun'a ait platform oluşturmaktadır. 1.02 m genişliğindeki mekânın girişi (1 No.lu Giriş), doğuda yer almaktadır. I No.lu Mekân'ın hemen doğusunda, doğu sınırını 2 No.lu Duvar, batı sınırını 3 No.lu Duvar, kuzey sınırını Kuzey Sur Duvarı, güney sınırını ise Erken Evre'ye ait 2021 yılı kazı sezonunda tespit edilen üç girişli ön avlunun (pronaos) 1, 2 ve 3 No.lu Duvarlar'ın oluşturduğu II No.lu Mekân yer almaktadır(Kozbe ve Güngör, 2023, s.40).

Doğu-batı yönünde 4.90 m, kuzey-güney yönünde 4.50 m ölçülerinde, dikdörtgen planlı olan II No.lu Mekân, yer almaktadır. II No.lu Mekân'ın doğusunda yer alan bir ön giriş mekânı ise doğu-batı yönünde 2.45 m, kuzey-güney yönünde 2.70 m ölçülerindedir. Ön giriş mekânının doğu sınırını 2 No.lu Giriş, batı sınırını 3 No.lu Giriş, kuzey sınırını 4 No.lu Duvar, güney sınırını ise doğu sütuna ait platform oluşturmaktadır. Büyük bir çoğunluğu P45 Açması sınırları içerisinde kalan ön giriş mekânının küçük bir kısmı da P46 Açması'nda bulunmaktadır. Ön giriş mekânına ait girişlerden; 2 No.lu Giriş, 1.20 m genişliğindedir. 1.50 m genişliğindeki 3 No.lu Giriş ise 1 No.lu Duvar'ın güneyindedir. P44 Açması'nın d plankaresi ile P45 Açması'nın b+d plankarelerinde, 2021 kazı sezonunda açığa çıkan ve herhangi bir mimari öge ile bağlantısı olmayan blok taşlardan oluşan döküntü taşlar, seviye inme çalışmalarına engel teşkil etmesi nedeniyle alandan kaldırılmıştır. Kaldırılan taşların alt seviyesinde, tahrip olmuş 2 adet tandır ve 2 adeti 2021 yılı çalışmalarında saptanmış (1 ve 2 No.lu Ocaklar) 6 adet ocak tespit edilmiştir (Kozbe ve Güngör, 2023, s.40)

1 No.lu Ocak, içten 35 cm, dıştan 65 cm çapındadır. 2 No.lu Ocak, içten 25 cm, dıştan 45 cm çapa sahiptir. Çok fazla tahribat olduğun için 3, 4 ve 6 No.lu Ocaklar'ın ölçüleri alınamamıştır. 5 No.lu Ocak, içten 30 cm, dıştan 55 cm çapındadır. 1 No.lu Tandır, içten 60, dıştan 70 cm ölçülerindedir. 2 No.lu Tandır da çok fazla tahrip olmasından dolayı ölçüleri alınamamıştır. 1-2 ve 5 No.lu Ocaklar, çift çeperli olarak yapılmışlardır. Genel olarak bakıldığında ocak ve tandırlar işlevlerini kaybettikten sonra yanlarına veya üstlerine yenileri yapılmıştır. Alanda bu denli ocak ve tandırın çıkması, bu alanın bir işlik alanı olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Yan yana ve üst üste gelecek şekilde çoklu ocakların kullanımını Memlûk Dönemi yerleşimlerde görülmektedir. Daha önce belirtildiği gibi en üstteki en geç tabakayı temsil eden bu mimari öğeler, ihtiyaç doğrultusunda özensiz bir şekilde ve simetri gözetilmeden inşa

edilmişlerdir. Geç Evre 'ye ait duvarlara bakıldığında devşirme taş, moloz taş, kısmen de olsa blok taş ile çamur harç kullanılarak özensiz bir şekilde yapıldıkları görülmektedir. Geç Evre yapılarının Erken Evre yapılarına gelişigüzel ve asimetrik bir şekilde applike edilmeleri, açık bir şekilde saptanmaktadır. Şanlıurfa Kalesi'nin uzun dönemler boyunca yıkık ve metruk olması ve herhangi bir koruma önleminin alınmamasından kaynaklı, kazı çalışmalarında tespit edilen mimari öğelerde çok fazla tahribat söz konusudur. Ayrıca A Sektörü'nün olduğu kesimin uzun yıllar yoğun bir iskâna maruz kalması, Geç ve Erken evre yapılarının iç içe geçmeleri, Erken Evre yapılarının her daim tahrip olmasına, dolayısıyla mimari öğeleri anlamak ve yorumlamakta da bize önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu durum ayrıca, her iki evreye ait seramik ve diğer buluntuların karışık biçimde ele geçmesine neden olmaktadır. Tespit edilen Geç ve Erken Evre'ye ait seramik mal gruplarını karşılaştırdığımızda her iki grup arasında büyük farklılıkların olmadığı gözlemlenmiştir (Kozbe ve Güngör, 2023, s.40-44). **(Fotoğraf 5.9).**

Fotoğraf 5.8. P44+P45 açmalarında tespit edilen mekân ve girişler (Kozbe ve Güngör, 2023, s.42)

B Sektörü, kazı çalışmaları. Sektördeki Anıtsal Yapı'nın mimari öğelerinin devamını açığa çıkarmak amaçlı, 22.08.2022–05.10.2022 tarihleri arasında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2021 yılı kazı çalışmaları sonuçları doğrultusunda, B Sektöründe Geç ve Erken olmak üzere iki evre tespit edilmişti. İlk olarak alanın genelini

kaplayan kuru otların temizliği; daha sonra da detaylı temizlik yapılarak kazı çalışmalarına geçilmiştir. B Sektörü 2022 yılı kazı çalışmaları, K31, K32, K33, K34, L34 ve L35 Açmaları olmak üzere 10x10 m ölçülerindeki 6 adet açmada, 602.52-597.78 m'ler arasında yaklaşık 4.5 m derinliğe kadar gerçekleştirilmiştir. Sektörün güneyinde yürütülen 2022 yılı kazılarında amacımız, Memlük Dönemi mimarisi olduğu düşünülen Anıtsal Yapı'nın güney yönündeki sınırlarını belirlemek ve Anıtsal Yapı'yı mimari öğeleri ile bir bütün olarak ortaya çıkarmaktır(Kozbe ve Güngör, 2023, s.44).

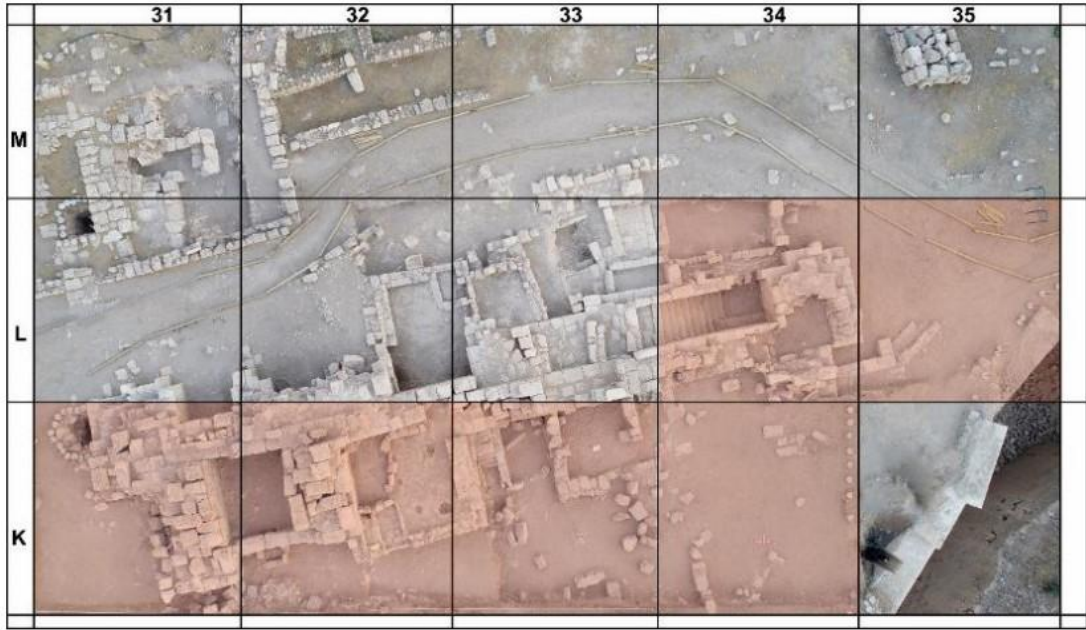
K31 Açması, B Sektörü'ndeki Anıtsal Yapı'nın batı sınırını oluşturmaktadır. 2022 yılı kazı sezonunda tekrar çalışılan K31 Açması'nda, a plankaresinden başlayıp d plankaresine dek devam eden destek duvarının güney kısmında çökme olduğu gözlemlenmiştir. Alandaki çökmeden dolayı duvarın güney kısmının ana kaya üzerine oturtulmadığı düşünülmektedir. Çalışmalar tümüyle bitmediğinden bunun depresellikten mi yoksa statik bozulmadan mı kaynaklandığı henüz saptanamamıştır. Söz konusu blok taşların etrafındaki fazla toprağın alınmasıyla bunların herhangi bir mimari öge ile bağlantıları olmadığı görülmüş; taşlar alandan kaldırıldıktan sonra alanda 2 adet girişe ait izlere rastlanmıştır. K32 Açması K32 Açması 2022 yılı çalışmaları, 2020 yılı kazı sezonunda tespit edilen ve 2021 kazı sezonunda ise döküntü durumdaki blok taşları kaldırılan Anıtsal Yapı'nın güneyinde bulunan ve yapıya destek duvarı veya payanda olarak eklendiği düşünülen her iki duvarın arasında başlamıştır. Çalışmalar sonucunda, 1 adet mekân (II No.lu Mekân), 1 adet duvar, 2 adet giriş ve 1 adet zemin tespit edilmiştir. Dikdörtgen plan özelliğine sahip II No.lu Mekân, doğu-batı yönünde 3.65 m, kuzey-güney yönünde 4.10 m'dir. Mekânın girişi, güneyde yer almaktadır. 2 No.lu Giriş olarak numaralandırılan giriş, 95 cm genişliğinde ve 57 cm derinliğindedir. II No.lu Mekân geç dönemlerde kullanım görmesine karşın, mekânı oluşturan duvarlar, Anıtsal Yapı'nın Erken Evresi'ne aittir(Kozbe ve Güngör, 2023, s.45).

I No.lu Mekân'ın 1 No.lu Giriş'ine ait, doğu-batı yönünde 1.02 m, kuzey-güney yönünde ise 2.25 m ölçülerindeki taş döşeli zemin açığa çıkmıştır. I No.lu Mekân, Anıtsal Yapı'nın duvarları kullanılarak geç dönemde yapılmıştır. Söz konusu mekâna ait girişin taş döşeli olması, girişin batısında nişler ve sekinin olması bununla birlikte yine mekânın zemininin sıkıştırılmış olması ile mekân içinde maltızların olması, bu mekânın mevki sahibi bir kişiye ait olduğunu düşündürmektedir. Geç Evre'ye ait yapıların gelişigüzel yapılması, fazla işlevsel yapılmaması ve tamamen ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmesinin yanı sıra I No.lu Mekân'a bu denli işlevsel unsurların eklenmesi önemlidir. Çalışmalara I No.lu Mekân'ın güneyinde devam edilmiş; kaldırılan döküntü

taşların alt seviyesinde mekânın güneyi boyunca diğer bir deyişle mekânın önünü kaplayan sıkıştırılmış toprak bir zemin tespit edilmiştir. Doğu-batı 5.10 m, kuzey-güney yönünde ise 3.35 m ölçülerindeki sıkıştırılmış zemin, 2 No.lu Zemin olarak numaralandırılmıştır. Çalışmalarda mekânın oturduğu zemin ise açığa çıkarılmamıştır. K33 Açması K33 Açmasındaki çalışmalara 2022 yılında başlanmıştır ve açma içinde 3 adet Erken Evre duvarı, 4 basamaklı bir merdiven, 3 adet Geç Evre duvarı, 2 adet mekân, 2 adet giriş ve 1 adet zemin tespit edilmiştir. Erken Evre'ye ait 1 No.lu Duvar'ın doğusunda, bir kısmı K33c plankaresi sınırında tespit edilen duvar, Geç Evre'nin 1 No.lu Duvar'ı olarak numaralandırılmıştır. 1 No.lu Duvar, kuzey-güney yönlü 4.20 m uzunluğunda, 61 cm genişliğindedir. Duvar, büyük boyutlu moloz taşlardan çamur harç kullanılarak yapılmış ve alt seviyeye doğru tek sıra taştan inşa edilmiştir. 1 No.lu Duvar'ın doğusunda bulunan ve yine c plankaresi sınırları içerisinde tespit edilen duvar, 2 No.lu Duvar olarak numaralandırılmıştır. Tek sıra blok taş ve devşirme taşlardan çamur harç kullanılarak inşa edilmiş olan, kuzey- güney yönlü uzanan ve 2.10 m uzunluğunda, 0.60 m genişliğindeki 2 No.lu Duvar yer almaktadır. 1 No.lu Duvar'ın güney ucuna bitişik vaziyette 4.35 uzunluğunda ve 0.70 m-1.20 m genişlik aralığında olan doğu-batı yönlü duvar ise 3 No.lu Duvar olarak yer almaktadır. Duvar moloz taştan çamur harç kullanılarak yapılmıştır. K33 Açması'nda tespit edilen Erken Evre duvarlarının blok taşlardan harç kullanılarak yapılması nedeniyle söz konusu bu duvarların B Sektörü'ndeki Anıtsal Yapı ile bağlantısının olduğu düşünülmektedir(Kozbe ve Güngör, 2023, s.44)

Nitekim Şanlıurfa Kalesi'ndeki Geç Dönem yerleşiminin 20. yy'ın başlarına dek devam ettiğinden, alanda Erken Evre'ye ait yapıları sağlıklı bir şekilde görmemizi ve anlamamızı zorlaştırmaktadır. Bu doğrultuda K34 açmasında da bu şekilde birbirinden bağımsız duvarların olması, geç dönemlerde alanda taş sökümlerinin de dahil olduğu yoğun bir tahribatı göstermektedir. Bununla birlikte bu duvarların kazı çalışması yapılmayan J33 Açması'na doğru devam eden duvarların olması, Anıtsal Yapı'nın Güney Sur Duvarı ile bağlantılı bir mekânının veya yapı topluluğunun olduğunu düşündürmektedir. K33 Açması'nın I No.lu Mekân'ı, dikdörtgen plan özeliği göstermektedir. Doğu-batı yönünde 2.20 m, kuzey-güney yönünde 3.20 m ölçülerinde olan mekân, tespit edilmiştir. Mekânın doğu sınırını Geç Evre duvarlarından 1 No.lu Duvar, batı sınırını Erken Evre duvarı 1 No.lu Duvar oluşturmaktadır. Kuzey sınırını Anıtsal Yapı'nın güney duvarı, güney sınırını ise mekânın girişi oluşturmaktadır. 1.55 m genişliğindeki girişin önünde herhangi bir eşik taşı tespit edilmemiştir. Mekân içinde döküntü durumda blok taşlar mevcut olup herhangi bir zemine rastlanmamıştır. I No.lu

Mekân'ın hemen doğusunda, tespit edilen II No.lu Mekân, doğu-batı yönünde 3.50 m, kuzey-güney yönünde 3.60 m ölçülerindedir. Kare plan özelliği gösteren II No.lu Mekân'ın sınırlarını Geç Evre Duvarları ile Anıtsal Yapı'nın güney duvarı oluşturmaktadır. 1.10 m genişliğindeki mekânın girişi, güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Mekânın içinde, girişi de içine alarak mekânın güney kısmı boyunca, sıkıştırılmış zemin tespit edilmiştir. I No.lu Zemin'in doğu-batı yönünde 4.40 m, kuzey-güney yönünde ise 1.80 m'dir. Erken Evre'ye ait bir diğer mimari öge, K32 Açması'nın I No.lu Mekânı ile K33 Açması'nın I No.lu Mekânı arasındaki 4 basamaklı merdivendir. K33 Açması genelinde açığa çıkan duvarlar göz önünde bulundurularak sadece Geç Evre duvarlarının mekân oluşturduğu; Erken Evre duvarlarının herhangi bir mekân oluşturmadığını belirtebiliriz. K34 Açması K33 Açması'nın doğusunda bulunan K34 Açması'ndaki kazı çalışmalarına ilk olarak bu yıl başlanmıştır. Çalışmalarda 4 adet duvar ve 1 adet giriş eşiği tespit edilmiştir. K34 Açması'nın her plankaresinde şimdilik birbirleriyle bağlantının olmadığı duvarlar çıktığı gibi, duvarların çevresinde herhangi bir mimari öge de tespit edilmemiştir. Bu doğrultuda alanda, geç dönemlerde yoğun bir taş sökülümünün ve tahribatın olduğu yönündedir (Kozbe ve Güngör, 2023, s.44-48) **(Fotoğraf 5.10).**

Fotoğraf 5.9. B Sektörünün güneyinde kazı yapılan açmalar (Kozbe ve Güngör, 2023, s.48).

Batı Burcu Sektörü kazı çalışmaları kalenin batı ucunda, sarp kayalık üzerindeki Batı Burcu Sektörü olarak adlandırdığımız alandaki kazı çalışmaları, 27.05.2022-13.08.2022 tarihleri arasında yürütülmüştür. Çalışmalar, K21-22-23, L21-22-23, J22-23

ve I22 olmak üzere toplam 9 adet açmada yaklaşık 5,5 m'lik derinlik boyunca gerçekleştirilmiştir. 2022 yılı kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkan mimari öğeler, bir bütün olarak değerlendirildiğinde 2 adet burç, 7 adet duvar, 2 adet giriş, 4 adet zemin, 2 adet mekân, 1 adet ön giriş mekânı ve 1 adet ocak açığa çıkmıştır. Bir önceki yıl açığa çıkarılan Batı Burcu 1'in güneyinde yer alan Batı Burcu 2, büyük oranda tahrip olmuştur. Burcun doğu tarafa bakan kısmı, kareye yakın dörtgen planlı iken batı yönüne bakan ön yüzünün, üçgen planlı yapıldığı görülmüştür. Burcun arka kısmı, doğu-batı yönünde 7.20 m, kuzey-güney yönünde 7.20 m ölçülerinde, ön kısmındaki üçgenimsi burun ise doğu-batı yönünde 5.55 m uzunluğundadır. Batı Burcu 2'nin çevresi blok taşlardan yapılmış duvarlar ile sınırlandırılmış, içi ise küçük ve orta boyutlardaki moloz taşlarla doldurulmuştur. Batı Burcu 1'in kuzeyindeki Batı Burcu 3'ün doğu tarafına bakan arka kısmı dörtgen planlı, batı yönüne bakan ön kısmı ise üçgenimsi olarak diğer iki burç gibi çokgen planlıdır. Burcun arka kısmı, doğu-batı yönünde 7 m, kuzey-güney yönünde 6.80 m ölçülerinde, ön kısmındaki üçgenimsi burun ise doğu-batı yönünde 2.65 m uzunluğundadır. Genel anlamda beşgen bir plan sergileyen ve büyük oranda tahrip olan burç açığa çıkarılmıştır.

Batı Burcu Sektörü'nde tespit edilen duvarların oluşturduğu mekânlar, geç dönemlerde var olan burçlara ihtiyaçlar doğrultusunda herhangi bir özen gösterilmeden yapılan yapılardır. Bu da kalenin her sektöründe yer alan geç dönem yapılarından yola çıkarak Batı Burcu Sektörü'nün de geç dönemlerde yoğun bir şekilde iskân edildiği gözlemlenmiştir (Kozbe ve Güngör, 2023, s.48-49).

6. TÜTÜN VE OSMANLI TÜTÜN LÜLELERİ

6.1. Tütün ve Kullanımı

Tarih boyunca duman çıkaran bitkiler insanlığın ilgi odağı olmuştur. Bu hususun ortaya çıkmasına yakılan ateşten çıkan dumanın havaya yükselmesindeki mistik etkisi rol almaktadır. Tarih öncesi dönemde insanlar özellikle dini törenlerde özel kokulu bitkileri kullanarak kokusundan ve mistik etkisinden yararlanmışlardır (Bakla, 2007, s.16).

Hint keneviri (esrar) ve Afyon bitkilerin Sümerler döneminde tıp alanında kullanıldığı bilinmektedir. Yerleşik bir toplum olmayan Sakalar (İskitler) tarafından kendir adı verdikleri düşünülen bitkinin dumanını içlerine çektiklerinde sarhoşluk hissi verdiği ve dans ettikleri Herodot (M.Ö 484-425) tarafından söylenmektedir. Asurlular döneminde esrar “kunuba”, haşhaş ise “irru” olarak isimlendirilmiş ve M.Ö 9.yy. Sardanapol döneminde bu bitkilerden kullanılmaya başlanmıştır. Haşhaş eski Mısırlılar da tıp alanında kullanmıştır. Mısırlılar tarafından “Mekone” ismi verilen haşhaşın, M.Ö 1550 yılında yazılmış olan papirüslerden de afyonu da tıp alanında kullanmış oldukları görülmüştür. Yunanlıların haşhaş Mısırlılardan öğrendikleri söylenmektedir. M.Ö 370-286 yılları arasında Teofrast, haşhaş bitkisinin yetiştirildiğini söylemiştir. Hindistanda Hindistan cevizi kabuğuna “narçıl” isimli bir boru takılması ile esrarı içilmiştir. Bu uygulama daha sonra Mısırlılar tarafından da kullanılmıştır. Fakat Mısır alfabesinde ‘ç’ harfinin ‘g’ harfi ile ifade edilmesinden dolayı bu esrar içme aletine “nargil” ismini vermişlerdir. Nargile, ismini buradan almaktadır (Bakla, 2007, s.16.17).

Christoph Colomb, 1492’de Amerika’yı keşfi ile orada yaşayan yerli halkın türlü bitkilerin yapraklarını kurutup yakarak, çıkan dumanı içlerine çektiğini ve dini törenlerinde kullandığına tanıklık etmiştir. Hayati tehlikesi az olan bu bitki türünün kurutulmuş tütün yaprağı olduğu söylenmektedir. Colomb’un Amerika kıtasından Avrupa kıtasına döndüğünde yanında getirdiği tütünü Avrupa kıtasına tanıttığı bilinmektedir. Tütün, Amerika kıtasının keşfinden sonraki 60 yılda İtalya, Fransa, İngiltere, İspanya ve Portekiz’e kadar yayılmıştır. Daha sonra tütünün (6 yy. sonları) Asya kıtasından Afrika kıtasına kadar kullanıldığı ve üretim merkezleri ile ticareti yapılarak yaygın hale geldiği anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2003, s.4-14).

Amerika kıtasının keşfinden sonra kıtaya çeşitli seferler yapılmıştır. Bu seferlerde yer alan Amerigo Vespucci, yazdığı kitabında yerlilerin tütünü nasıl kullandıklarını,

kullanmalarının amacı hastaların tedavisi için olabileceğini detaylı bir yazı ile anlatmıştır. Amerika Kıtasının meçhul bitkilerini bulmak için büyük bir girişimde bulunulmuş ve İspanya kralı II. Philip tarafından 1570 yılında girişim sağlanmıştır. Amerika kıtasına yolculuklar arttıkça tütünün kullanımı ve hakkındaki bilgiler de artmış, bu süreç tütün ticaretinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. İspanya’da başlayan tütünün her derde deva bitki olarak saygınlık kazanması anlayışı zamanla diğer Avrupa ülkelerinin de dikkatini çekmiştir. 16.yy ile 17. yy’da kurutulmuş tütün yaprağının bütün dünyada kullanılan faydalı bir bitki türü olduğu fikri yayılmış ve tütünün insan bedenine faydalarının anlatıldığı kitaplar yazılmıştır. İngiliz doktorun 1633 yılında kaleme alınan “Kanikh or the Diseased” adlı eserde, tütünün insan vücudunu kuruttuğu için nemli bölgelerde yaşayan romatizmalı (romatoid artrit) hastalara yararlı olacağı yazmaktadır (Yılmaz, 2003, s.4-5-12).

Avrupa kıtasında bu kadar ilgi görmesine rağmen tütünün zararlı olduğunu düşünen ülkelerde bulunmaktadır. Philirates tarafından 1602 yılında yazılan “A Warning for Tobacconist” isimli bir kitapçık tütünün zararlı olduğunu söyleyen ilk eserdir. Bunların dışında ise Simon Paulli’nin 1665 yılında sunduğu “Herba Dixosa Herba İnsana” isimli kitabıdır. Bu yayında tütününün insan vücudunda yer alan hastalıkları iyileştirmediğine dair iddialar ortaya koyulmuştur (Yılmaz, 2003, s.8).

Tütün, yararlı ve keyif verici bir bitki olmasının yanında zararlı olduğu düşüncesi ile bir takım yasakları beraberinde getirmiştir. Tütün, yangın tehlikesinden dolayı İngiltere’de 1604 yılında, Rusya’da 1634’de ve 1640 yıllarında yasa çıkartılarak yasaklı madde haline getirilmiştir (Sakaoğlu, 2003, s.285).

Osmanlı İmparatorluğu’na tütünün gelişi hakkında yazarlar arasında farklı fikirler hâkim olmakla beraber, genel kanı tütünün Osmanlı İmparatorluğu’na 1600’lü yıllarda İngiliz gemiciler tarafından getirildiği yönündedir. Öncelikle çeşitli hastalıkları iyileştirmek amaçlı satılmaya başlanan tütün ileriki zamanlarda, sokaklarda, kahvehanelerde insanların elinden düşmez olmuştur. Bir yandan da tütünün haram mı helal mi olduğu yönündeki tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmalar sonucunda tütün içilmesi konusunda yasaklamalar getirilmiştir. Tütünün asıl yasaklanması ise Biga ve Manisa’da tütün ekiminden dolayı ortaya çıkan haşerelerden tütünü korumak için mum kullanılmasının gerekmesi ve bu durum neticesinde de mum fiyatlarının artması sonucunda sarayda mum darlığına neden olmasıdır. Sarayda yaşanan mum darlığından sonra bir ferman ile I. Ahmet tarafından tütünün ekimi ve içimi yasaklanmıştır. Ayrıca 1633 yılında IV. Murat döneminde Cibali Kapısı’nda yer alan gemilerde sigaradan dolayı

çıkan yangında 20 bin evin kül olmasından dolayı tütün kullanılmasına yönelik yasaklar getirilmiştir (Ayhan, 2011, s.9).

IV. Murad dönemi yasaklarına karşılık tütün içimi halk arasında devam etmiştir. Ancak bu dönemde halkın tütün içimini bırakıp enfiye çekmeye başlamıştır. Tütünü içimini yasaklamanın önüne geçemeyeceğini anlayan devlet adamları tütün kullanımını serbest hale getirmiştir. Tütünden kar elde edileceği düşüncesinden dolayı 1680 yılında tütün kullanımı tamamen serbest bırakılmış olup tütünün içiminde kullanılan aletlerden lülenin üretimi popülerlermiş ve halk geçimini bu koldan sağlamaya çalışmıştır (Yılmaz, 2003, s.10-16).

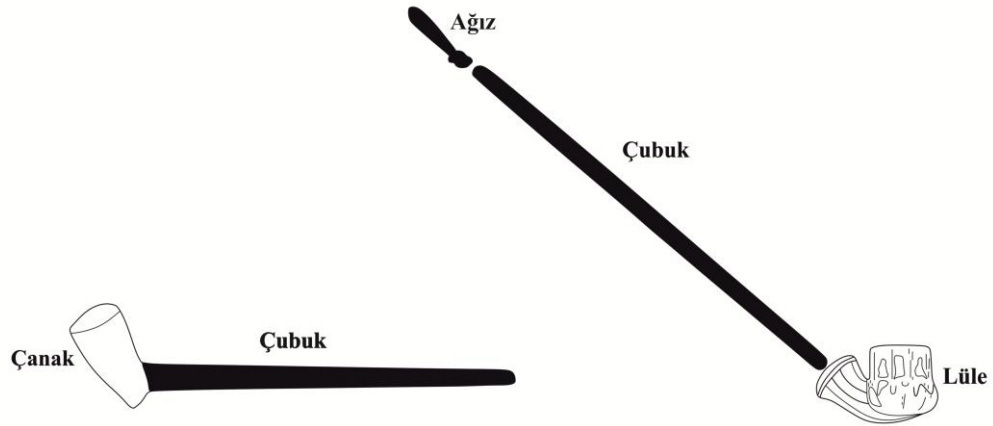
Amerika'nın keşfi ile tütünün yeni kıtanın keşfinden yaklaşık 13.yy'da kullanıldığı tespit edilmiştir (Canıberk, 2022, s.46). Meksika'nın Palegue şehrinde 2.yy da hac yerinde rahibin bir çubuk yardımı ile tütün içtiği bilinmektedir. Muskogee Kızılderililerinin mezarının içerisinde bulunan kemik, tahta, taş ya da pişmiş topraktan yapılmış çubuklar ilk geliştirilmiş örnekler olarak kabul edilmektedir. Sonraki dönemde geliştirilerek tek parça şeklindeki pipoların yerini iki parça şeklinde yapılmış pipolar almış olup bunların Kuzey Amerika'da kullanıldığı bilinmektedir. Seyyah Jan Nieuwhaff 'un 1650 yılındaki saptamalarına göre bu içim aletinin sap kısımlarını dalların oluşturduğu, gövde kısımları ise ceviz kabuğundan yapılmış pipoları, Güney Brezilya'da bulunan yerlilerin kullandığı söylenmektedir. Portekizli denizciler tarafından çanak kısımları küçük bir şekilde ele alınan bu pipo şeklinin, doğuya taşınması ile esas formunu oluşturduğu bilinmektedir. (Bakla, 2007,s.18-21).

Avrupa'da pipo olarak bilinen aletlerle tütün içimi gerçekleştirildiği bilinmekteydi. Avrupa kıtasında üretilen pipoların çubuk ve gövde kısımları bitişiktir. Bu lülelerin gövdeleri Osmanlı dönemindeki lülelere göre daha uzundu ve yukarı doğru dik uzanmak yerine hafif öne doğru eğimli olarak yapılmaktaydı. Beyaz bir hamurdan yapılan pipoların gövde kısmında ya da gövde altı kısmında genellikle damga ya da sembol veya tarih bulunmaktadır (Bakla, 2007, s.18).

6.2. Osmanlı'da Tütün Lüleleri

Tütün lüleleri, 17. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na girmiş ve yayılması oldukça hızlı bir ilerleme içerisinde gerçekleşen, öncelikle halk tarafından, daha sonra ise sarayda kullanılan bir araçtır.

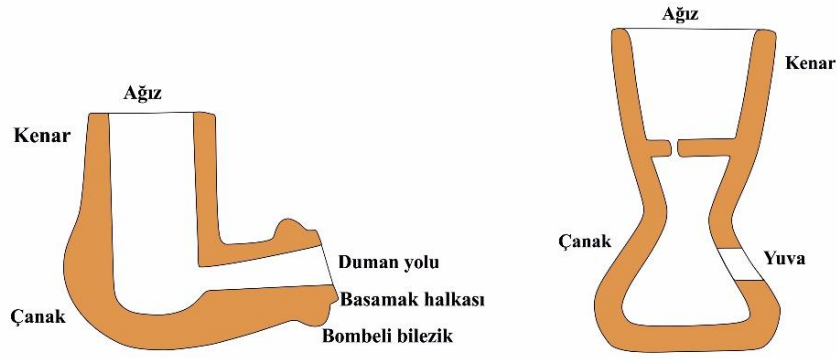
İngiliz gemiciler tarafından getirilen lüleler, Osmanlı İmparatorluğu'nda yer alan ilk lüleler olup; bu lülelerin açık gri malzemeden üretildiği ve küçük boyutta olduğu bilinmektedir. Daha sonraki lüleler aynı şekilde, beyaz malzemeden yapılmıştır. Zaman içerisinde Doğu stilindeki lüleler, İngiliz tarzındaki lülelerin yerine geçmiştir. Osmanlı lülelerinin genel şeklini yansıtan bu lüle tipi, üç parçalı şekilde lüle, çubuk ve ağızlık olmak üzere üretilmiştir. Balkanlar'dan Kuzey Afrika ve Anadolu'nun içlerine kadar yayılan bu lüleler, aynı zamanda İtalya ve Avusturya-Macaristan'da da üretildiği bilinmektedir. Bunlar “Doğulu tip”, “Türk tipi”, “Osmanlı tipi” ya da “Akdeniz tipi” olarak isimlendirilmiştir. Doğu ve batı tarzındaki lüleler, bölgesel özellikler göstermekle birlikte bu lülelerin, 20. yüzyılda sigaranın ortaya çıkışına kadar üretilmiş oldukları bilinmektedir (Ayhan, 2011, s.11) (**Çizim 1**).

Çizim 6.1. Batı ve Doğu stilinde lüle örnekleri (Canıbek, 2022, s.47)

Farsça Kökenli olan “lüle” kelimesi, “emzik” manasına gelmekte olup çeşme ve musluklara takılan su borularına verilen Osmanlıca isimdir (Ayhan, 2011, s.2). Halka şeklinde yuvarlak ve devirli şeyler için kullanılmış sözcüktür (Arseven, 1950, 1245). Kağıttan yapılmış külâh anlamında kullanılmıştır (Pakalın, 1993, 372). Osmanlı İmparatorluğunda kullanılmaya başlayan tütün lülesi çubuk kısmının uc tarafına takılan

içine tütün konulan ağzı açık küçük kap olarak anlamlandırılmıştır. Zamanla halka formunda yuvarlak olup kâğıt kısmında yapılmış külâh gibi birçok isim lüle için kullanılmaktadır (Yılmaz, 2010 s.5-6). Lüle kısaca, nargilelerin ucuna takılan ya da çubuk formunda, kurutulmuş tütün yaprağının veya ona benzeri maddelerin içine doldurulduğu, fincana benzeyen ağzı açık ve yan tarafta deliği bulunan içim aracıdır. Bu içim aleti bazı yayınlarda ‘çubuk’ bazı yayınlarda ise ‘lüle’ olarak adlandırılmaktadır. Tarafımızca bu alet, üç parçadan oluşup lüle, çubuk ve ağızlık olarak isimlendirilir. Lüle de çanak, omurga, kenar, duman yolu, bombeli ya da karinalı bilezik, basamak halkası, duman yolu açıklığı ve yuva bölümleri yer almaktadır (Ayhan, 2011, s.2) (**Çizim 2**).

Çizim 6.2. Lülenin bölümleri (Canıbek, 2022, s.48)

Lüleler metal, kil ve kısmen ahşap gibi farklı malzemelerden üretilmiştir. Lüleler dükkânların alt katında, kalıp ve çark yapımı olmak üzere iki farklı teknik kullanılarak yapılmıştır. Ahşap ile yapılan lüleler genelde ıhlamur ağacından metal olanlar ise kurşundan yapılmıştır. Kurşundan yapılmasının nedeni ise kurşunun ahşaptan daha dayanıklı ve yumuşak olması olup bu yumuşaklık aynı zamanda lüleye kolayca desen yapılabilmesini sağlamaktadır (Yılmaz, 2010, s.10). (**Fotoğraf 6.11**).

Fotoğraf 6.1. Kurşun Lüle Kalıbı (Bakla, 2007. s.145) Alçı lüle Kalıbı (Bakla, 2007. s.145)

Kilden yapılan lülelerin yapımı ise şu şekildedir; lülenin hamuru dükkânların zemin katında açılan bir çukurda yoğrulur sakız kıvamına getirilir ve sonra suyun içinde yumuşatılıp süzöldükten sonra hamur kulak memesi kıvamına getirilip daha sonra ayakla ezilir ve parçalara bölünüp tekrar çukura bırakılıp dinlendirilirdi. Yoğrulan hamur, kalıba yapışmayacak kıvama gelince kalıp içerisine yerleştirilme işlemi gerçekleştirilir, lüleyi yapan usta, form şeklini alacak kıvamda olan hamuru kalıba el presiyle basıp, mengene tezgâhı, ahşap zemin üzerinde olup pres koluna bağlanan “ıstampâ” adındaki baskı kolu ile presleme işlemi yapılır. Duman yolu, takoz ile kapatılarak, preslenen hamurun fazlalık kısmı keskin alet yardımıyla dışarı atılmasıdır. Takoz çıkarıldıktan sonra ucu sivri ahşaplar ile duman yolundan çanak kısmına doğru yavaşça bir delik açılmaktadır. Hamur, daha sonra tekrar dinlendirilmeye bırakılmaktadır. Fırınlamaya geçilmeden önce lüle üzerine desen yapılmaktadır. Ağaçtan yapılan aletlerle baskı tekniği ya da rulet adı verilen ucunda rulo şeklinde yer alan metal üzerinde geometrik, bitkisel ya da yazı motifleri bulunan tahta kalem formundaki alet, lülenin üzerinde çevrilmesi ile bezek ya da yazı elde edilmektedir (Canıbek, 2022, s.49).

Osmanlı İmparatorluğu’na bağlı hemen hemen tüm şehirlerde lüle üretilmiştir. Osmanlı İmparatorluğundaki lüleler, parlak astar ile kaplıdır. Lülenin üzerinde yer alan astarın, içindeki demir oksit oranı lüleye beyaz yada kırmızı renkler vermesine neden olmaktadır. Van İlinden getirilen koyu kırmızı tonlu lüleler “Gülbahar” ismindeki killi topraktan yapılmıştır. Lüle astarlanıp üzerine desen verildikten sonra fırınlama işlemine geçilmiştir. İstanbul’da; Tophane, Bahçekapı, Karagümrük, Galata, Tahtakale ve Eyüp gibi birçok ilçede lüle üretimi yapıldığı bilinmektedir. Ancak en sağlam ve kaliteli lülenin Tophane’de yapılması hem üretimin yapıldığı sokağa “Lüleci Hendek Sokağı” adının

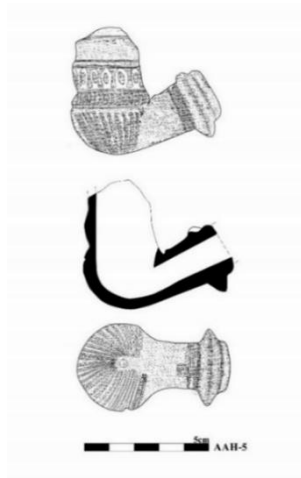
verilmesini hem de Osmanlı’da yer alan lülelerin “Tophane Lülesi” ismi ile tanınmasına sebep olmuştur. İsmi, bu el sanatından alan Edirne’nin yanı sıra Lüleburgaz’da da yoğun olarak lüle üretimi yapıldığı bilinmektedir. Sarayda ayrı halk kesiminde ayrı formlarda iki ayrı lüle üretilmiştir. İstanbul ve Edirne gibi illerde yapılan halk tipi lülelerin yanında sarayda kullanmak için de lüle yapıldığı bilinmektedir. İstanbul Tophane semtinde üretilen lüleler ile diğer merkezler arasında işçilik ve kalite bakımından oldukça farklılar göstermekte olup Tophanede üretilen lülelerin daha kaliteli ve kullanışlı olduğu bilinmektedir (Ayhan, 2011, s.130-150)

17. yüzyılın başında Osmanlı tütün lüleleri, boyutları oldukça küçük olarak imal edilmiştir. Daha sonraki süreçte gri ve beyaz hamurlu olarak devam etmiş olup 18. yüzyılda gri ve kahverengi hamur kullanılmıştır. Az sayıda usta mühürlü olan bu örneklerde, tütünün yaygın hale gelmesi ve ucuzlamasından dolayı lülelerin, çanak kısımları geniş hale getirilmiştir. 19. yüzyıl ise kırmızımsı kahverengi hamurlu ve kırmızı hamurlu  remekler hâkim olduğu görülmüştür. Sigaranın ortaya çıktığı 20. yüzyılda ise lüle üretimi bitme noktasına gelmiştir. Yazar Kocaba ’a göre İstanbul’da son lüle atölyesi 1928’de kapanmıştır (Canıbek, 2022, s.51)

7. KATALOG

7.1. Basık Yuvarlak Çanaklı Lüleler

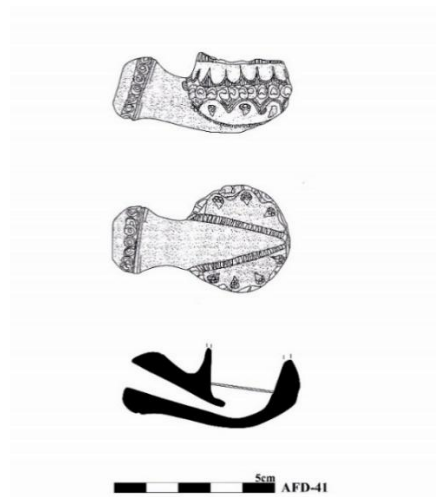
KATALOG NO:	1			
FOTOĞRAF NO:	12			
ÇİZİM NO:	3			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	1 No’lu Alanın Güneybatısı Temizlik Çalışması; 2020-AAH-5			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunlu k:	5,6cm	Yükseklik:	5,2cm
	Genişli k:	3,5cm	Duman Yolu:	1.2cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Koyu gri, Gözenekli, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Dış astar koyu kırmızı, İç astar kahverengi			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Rulet			
PİŞME DERECESESİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanak kısmında kazıma ve oluk geometrik bezemeler mevcuttur. Çanağın üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış dikey yivler ve yivlerin üzerinde geometrik bir sıra bordür yer almaktadır. Çanak üzerinde oluk tekniği ile yapılmış dikey oluklar olukların üzerinde geometrik bezekli bir sıra bordür yer almaktadır. Bileziğin üst kısmında rulet bezeme tekniği ile oluşturulmuş tek sıra bordür mevcuttur.				

Fotoğraf 7.1. Sol görünüm

Çizim 7.1. Alt görünüm, sol görünüm ve kesit çizimi

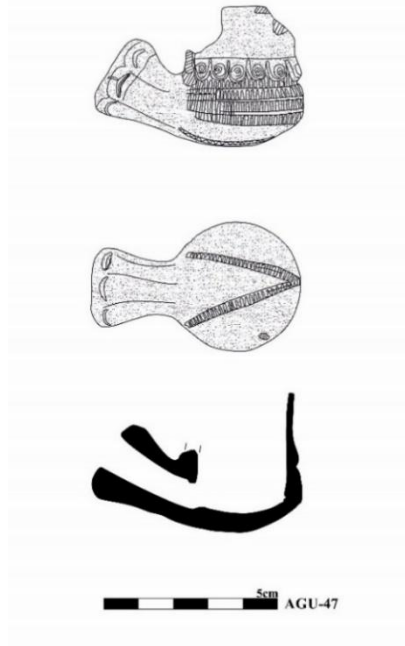
KATALOG NO:	2			
ÇİZİM NO:	4			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	M43 Açması ‘a’ plankaresi seviye inme çalışması; 2020-AFD-41			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	5,5cm	Yükseklik:	2,25cm
	Genişlik:	3,4cm	Duman Yolu:	0,98x2,5cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Koyu gri, Gözenekli, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Dış astar koyu kırmızı, İç astar kahverengi			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECESESİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın ağız kenarı kırık olan lülenin çanak kısmında kazıma tekniği ile yapılmış geometrik bezemeler mevcuttur. Çanak üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış yaprak motifi içinde üçlü dairesel bezeme kapmaktadır. Çanak bölümü, duman yolu kısmına doğrudan bağlanmıştır. Silindirik forma sahip duman yolu kısa tutulup bombeli bilezik ve duman yolu üzerindeki kısımda büyük boyutlu dairelerin yan yana dizilmiş şekilde spiral bezeme oluşturulmuş bir sıra bordür yer almaktadır ² .				

Çizim 7.2. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

² Tezimize dahil edilen 50 adet lüle örneğinin 10 adeti, Mart 2023'de Şanlıurfa ilinde yaşanan sel felaketinden dolayı müze deposundan kayıp olmuştur. Bu nedenle örneğimiz katalog kısmında fotoğraf kullanılmadan sadece çizimleri ile verilmiştir.

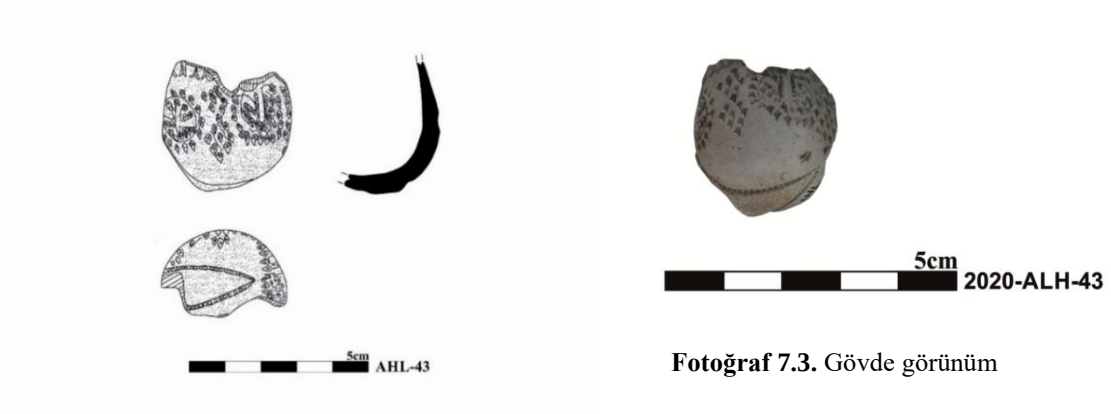
KATALOG NO:	3			
FOTOĞRAF NO:	13			
ÇİZİM NO:	5			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	N44 Açması ‘a’ plankaresi III. Nolu mekan seviye inme çalışması; 2020-AGU-47			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	6cm	Yükseklik:	4cm
	Genişlik:	3.1cm	Duman Yolu:	1,1x0,7cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Çok koyu gri, Az gözenekli, Az Kireç, Az Mika			
ASTAR RENGİ:	Koyu kahverengi			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Kabartma			
PİŞME DERECESESİ:				
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın üzerinde yükselen gövdenin üçte ikisi kırıktır. Gövde ve çanağın birleştiği yerde içinde enine konsantrik daire bulunan kabartma şeklinde bir bilezik mevcuttur. Bu bileziğin hemen altında çanağın dibine doğru dikey dört ayrı sıra halinde çubuk şeklinde yapılmış motif bulunmaktadır. Çanak duman yoluna doğrudan bağlanmıştır. Duman yolu üzerinde dikine üç sıra çubuk şeklinde yapılmış bezeme ve bu bezemelerin üzerinde üç tane bombe şeklinde yapılmıştır.				

Fotoğraf 7.2. Sol görünüm

Çizim 7.3. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizim

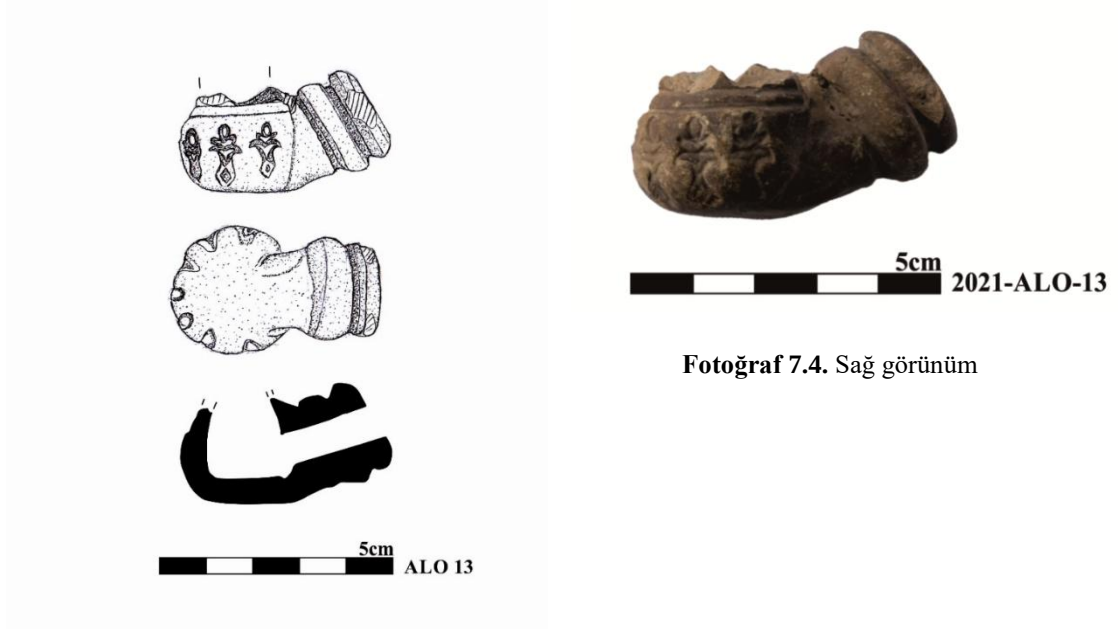
KATALOG NO:	4			
FOTOĞRAF NO:	14			
ÇİZİM NO:	6			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K32-K33-L31’c’ M31’d’ plankaresi I. Nolu çöp çukuru seviye inme çalışması; 2020-ALH-43			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	3.2cm	Yükseklik:	3.65cm
	Genişlik:	3,5cm	Duman Yolu:	-
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Az gözenekli, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Beyaz			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazım, Baskı			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın ve dibinin bir kısmı sağlam olan lülenin gövdenin üst kısmında kazıma tekniği ile yapılmış aşağı bakan yaprak motifleri yer almaktadır. Gövde üstünde belirli aralıklarla kazıma tekniği ile daire içinde ve dışında baskı şeklinde palmet motifi bulunmaktadır. Bu palmetler dairenin içini ve dışını dairesel olarak süslemiştir. Gövdenin çoğu bu süsleme ile bezenmiştir. Lülenin dibinde duman yolu ile bağlantısı yumuşak bir omurga ile sağlanmıştır. Bu omurganın sağında ve solunda kazıma tekniği ile yapılmış çubuk motifler bulunmaktadır.				

Fotoğraf 7.3. Gövde görünüm

Çizim 7.4. Gövde görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

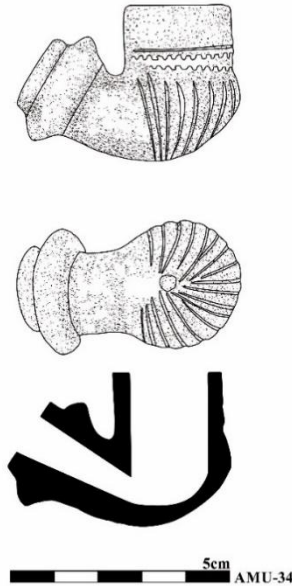
KATALOG NO:	5			
FOTOĞRAF NO:	15			
ÇİZİM NO:	7			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	P44-P45 Açması; 2021-ALO-13			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.5cm	Yükseklik:	2.6cm
	Genişlik:	2.8cm	Duman Yolu:	1.2cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Gri, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Koyu Kahverengi			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Baskı			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın ağız kısmı ve duman yolunun bir bölümü kırık olan lülenin gövdenin üzerinde bitkisel motifli 3 adet yaprak bezemeye yer verilmiştir. Çanak bölümü, duman yolu kısmına doğrudan bağlanmıştır. Duman yolunun, bombeli bilezik kısmı ve ona bitişik olan basamak halkasıyla son bulmaktadır. Bilezik kısmında yer alan bordürler, duman yolunu çevrelemiştir.				

Fotoğraf 7.4. Sağ görünüm

Çizim 7.5. Sağ görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	6			
FOTOĞRAF NO:	16			
ÇİZİM NO:	8			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	P44 Açması ‘b’plankaresi P45 açması b+d plankareleri döküntü taşların kaldırılması; 2022-AMU-34			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.8cm	Yükseklik:	3.1cm
	Genişlik:	2.7cm	Duman Yolu:	1,1cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Koyu gri, Az gözenekli, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Beyaz			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış dikey yivler ve yivlerin üzerinde geometrik iki sıra bordür bulunmaktadır. Çanak bölümü, duman yolu kısmına doğrudan bağlanmıştır. Silindirik forma sahip duman yolu kısa bir şekilde tutulmuş olup bombeli bilezik ve ona bitişik basamak halkası ile son bulmuştur.				

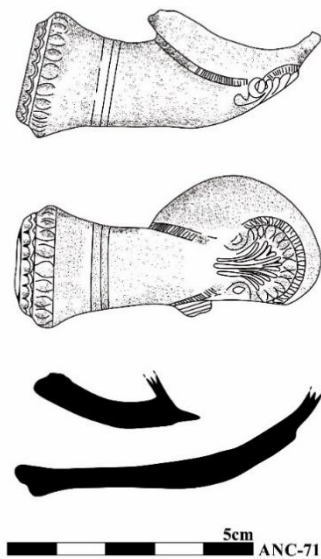

Çizim 7.6. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

Fotoğraf 7.5. Sol görünüm

KATALOG NO:	7			
FOTOĞRAF NO:	17			
ÇİZİM NO:	9			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K21 ‘c’ - K22 ‘a’ plankaraları I nolu mekân içinde seviye inme çalışması; 2021-ANC-71			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	6.2cm	Yükseklik:	2.4cm
	Genişlik:	2.8cm	Duman Yolu:	1,3cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Grimsi kahverengi, Kireç, Mika			
ASTAR RENGİ:	Kırmızı			
BEZEME TEKNİĞİ	Kazıma, Baskı, Rulet			
PİŞME DERECESESİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM:	Çanağın bir bölümü kırık olan lülenin, omurga kısmının iki bölümünde rulet baskı tekniği ile yapılmış kısa çubukların oluşturduğu şeritler, üçgen yaparak omurgayı çevrelemiştir. Silindirik biçime sahip duman yolu, hafifçe şişkin omurga ile çanağa bağlanmaktadır. Duman yolu kısmı bombeli bilezikle sonlanıp bilezik kısmında kazıma tekniği ile yapılmış ve onu çevreleyen geometrik motif yer almaktadır.			

Fotoğraf 7.6. Sol görünüm

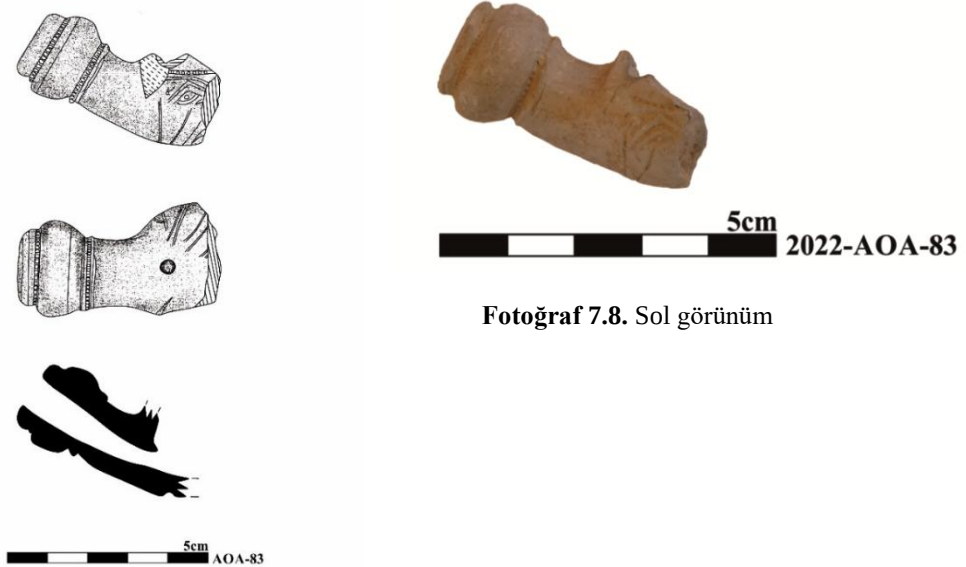
Çizim 7.7. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	8			
FOTOĞRAF NO:	18			
ÇİZİM NO:	10			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	P44 'c' – P45 'a' plankaraları I Nolu mekânın doğusu seviye inme çalışması; 2022-ANE-39			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	3.7cm	Yükseklik:	-
	Genişlik:	3.2cm	Duman Yolu:	1.3cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Koyu kahverengi, Kireç			
ASTAR RENGİ:	Kırmızımsı kahverengi			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Rulet			
PİŞME DERECESESİ:	Kötü			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM:	Çanak bölümün bir kısmı ile duman yolu kısmının ise tamamı kırılmış olan lülenin, omurga kısmının iki yan tarafında rulet baskı tekniği ile yapılmış kısa çubukların oluşturduğu şeritler yer almaktadır.			

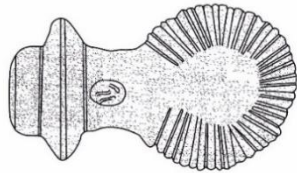
Çizim 7.8. Alt görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	9			
FOTOĞRAF NO:	19			
ÇİZİM NO:	11			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K23 ‘b’ plankaresinin doğusunda seviye inme çalışması; 2022-AOA-83			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	5.1cm	Yükseklik:	2.3cm
	Genişlik:	2.8cm	Duman Yolu:	1.2cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Soluk kahverengi, Seyrek Kireç, Mika			
ASTAR RENGİ:	Soluk kahverengi			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	Geometrik			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın bir bölümü kırık olan lülenin, çanak kısmından gövde kısmına doğru, kısa çubukların yan yana gelmesiyle şekillenmiş şeritler, belirli bir nizamaya sahip olmadan uzanmaktadır. Kaide üzerinde baskı tekniği ile yapılmış dairesel damga yer almaktadır. Silindirik forma sahip duman yolu çanağa doğrudan bağlanıp bombeli bilezik ve ona bitişik basamak halkası ile son bulmaktadır. Duman yolu kısmında kısa çubuklardan oluşan bordür duman yolunu çevrelemiştir.				

Çizim 7.9. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	10			
FOTOĞRAF NO:	20			
ÇİZİM NO:	12			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K32 ‘b’ plankaresinin güney kısmında seviye inme çalışması; 2022-AOR-81			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	5.2cm	Yükseklik:	3cm
	Genişlik:	3.1cm	Duman Yolu:	1,2cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Gri, Kireç			
ASTAR RENGİ:	Dusky Red (2.5YR 3/2)			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Rulet			
PİŞİ PİŞME DERECESESİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	Geometrik			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın ağız kısmı kırık olan lülenin gövde kısmından ağız kısmına doğru çapraz bir şekil olarak düzenlenmiş ve kazıma tekniği ile yapılmış yivler bulunmaktadır. Silindirik forma sahip duman yolu kısmı bombeli bilezik ve ona bitişik bir basamak halkasıyla sonlanmıştır.				

Fotoğraf 7.9. Sol görünüm

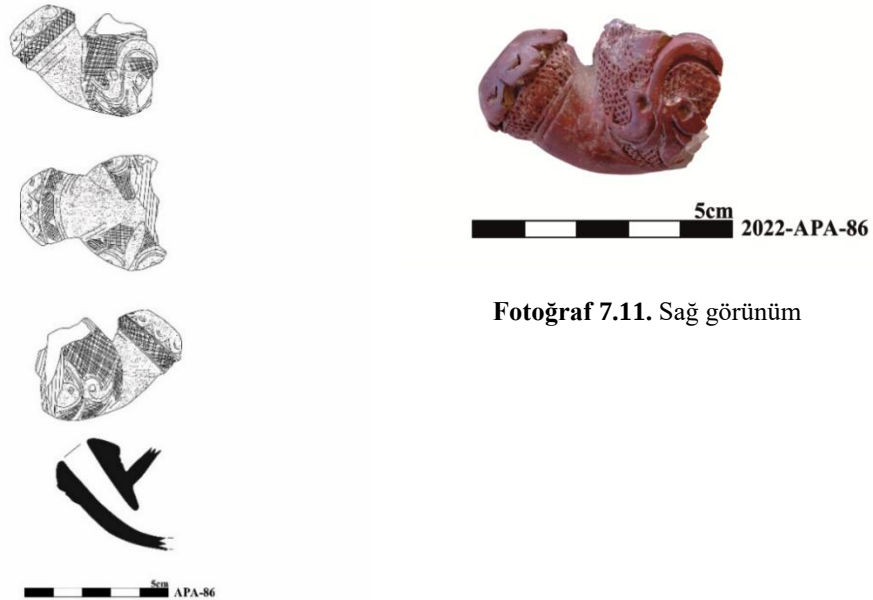
Çizim 7.10. Alt görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	11			
FOTOĞRAF NO:	21			
ÇİZİM NO:	13			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K32 ‘b’ plankaresinin güney kısmında II nolu Mekânın güneyi seviye inme çalışması; 2022-AOZ-82			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.7cm	Yükseklik:	2.7cm
	Genişlik:	3.1cm	Duman Yolu:	-
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	White(5Y 8/1) Kireç			
ASTAR RENGİ:	White(5Y 8/1)			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma,			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın ağız kısmı ve duman yolunun bir bölümü kırık olan lülenin, gövde kısmından ağız kısmına doğru çapraz bir şekil olarak düzenlenmiş ve çizi bezeme tekniği ile yapılmış yivler ile bitkisel motifler yer almaktadır. Silindirik formdaki duman yolunda bilezik bulunmaktadır.				

Çizim 7.11. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	12			
FOTOĞRAF NO:	22			
ÇİZİM NO:	14			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K32 ‘d’ plankarasinde II nolu mekânın güneyi seviye inme çalışması; 2022-APA-86			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	5.1cm	Yükseklik:	3.8cm
	Genişlik:	4.1cm	Duman Yolu:	1,2cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Pale Brown(10 YR 6/3) Kireç			
ASTAR RENGİ:	Weak Red(7.5 R 4/4)			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Baskı			
PİŞME DERECESESİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın ağız kenarı kırık olan lülenin gövde kısmından ağız kısmına doğru çapraz bir şekil olarak düzenlenmiş ve çizgi bezeme tekniği ile oluşturulmuş yivler ile bitkisel motifler bulunmaktadır. Silindirik forma sahip duman yolu bilezik ve onun üzerinde çapraz tarama ile dalgalı bir hat yer almaktadır.				

Fotoğraf 7.11. Sağ görünüm

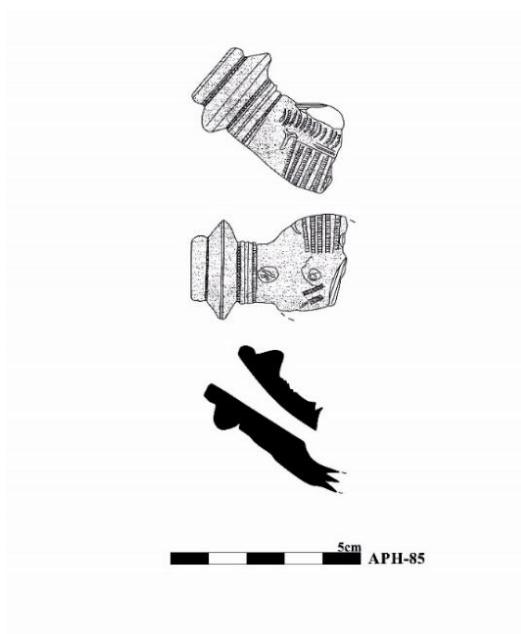
Çizim 7.12. Sağ görünüm, alt görünüm, sol görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	13			
FOTOĞRAF NO:	23			
ÇİZİM NO:	15			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K33 ‘a’ plankarasinde seviye inme çalışması; 2022-APB-84			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.1cm	Yükseklik:	3.4cm
	Genişlik:	2.7cm	Duman Yolu:	0,9cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	(Brown10 YR 5/3) Kireç			
ASTAR RENGİ:	Dark Reddish (2.5YR 3/3			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Rulet			
PİŞME DERECESESİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	Geometrik			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanak bölümünün bir kısmı duman yolunun ise bölümü kırık olan lülenin, kaideden gövde kısmına yapılmış kısa bir şekilde yapılmış çubukların yan yana gelmesi ile oluşturulmuş şeritler, belirli bir düzene sahip olmadan uzanmıştır. Gövde kısmında üzerinde baskı tekniği ile yapılmış rulet bezeme bulunmaktadır. Silindirik forma sahip duman yolu çanak bölümüne doğrudan bağlanmıştır. Duman yolu üzerinde kazıma tekniği ile oluşturulmuş kısa çubuklardan oluşan bordür duman yolunu çevrelemiştir.				

Çizim 7.13. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	14			
FOTOĞRAF NO:	24			
ÇİZİM NO:	16			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K32 ‘a’ plankarasinde 2 nolu zeminin kaldırılması; 2022-APH-85			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.1cm	Yükseklik:	3.8cm
	Genişlik:	2.8cm	Duman Yolu:	1,2cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	(Pale Brown10 YR 6/3) Kireç			
ASTAR RENGİ:	Dusky Red (7.5 R)			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Rulet			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	Geometrik şekilli mühür var			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın bir kısmı kırık olan lülenin kaideden gövde kısmına uzanan, kısa bir şekilde yapılmış çubukların yan yana gelmesiyle oluşturulmuş şeritler, belirli bir düzene sahip olarak uzanmıştır. Çanak üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış kısa çubuklardan oluşan 13 adet bezek yer almaktadır. Kaide kısmında baskı tekniği ile oluşturulmuş rulet bezemeye yer verilmiştir. Silindirik formdaki duman yolu çanağa doğrudan bağlanmaktadır. Duman yolunda kazıma tekniği ile yapılmış kısa çubuklardan oluşan bordür duman yolunu çevrelemiştir. Katalog 13 ile benzerlik göstermektedir.				

Çizim 7.14. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

Fotoğraf 7.13. Sağ görünüm

KATALOG NO:	15			
FOTOĞRAF NO:	25			
ÇİZİM NO:	17			
TİPİ:	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K21 Açması ‘c’ plankaresi K22 açması’ a’ plankarelerinde yer alan I nolu mekân içinde yer alan 4 nolu çukur; 2022-AND-35			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4,3cm	Yükseklik:	3.1cm
	Genişlik:	2,4cm	Duman Yolu:	1.2cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Kırmızımsı Gri, Az gözenekli, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Beyaz			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın kaidesi, ağız kısmı ve duman yolu kısmının bir bölümü kırık olan lülenin gövde kısmından ağız kısmına doğru diyagonal olarak sıralanmış ve kazıma tekniği ile oluşturulmuş hatlar bulunmaktadır. Silindirik şekle sahip duman yolu kısmı bombeli bilezik ve ona bitişik basamak halkasıyla son bulmuştur.				

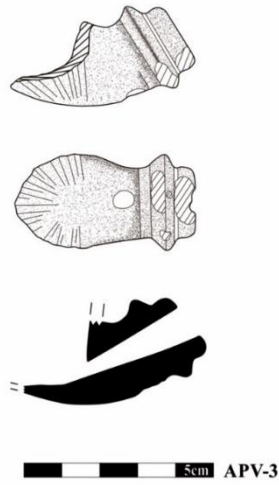

Fotoğraf 7.14. Sağ görünüm

Çizim 7.15. Sağ görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

7.2. Yuvarlak Çanaklı Lüleler

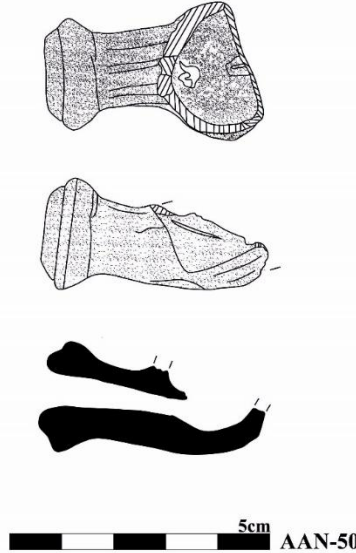
KATALOG NO:	16			
FOTOĞRAF NO:	26			
ÇİZİM NO:	18			
TİPİ:	Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	M33Açması ‘c’plankaresi seviye inme çalışması; 2023-APV-3			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.9cm	Yükseklik:	2.6cm
	Genişlik:	3.1cm	Duman Yolu:	1.1cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Pembe, Az gözenekli, Az Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECEŚİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM:	Çanağın ağız kısmı ve duman yolu kısmının bir bölümü kırık olan lülenin gövde kısmından ağız kısmına doğru diyagonal olarak düzenlenmiş ve kazıma tekniği ile oluşturulmuş yivler bulunmaktadır. Silindirik forma sahip duman yolu bombeli bilezik ve ona bitişik basamak halkasıyla son bulmuştur.			

Fotoğraf 7.15. Sağ görünüm

Çizim 7.16. Sağ görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi.

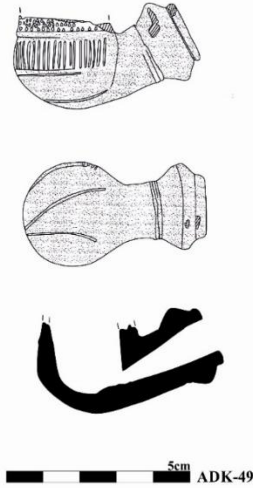
KATALOG NO:	17			
ÇİZİM NO:	19			
TİPİ:	Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	N42 Açması 'c' plankaresi seviye inme çalışması; 2020-AAN-50			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.4cm	Yükseklik:	2.2cm
	Genişlik:	2.3cm	Duman Yolu:	1,1x0,3cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	(Pinkish Whitc 7,5YR 8/2) Az gözenekli, Az Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Whitc 2.5Y 8/1			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECEŚİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM:	Çanağın bir kısmı kırılmış olan lüle silindirik şeklindeki duman yoluna sahiptir. Duman yolu, basamak halkası ve ona bitişik bombeli bilezikle sonlandırılmıştır ³ .			

Çizim 7.17. Üst görünüm, sol görünüm ve kesit çizimi

³ Tezimize dahil edilen 50 adet lüle örneğinin 10 adeti, Mart 2023'de Şanlıurfa ilinde yaşanan sel felaketinden dolayı müze deposundan kayıp olmuştur. Bu nedenle örneğimiz katalog kısmında, fotoğraf kullanılmadan sadece çizimleri ile verilmiştir.

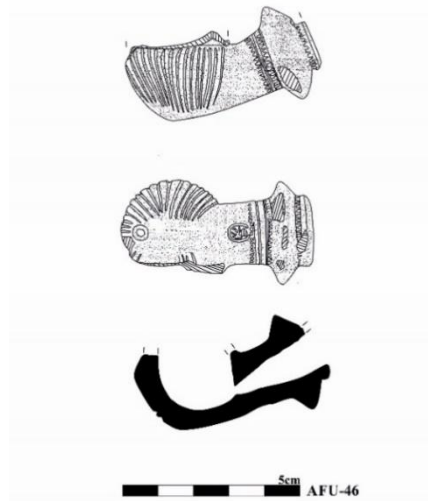
KATALOG NO:	18			
ÇİZİM NO:	20			
TİPİ:	Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	N42 Açması ‘c’plankaresi seviye inme çalışması; 2020-ADK-49			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	5.1cm	Yükseklik:	2.55cm
	Genişlik:	2.8cm	Duman Yolu:	1.3cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	(Pink 5YR 7/4) Gözenekli, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Duskey Red 7.5 R 3/2			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Çentik			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM:	Çanağın bir kısmının kırılmış olan lüle, silindirik duman yoluna sahiptir. Çanağın üstünde yükselen gövdenin sağlam kısmında geliş güzel çentik bezeme yer almaktadır. Çanağın üzerinde dikey şekilde yapılmış çubuk bezemeler bulunmaktadır. Çanak ve duman yolu yumuşak geçişli omurga ile birleştirilmiştir. Duman yolu ağzı sığ yivler ile kazınıp yumuşak geçişli bir bilezikle ağza bağlanmıştır ⁴ .			

Çizim 7.18. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

⁴ Tezimize dahil edilen 50 adet lüle örneğinin 10 adeti, Mart 2023'de Şanlıurfa ilinde yaşanan sel felaketinden dolayı müze deposundan kayıp olmuştur. Bu nedenle örneğimiz katalog kısmında, fotoğraf kullanılmadan sadece çizimleri ile verilmiştir.

KATALOG NO:	19			
FOTOĞRAF NO:	27			
ÇİZİM NO:	21			
TİPİ:	Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	M43 Açması ‘a’ plankaresi seviye inme çalışması; 2020-AFU-46			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	5.45cm	Yükseklik:	3.3cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	2.82cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Gözenekli, kireç, kum (Gray1 6/N)			
ASTAR RENGİ:	Dış astar Duskey Red 7.5 R 3/4 İç Astar Light gray 2,5 Y 7/2			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Baskı			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	Geometrik-Yazı			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın bir kısmı duman yolu bölümünün ise bir bölümü kırık olan lüle, silindirik duman yolundan oluşmaktadır. Çanağın üzerinde dikey şekilde yapılmış yiv bezemeler bulunmaktadır. Kaide ve gövde arasında iç içe geçmiş dairesel bir adet baskı bezeme yer almaktadır. Duman yolu ve ağız kenarının birleşme yerinde belirli aralıklarla birer sıra kazına bezeme ile çubuk dizisinden oluşan bordür bulunmaktadır. Bu bordürlerin hemen altında dairesel formda okunamayan yazı benzeri işaretlerden oluşturulan damga baskısı bulunmaktadır. Silindirik duman yolu yumuşak geçişli omurga ile birleştirilmiştir. Ancak ağız bölümüne doğru keskin karınlı bir bilezikle ağza bağlanmıştır. Ağız kenarında çubuk dizisinden oluşan bordür bulunmaktadır.				

Fotoğraf 7.16. Alt görünüm

Çizim 7.19. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	20			
FOTOĞRAF NO:	28			
ÇİZİM NO:	22			
TİPİ:	Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	L33 Açması ‘a’ plankaresi seviye inme çalışması;2021-ALC-6			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	6.35cm	Yükseklik:	4.25cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1.3x0.6cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	(Gray 2 4/10B) Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Dark Reddish Brown 2,5 YR			
BEZEME TEKNİĞİ:	Baskı, Rulet			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın bir kısmı duman yolu bölümünün ise bir bölümü kırık olan lüle, silindirik duman yolundan oluşmaktadır. Üst kısmın ve çanak kısmına geçiş yerinde enine rulet bezeme yer almaktadır. Tüm çanağı kaplayan yedi adet lale bezeme ve lale bezemeler arasında içi noktalı üçgen bezemeler bulunmaktadır. Duman yolu ve çanak keskin bir omurga ile birleştirilmiştir. Ancak omurganın çoğu kırıktır. Omurganın sağında ve solunda dikine rulet bezeme bulunmaktadır. Çanak ve omurganın birleştiği noktanın sağında ve solunda üçer tane dolgu bezeme bulunmaktadır. Lülenin kısa bir duman yolu vardır. Ayrıca duman yolu ağızda yumuşak geçişli bir bilezik ve bu bileziğin ön kısmında tüm ağız kaplayan çapraz tarama yer almaktadır.				

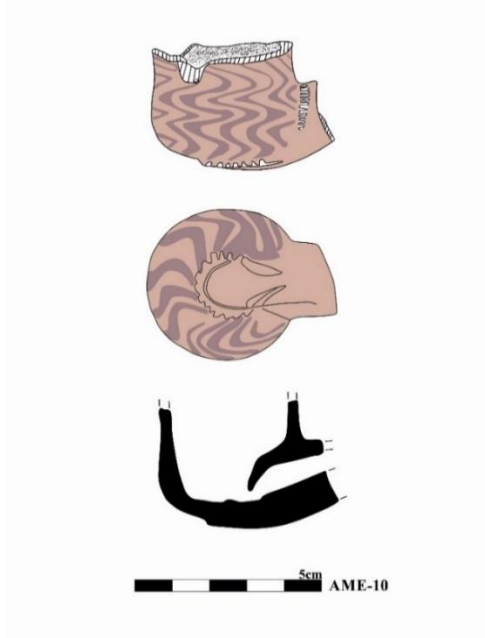

Çizim 7.20. Sağ görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

Fotoğraf 7.17. Sağ görünüm

KATALOG NO:	21			
FOTOĞRAF NO:	29			
ÇİZİM NO:	23			
TİPİ:	Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	Şanlıurfa Kalesi Kazısı; 2021-AME-10			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.9cm	Yükseklik:	3.4cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	-
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Kireç, Kum (Dark Gray10 YR 4/1)			
ASTAR RENGİ:	Dark Reddish yellow 5YR 6/6 – Reddish Dark Brown 2,5 YR 3/4			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma ve Boya bezme			
PİŞME DERECESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın bir kısmı duman yolunun bir kısmı kırık olan lülenin, çanak kısmı üzerinde dikine dalgalı hatlardan oluşan boya bezeme yer almaktadır. Duman yolunun gövde ile birleştiği yerde ise dikey yapılmış kazıma bezeme mevcuttur.				

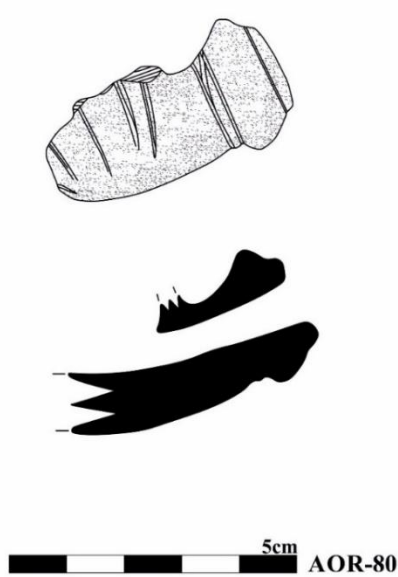

Çizim 7.21. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

Fotoğraf 7.18. Sol görünüm

KATALOG NO:	22			
FOTOĞRAF NO:	30			
ÇİZİM NO:	24			
TİPİ:	Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K32Açması ‘b’ plankaresinin güney kısmında seviye inme çalışması; 2023-AOR-80			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.9cm	Yükseklik:	2.4cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1,1cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	(Gray 2 4/10B) Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECESESİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM:				
Çanağın ağız kısmının ve duman yolunun bir bölümü kırık olan lülenin, ağız kenarının altındandın çanağa doğru dikey yönde kazıma bezeme tekniği ile oluşturulmuş hatlar bulunmaktadır. Silindirik formdaki duman yolu bombeli bilezik halkasıyla sonlanmaktadır.				

Fotoğraf 7.19. Sağ görünüm

Çizim 7.22. Sol görünüm ve kesit çizimi

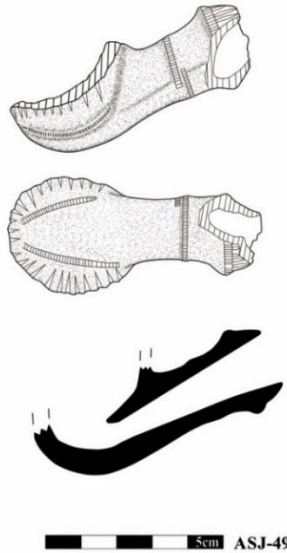
KATALOG NO:	23			
ÇİZİM NO:	25			
TİPİ:	Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K32 Açması ‘b’ plankaresinin güney kısmında seviye inme çalışması; 2023-ASG-43			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	5,6cm	Yükseklik:	3cm
	Genişlik:	5.7cm	Duman Yolu:	1,4cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Pembe			
ASTAR RENGİ:	Reddish Yellow 5YR 6/6			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECEŞİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın ağız kısmı ve duman yolunun bir bölümü kırık olan lülenin, ağız kenarının altından çanağa doğru dikey yönde kazıma bezeme tekniği ile yapılmış hatlar ile geometrik bordürler ve çanak kısmında sarımsı-yeşil tonda sır damlaları yer almaktadır. Silindirik duman yolu yumuşak geçişli omurga ile birleştirilmiştir. Ancak ağız bölümüne doğru keskin karınlı bir bilezikle ağza bağlanmıştır. Ağız kenarında çubuk dizisinden oluşan bordür ve bitkisel motifler bulunmaktadır ⁵ .				

Çizim 7.23. Sol görünüm ve kesit çizimi

⁵ Tezimize dahil edilen 50 adet lüle örneğinin 10 adeti, Mart 2023'de Şanlıurfa ilinde yaşanan sel felaketinden dolayı müze deposundan kayıp olmuştur. Bu nedenle örneğimiz katalog kısmında, fotoğraf kullanılmadan sadece çizimleri ile verilmiştir.

KATALOG NO:	24			
ÇİZİM NO:	26			
TİPİ:	Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	O32 Açması ‘b’ plankaresi (Tonozlu yapı içerisinde) seviye inme çalışması; 2023-ASJ-49			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	7cm	Yükseklik:	4.2cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	-
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Reddish Brown 5YR 5/4			
ASTAR RENGİ:	Dark Reddish Brown 2,5 YR 3/4			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECESESİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19. yy			
TANIM: Çanağın ağız kısmı ve duman yolunun bir bölümü kırık olan lülenin ağız kenarının altındandın çanağa doğru dikey yönde hatlar yer almaktadır. Çanak üzerinde çubuk dizisinden oluşan bordür bulunmaktadır. Duman yolu kısmının üzerinde çubuk şeklinde iki sıra bordür mevcuttur. Ancak ağız bölümüne doğru keskin karınlı bir bilezikle ağza bağlanmıştır. Ağız kenarında çubuk dizisinden oluşan bordür mevcuttur ⁶ .				

Çizim 7.24. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

⁶ Tezimize dahil edilen 50 adet lüle örneğinin 10 adeti, Mart 2023'de Şanlıurfa ilinde yaşanan sel felaketinden dolayı müze deposundan kayıp olmuştur. Bu nedenle örneğimiz katalog kısmında, fotoğraf kullanılmadan sadece çizimleri ile verilmiştir.

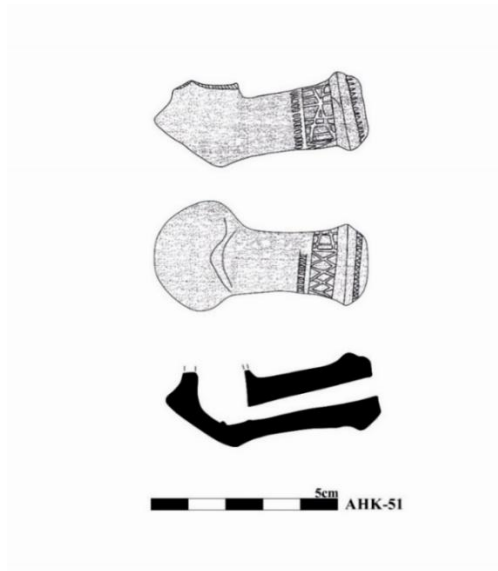
KATALOG NO:	25			
FOTOĞRAF NO:	31			
ÇİZİM NO:	27			
TİPİ:	Yuvarlak Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	1 nolu alan sütunların güneyi temizlik çalışması; 2023-AAF-2			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4,2cm	Yükseklik:	2,3cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1.3cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	(Dark Gray10 YR 4/1) Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Gri			
BEZEME TEKNİĞİ:	Oluk			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın ağız kısmı ve duman yolunun bir kısmı kırılmış olan lülenin ağız kenarının altındandın çanağa doğru dikey yönde hatlar yer almaktadır. Kaide kısmında oluk şeklinde yapılmış bezeme bulunmaktadır. Ancak ağız kısmına doğru keskin karınlı bir bilezikle ağza bağlanmıştır.				

Çizim 7.25. Sol görünüm, alt görünüm, üst görünüm ve kesit çizimi

7.3. Karinalı Çanaklı Lüleler

KATALOG NO:	26			
ÇİZİM NO:	28			
TİPİ:	Karinalı Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	1V nolu Mekân içi a+c plankaresi seviye inme çalışması; 2020-AHK-51			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	5.7cm	Yükseklik:	2.3cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	2.1cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Graysh Brown 10YR 5/2			
ASTAR RENGİ:	Gri			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Baskı			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.yy			
TANIM:	Çanağın ağız kenarı bir kısmı kırık olan lülenin duman yolu ve çanak belirgin bir omurga ile birbirine bağlanmıştır. Duman yolundan ağza doğru kafes bezeme vardır. Bu kafes bezeme bazı yerlerde dikine çubuk ve enine çubuk bezeme şeklinde geometrik bezemeler oluşturulmuştur. Ağız kısmı ve duman yolu yumuşak geçişli bir bilezikle bağlanmıştır. Ayrıca duman yolu ağzının kısmında kazıma tekniği ile yapılmış testere motifi yer almaktadır⁷.			

Çizim 7.26. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

⁷ Tezimize dahil edilen 50 adet lüle örneğinin 10 adeti, Mart 2023’de Şanlıurfa ilinde yaşanan sel felaketinden dolayı müze deposundan kayıp olmuştur. Bu nedenle örneğimiz katalog kısmında, fotoğraf kullanılmadan sadece çizimleri ile verilmiştir.

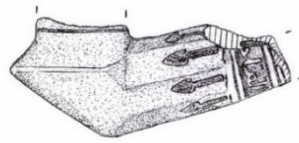
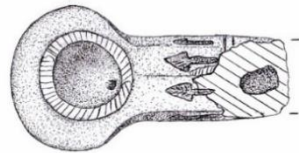
KATALOG NO:	27			
FOTOĞRAF NO:	32			
ÇİZİM NO:	29			
TİPİ:	Karinalı Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	P44 Açması ‘d’ plankaresi seviye inme çalışması; 2021-ALB-5			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	3,1cm	Yükseklik:	2.85cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	0.2cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Ligt Gray Gley 2 7/N Mika, Kum, Kireç			
ASTAR RENGİ:	Gray 2,5Y 6/1			
BEZEME TEKNİĞİ:	Baskı, Rulet			
PİŞME DERECEŚİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.yy			
TANIM:				
Çanağın ağız kenarı bir kısmı kırık olan lülenin ağız kısmında iki sıra rulet bezeme gövdesinde ise enine beş tane stilize palmiye ve beş tane dikine geometrik bezeme yer almaktadır.				

Fotoğraf 7.21. Sol görünüm

Çizim 7.27. Sol görünüm, sağ görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	28			
FOTOĞRAF NO:	33			
ÇİZİM NO:	30			
TİPİ:	Karinalı Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	2021-ALO-7			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	5.8cm	Yükseklik:	2.4cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	0.2cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Gray 5Y 6/1 Gözenekli Mika, Kum, Kireç			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Baskı			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	Arapça harfler okunamamıştır.			
TARİHİ:	17.yy			
TANIM: Çanağın ağız kenarı bir kısmı kırık olan lülenin duman yolu üzerinde sekiz adet baskı tekniğinde yapılmış ok bezemesi yer almaktadır. Duman yolu üzerinde Arapça harfler yer almaktadır.				

Fotoğraf 7.22. Sol görünüm

Çizim 7.28. Üst görünüm, Sol görünüm ve Kesit çizim

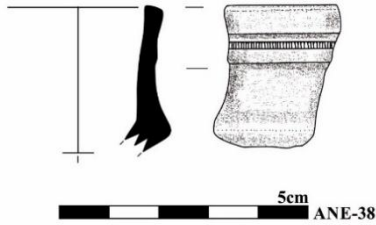
KATALOG NO:	29			
FOTOĞRAF NO:	34			
ÇİZİM NO:	31			
TİPİ:	Karinalı Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	P44 Açması ‘c’ plankaresi -P45 Açması a+c plankaresi; 3 girişli avlunun kuzeyi seviye inme çalışması; 2022-ANB-15			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.7cm	Yükseklik:	2.8
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	0,7cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Beyaz, Gözenekli , Kum, Kireç			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Oluk			
PİŞME DERECESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.yy			
TANIM: Çanağın ağız kenarı bir bölümü kırık olan lülenin duman yolu ve çanak belirgin bir omurga ile birbirine bağlanmıştır. Duman yolundan ağza doğru kazıma bezeme yer almaktadır. Duman yolu ile ağız kısmının arasında 5 sıra bilezik ve bileziklerin üzerinde ise geometrik motifler yer almaktadır.				

Fotoğraf 7.23. Sağ görünüm

Çizim 7.29. Sağ görünüm, Alt görünüm ve Kesit çizimi

KATALOG NO:	30			
FOTOĞRAF NO:	35			
ÇİZİM NO:	32			
TİPİ:	Karinalı Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	P44 Açması ‘c’ plankaresi P45 Açması ‘a’ plankaresi I nolu mekânın doğusu seviye inme çalışmaları; 2022-ANE-38			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunlu k:	3,4cm	Yükseklik:	2.9cm
	Genişli k:	2.3cm	Duman Yolu:	1,6cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Brown 75YR 5/2 Kireç, Taşçık,			
ASTAR RENGİ:	Reddish Gray 5YR 5/2			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.yy			
TANIM: Çanak kısmının tamamı kırılmış olan lüle, silindirik şeklindeki duman yolundan ibarettir. Duman yolunun bileziğin üstünde ve altında bir birine paralel kazıma şeklinde yapılmış çizi bezemler yer almaktadır. Ağız kenarının çevresinde kazıma bezeme yer almaktadır.				

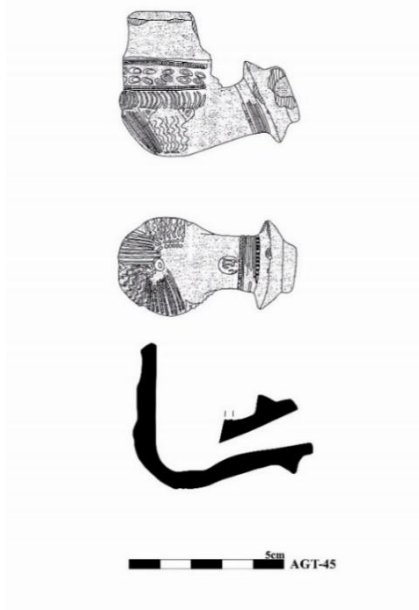
Çizim 7.30. Sol görünüm ve Kesit çizimi

Fotoğraf 7.24. Sol görünüm

7.4. Silindir Çanaklı Lüleler

KATALOG NO:	31			
FOTOĞRAF NO:	36			
ÇİZİM NO:	33			
TİPİ:	Silindir Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	M42 Açması ‘c’ plankaresi seviye inme çalışması; 2020-AGT-45			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.6cm	Yükseklik:	4.7cm
	Genişlik:	5.8cm	Duman Yolu:	1,3cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Gray Gley 1 6/N Az gözenekli, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Kırmızımsı kahverengi			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Baskı			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	Var; okunamamıştır.			
TARİHİ:	17.-18.yy			
TANIM: Çanağın ağız kenarı ve duman yolunun bir kısmı Silindir kısmının üçte ikisi kırık ve eksik olan lülenin çanak bölümü duman yolu kısmına doğrudan bağlanmıştır. Duman yolu silindirik forma sahip olup ağız kısmına doğru keskin karınlı bir bilezikle ile son bulmuştur. Silindir kısmında badem motifi baskı halinde yer alır. Çanakta ise dört ayrı bölümden oluşan geometrik bezemeler yer almaktadır. Bilezik kısmında ise inci motifleri yer almaktadır. Duman yolunun altında yer alan Arapça benzeri işaretlerin olduğu damga mühür, okunamamıştır.				

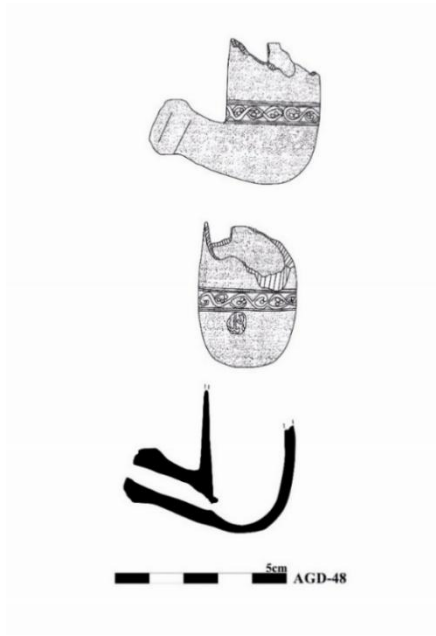

Çizim 7.31. Sol görünüm, Alt görünüm ve Kesit çizimi

Fotoğraf 7.25. Sol görünüm

KATALOG NO:	32			
FOTOĞRAF NO:	37			
ÇİZİM NO:	34			
TİPİ:	Silindir Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	M44 Açması ‘b+d’ plankaresi II nolu mekanın güneyi seviye inme çalışması; 2020-AGD-48			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4,8cm	Yükseklik:	4.25cm
	Genişlik:	4.85cm	Duman Yolu:	0,7cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	White White Page 10 YR 1/8 1 6/N Az gözenekli, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Oluk			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	Geometrik mühür yer almaktadır			
TARİHİ:	17.-18.yy			
TANIM: Çanağın ağız kısmın bir bölümü kırık ve eksik olan lülenin çanak kısmı beyaz tonlu olup duman yolu ile yumuşak geçişlidir. Çanakta iç içe geçmiş dalga bezemeler bir sıra halinde tüm gövdeyi sarmıştır. Eserin arkasında atölye mührü yer almaktadır.				

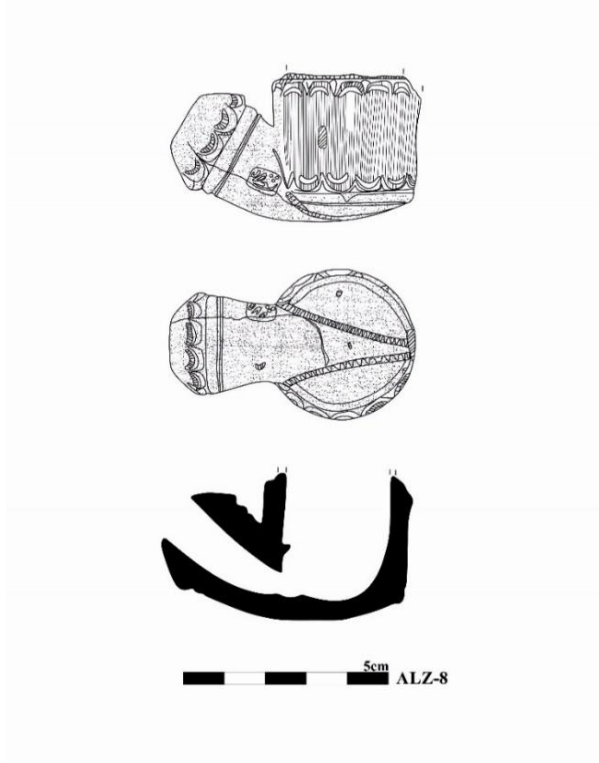

Çizim 7.32. Sağ görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi

Fotoğraf 7.26. Sağ görünüm

KATALOG NO:	33			
FOTOĞRAF NO:	38			
ÇİZİM NO:	35			
TİPİ:	Silindir Çanaklı Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	L32 Açması ‘c+d’ plankaresi I nolu Mekan zemin üstü; 2021-ALZ-8			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	6cm	Yükseklik:	3.6cm
	Genişlik:	4,3cm	Duman Yolu:	1,1cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Koyu gri, Gözenekli, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Rulet, Baskı			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.-18.yy			
TANIM: Çanağın ağız kenarı kırık ve eksik olan lülenin çanak kısmında tüm gövdenin alt ve üst kısmını çevreleyen tırnak şekilli baskı bezeme yer almaktadır. Bu tırnak bezemeler arasında dikey kazıma çizi bezeme tüm çanağı çevrelemektedir. Kısa ve silindirik duman yolunun çanak ile birleşimi düzdür ve sağında solunda rulet bezeme yer alır. Duman yolun ağzında ise tırnak bezeme ile dalgalar ile oluşturulmuştur.				

Çizim 7.33. Sağ görünüm, Alt görünüm ve Kesit çizimi

7.5. Sadece Duman Yolu Sağlam Kalan Lüleler

KATALOG NO:	34			
ÇİZİM NO:	36			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	M44 Açması ‘a’ plankaresinin doğusu ‘c’ plankaresinin batısı seviye inme çalışması; 2020-AHC-42			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.8cm	Yükseklik:	-
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1.9cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Dark Gray 5Y 4/1 Gözenekli, Kireç, Kum, Az Mika			
ASTAR RENGİ:	Gri			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECEŚİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.-18.yy			
TANIM:				
Çanağın tamamı kırılmış olan lüle, silindirik duman yolu kısmı mevcuttur. Duman yolunun ağız kısmı yumuşak geçişlidir ağız kısmında bitkisel motifler yer almaktadır. Ancak ağız kısmının deforme olmasından dolayı tam motif verilmemektedir. Duman yolu üzerinde testere dişi ve çubuk bezemeler yer almaktadır ⁸ .				

Çizim 7.34. Sol görünüm ve kesit çizimi

⁸ Tezimize dahil edilen 50 adet lüle örneğinin 10 adeti, Mart 2023'de Şanlıurfa ilinde yaşanan sel felaketinden dolayı müze deposundan kayıp olmuştur. Bu nedenle örneğimiz katalog kısmında, fotoğraf kullanılmadan sadece çizimleri ile verilmiştir.

KATALOG NO:	35			
FOTOĞRAF NO:	39			
ÇİZİM NO:	37			
FOTOĞRAF NO:	32			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	L34 Açması ‘c’ plankaresinin Güney kısmında seviye inme çalışması; 2020-AFN-44			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.5cm	Yükseklik:	2cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1,1cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	White 5Y 8/1 Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Light Gray 5Y 7/1			
BEZEME TEKNİĞİ:	Oluk			
PİŞME DERECESESİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın tamamı kırık olan lüle, silindirik duman yolu kısmı mevcuttur. Duman yolunun ağız kısmı yumuşak geçişli bir bilezik yer almaktadır. Bileziğin alt kısmında geometrik oluk bezemeden oluşan geniş bir bordür yer almaktadır.				

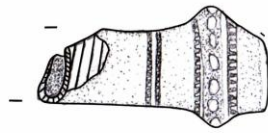

Çizim 7.35. Sol görünüm ve kesit çizimi

Fotoğraf 7.29: Sol görünüm

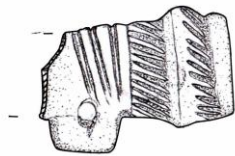
KATALOG NO:	36			
FOTOĞRAF NO:	40			
ÇİZİM NO:	38			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	Şanlıurfa Kalesi Kazısı; 2021-AJZ-1			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	3.4cm	Yükseklik:	1.3cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1,1cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Gri, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kabartma, Rulet			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.-18.yy			
TANIM: Çanak kısmının tamamı kırılmış olan lüle, silindirik duman yolu kısmı mevcuttur. Duman yolunun ağız kısmı yumuşak geçişlidir. Duman yolunun bilezik kısmında rulet ve oval kabartma bezeme yer almaktadır. Duman yolu üzerinde iki şerit halinde geometrik bezemeler mevcuttur.				

Fotoğraf 7.30. Sol görünüm

Çizim 7.36. Sol görünüm ve kesit çizimi

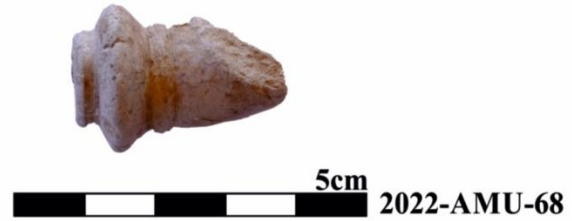
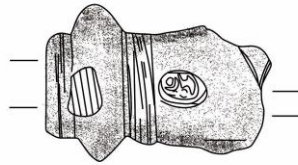
KATALOG NO:	37			
FOTOĞRAF NO:	41			
ÇİZİM NO:	39			
FOTOĞRAF NO:				
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	Şanlıurfa Kalesi Kazısı; 2021-AKJ-3			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	3.3cm	Yükseklik:	2.5cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1,2cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Gray 2,5YR 6/1 Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Oluk			
PİŞME DERECESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.-18.yy			
TANIM:				
Çanak kısmının tamamı kırılmış olan lüle, silindirik duman yolu kısmı mevcuttur. Duman yolunun bileziğin üstünde ve altında bir birine paralel kabartmalar yer almaktadır. Duman yolunun altında enine ip deliği mevcut olup ip delik tutamağının üst kısmında üç tane yiv yer almaktadır. Bileziğin üzerinde birbirine paralel oluk şeklinde hatlar yer almaktadır.				

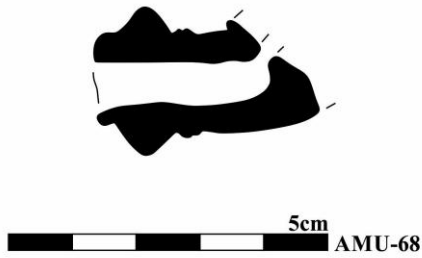
Fotoğraf 7.31. Sol görünüm

Çizim 7.37. Sol görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	38			
FOTOĞRAF NO:	42			
ÇİZİM NO:	40			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	P44 Açması ‘b’ plankaresi P45 Açması ‘b+d plankaresi döküntü taşların kaldırılması; 2022-AMU-68			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	3.5cm	Yükseklik:	2.4cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1,1cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Çok soluk kahverengi, Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Çok soluk kahverengi			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	Geometrik şekilli mühür yer almaktadır.			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanak kısmının tamamı kırık olup duman yolunun ağız kısmının ise bir bölümün kırılmış olan lülenin, silindirik duman yolundan ibarettir. Duman yolunun bileziğin üstünde çizi bezemeler, altında ise rulet bezeme yer almaktadır. Duman yolunun altında kazıma bezemeler yer almaktadır.				

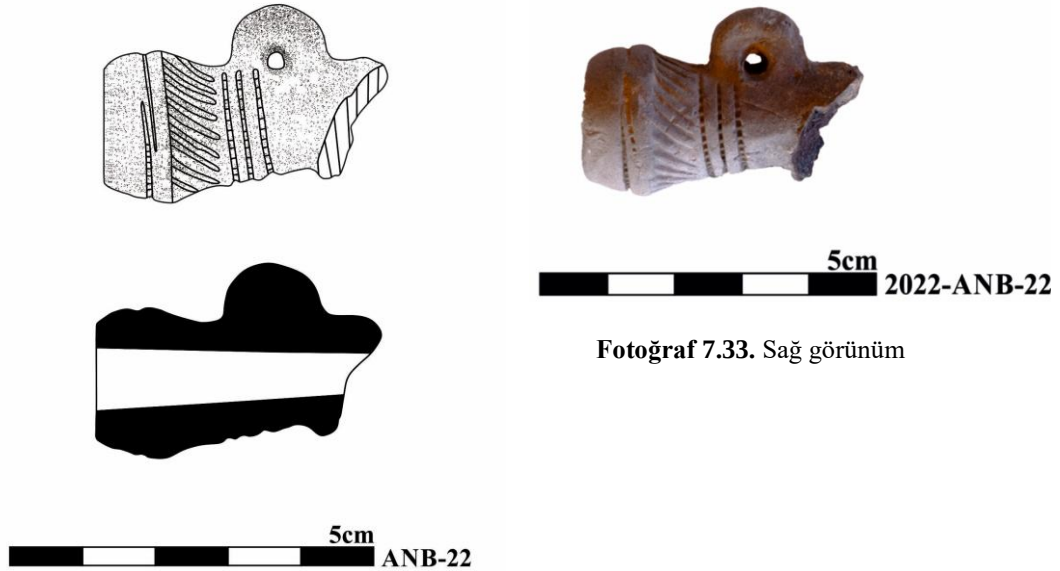

Fotoğraf 7.32. Sağ görünüm

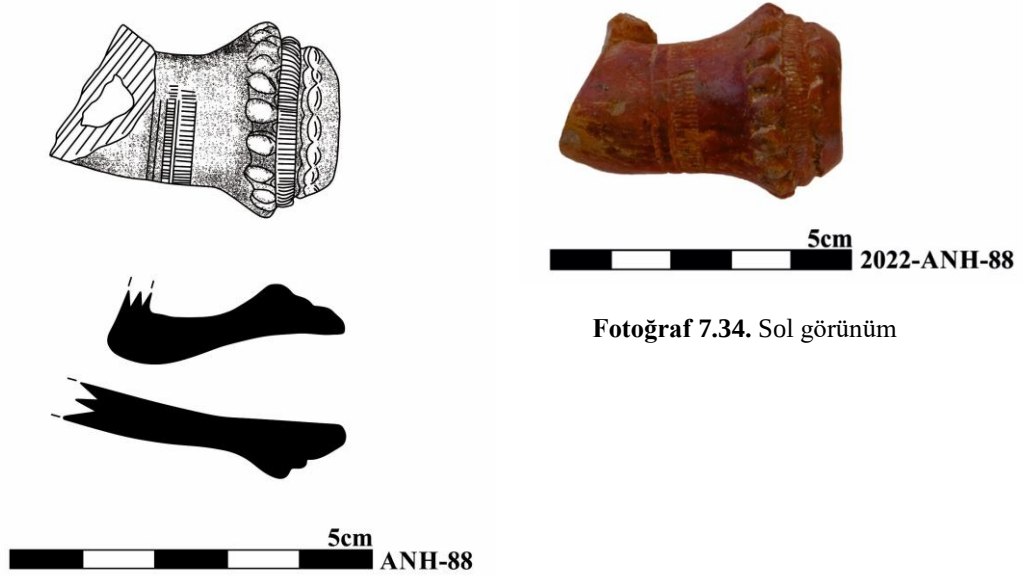
Çizim 7.38. Sağ görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	39			
FOTOĞRAF NO:	43			
ÇİZİM NO:	41			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	P44 Açması ‘c’ plankaresi P45 Açması ‘a+c’ plankaresi 3 girişli avlunun kuzeyi seviye inme çalışmaları; 2022-ANB-22			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	3.2cm	Yükseklik:	2.1cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1,2cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Gray 2,5YR 6/1 Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Oluk			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın tamamı kırılmış olan lülenin, silindirik duman yolu mevcuttur. Duman yolunun bileziğin üstünde ve altında birbirine paralel oluklar yer almaktadır. Duman yolunun altında ip delikli tutamağı var. Tutamağın üst kısmında da üç adet yiv yer almaktadır.				

Çizim 7.39. Sağ görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	40			
FOTOĞRAF NO:	44			
ÇİZİM NO:	42			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	P45 Açması ‘c’ plankaresi Doğu sütun platformunun kuzeyi seviye inme çalışmaları; 2022-ANH-88			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4cm	Yükseklik:	-
	Genişlik:	2.7cm	Duman Yolu:	1,7cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Reddish Brown 75YR 5/2 İnce Kireç, Mika			
ASTAR RENGİ:	Weak Red 10R 4/4			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Kabartma			
PİŞME DERECEŚİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanak kısmının tamamı kırılmış olarak ele geçen lüle, sadece silindirik duman yolu kısmı mevcuttur. Duman yolunun üzerinde iki bordür şeklinde kazıma bezeme yer almaktadır. Bileziğin üzerinde ise dalgalı hat oluşturan kabartma tekniği kullanılmıştır.				

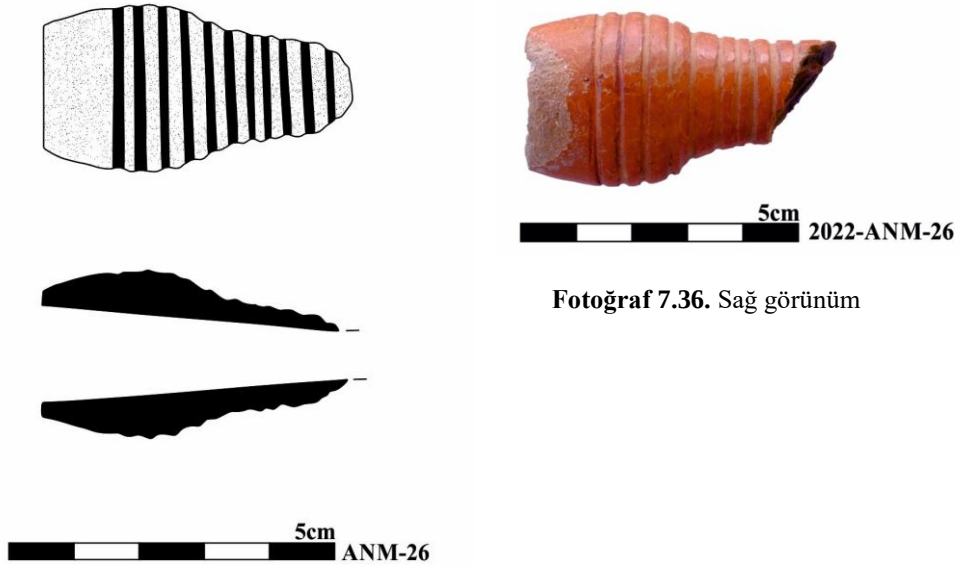
Çizim 7.40. Sol görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	41			
FOTOĞRAF NO:	45			
ÇİZİM NO:	43			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	P45 Açması ‘c’ plankaresi doğu sütun platformunun kuzeyi seviye inme çalışmaları; 2022-ANH-89			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.4cm	Yükseklik:	-
	Genişlik:	2.6cm	Duman Yolu:	1,6cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Light Red Brown 5YR 4/3 İnce Kireç			
ASTAR RENGİ:	Weak Red 5R 4/3			
BEZEME TEKNİĞİ:	Oluk, Kabartma			
PİŞME DERECEŚİ:	Orta			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın tamamı kırık olan lüle, silindirik duman yolunun üzerinde bir bordür şeklinde çapraz tarama yer almaktadır. Bunun üzerinde ise kabartma tekniğinde yapılmış dalgalı bileziğın etrafını çevreler. Duman yolunun üzerinde bordür şekline çit bezeme yer almaktadır. Çit bezemenin üzerinde oluk bezeme ve oluk bezemin üzerinde tırnak bezeme Bileziğın etrafını bir bordür şeklinde çevrelemektedir.				

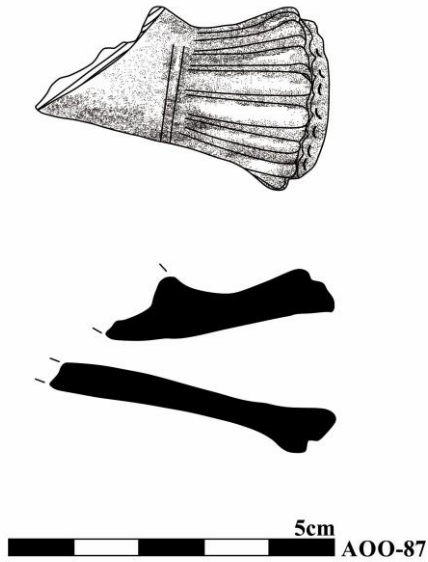
Çizim 7.41. Sol görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	42			
FOTOĞRAF NO:	46			
ÇİZİM NO:	44			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	L22 Açması ‘a+c’ plankaresi Güney kısmında seviye inme çalışmaları 2022-ANM-26			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.7cm	Yükseklik:	-
	Genişlik:	2.5cm	Duman Yolu:	0,7cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Light Red Brown 5YR 4/3 İnce Kireç			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Oluk			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM:	Çanak kısmının tamamı kırılmış olan lüle, silindirik duman yolu kısmı mevcuttur. Duman yolunun üzerinde bir birine paralel oluk bezeme yer almaktadır.			

Çizim 7.42. Sol görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	43			
FOTOĞRAF NO:	47			
ÇİZİM NO:	45			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K32 Açması ‘a+b’ plankaresi II nolu mekan içinde seviye inme çalışmaları; 2022-AOO-87			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.5cm	Yükseklik:	-
	Genişlik:	2.8cm	Duman Yolu:	1,9cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Brown 10YR 5/3 Kireç			
ASTAR RENGİ:	Weak Red 10R 4/3			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Oluk			
PİŞME DERECEŚİ:	Kötü			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın tamamı kırık olan lüle, silindirik duman yolundan üzerinde kazıma bezeme tekniği ile yapılmış hatlar; bunun üzerinde ise oluk bezeme tekniği ile oluşturulmuş dalgalı hat duman yolunun ağzını çevrelemektedir.				

Çizim 7.43. Sol görünüm ve Kesit çizimi

Fotoğraf 7.37. Sol görünüm

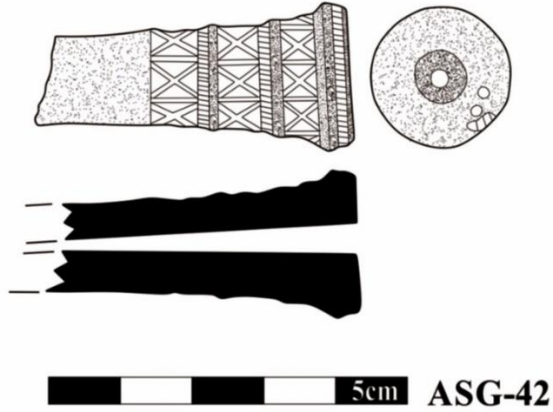
KATALOG NO:	44			
ÇİZİM NO:	46			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	N34 Açması ‘b’ plankaresi Yüzey buluntusu; 2023-APS-1			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	5.1cm	Yükseklik:	2.2cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	0,9cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Koyu gri			
ASTAR RENGİ:	Grayish Brown 10YR 5/2			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Yiv			
PİŞME DERECEŚİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.-18.yy			
TANIM: Çanak kısmının tamamı kırılmış olan lüle, silindirik duman yolu kısmı mevcuttur. Duman yolu üzerinde kazıma ve yiv bezeme tekniklerinin bir arada kullanıldığı geometrik unsurlar bulunmaktadır ⁹ .				

Çizim 7.44. Sol görünüm ve kesit çizimi

⁹ Tezimize dahil edilen 50 adet lüle örneğinin 10 adeti, Mart 2023’de Şanlıurfa ilinde yaşanan sel felaketinden dolayı müze deposundan kayıp olmuştur. Bu nedenle örneğimiz katalog kısmında, fotoğraf kullanılmadan sadece çizimleri ile verilmiştir.

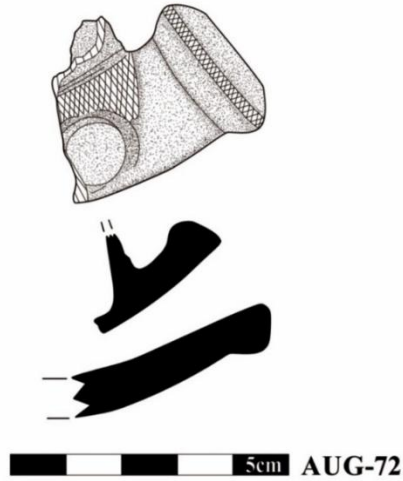
KATALOG NO:	45			
ÇİZİM NO:	47			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	M33 Açması ‘b+d’ plankaresinde seviye inme çalışması; 2023-ASG-42			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.5cm	Yükseklik:	2cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	0,7cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Ligth Gray 10YR 7/2 Kireç			
ASTAR RENGİ:	Gray 2,5Y 5/1			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma, Yiv			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.-18.yy			
TANIM:	Çanağın tamamı kırık olan lüle, silindirik duman yolu kısmı mevcuttur. Duman yolu üzerinde kazıma ve yiv bezeme tekniklerinin bir arada kullanıldığı geometrik unsurlar bulunmaktadır ¹⁰ .			

Çizim 7.45. Sol görünüm ve Kesit çizimi

¹⁰ Tezimize dahil edilen 50 adet lüle örneğinin 10 adeti, Mart 2023'de Şanlıurfa ilinde yaşanan sel felaketinden dolayı müze deposundan kayıp olmuştur. Bu nedenle örneğimiz katalog kısmında, fotoğraf kullanılmadan sadece çizimleri ile verilmiştir.

KATALOG NO:	46			
ÇİZİM NO:	48			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	M35 Açması; 2023-AUG-72			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	3.6cm	Yükseklik:	3.6cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1,7cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Ligth Gray 10YR 7/2 Kireç			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.-18.yy			
TANIM: Çanağın bir kısmının kırılmış olan lüle, silindirik duman yolu mevcuttur. Duman yolu üzerinde kazıma bezeme tekniği ile yapılmış çapraz tarama yer almaktadır ¹¹ .				

Çizim 7.46. Sol görünüm ve Kesit çizimi

¹¹ Tezimize dahil ettiğimiz 50 adet lüle örneğinin 10 adeti, Mart 2023’de Şanlıurfa’da yaşanan sel ve su baskınlarından dolayı müze deposundan kaybolmuştur. Bu nedenle söz konusu örnekler 46 nolu katalog kısmında fotoğraf verilmeden sadece çizimleri ile verilmiştir.

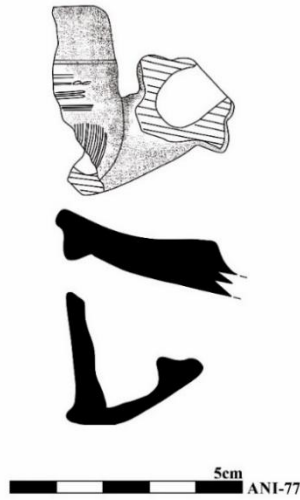
KATALOG NO:	47			
FOTOĞRAF NO:	48			
ÇİZİM NO:	49			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K22 Açması ‘b+d’ plankaresi L biçimli koridorda seviye inme çalışması; 2022-ANI-76			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	3.3cm	Yükseklik:	3.6cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1,4cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Grayish Brown 10YR 4/2 Kireç, Mika			
ASTAR RENGİ:	Weak Red 10R 4/3			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECEŚİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.-18.yy			
TANIM:	Çanağının bir kısmı kırılmış olan lülenin silindirik duman yolu mevcuttur. Duman yolunun üzerinde kazıma bezeme tekniği ile yapılmış hatlar yer almaktadır.			

Fotoğraf 7.38. Sol görünüm

Çizim 7.47. Sol görünüm ve kesit çizimi

KATALOG NO:	48			
FOTOĞRAF NO:	49			
ÇİZİM NO:	52			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K22 Açması ‘b+d’ plankaresi; L biçimli koridorda seviye inme çalışması; 2022-ANI-77			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	3.9cm	Yükseklik:	4.5cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	0,9cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Reddish Gray 10YR 4/2 Kireç, Kum			
ASTAR RENGİ:	Weak Red 10R 4/3			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞME DERECEŚİ:	Kötü			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	17.-18.yy			
TANIM: Çanağın ve duman yolu bölümünün belirli bir kısmı kırılmış olan lüle, silindirik duman yolundan ve çanak kısmından ibarettir. Çanağın mevcut olan kısmında kazıma bezeme tekniği görülmektedir.				

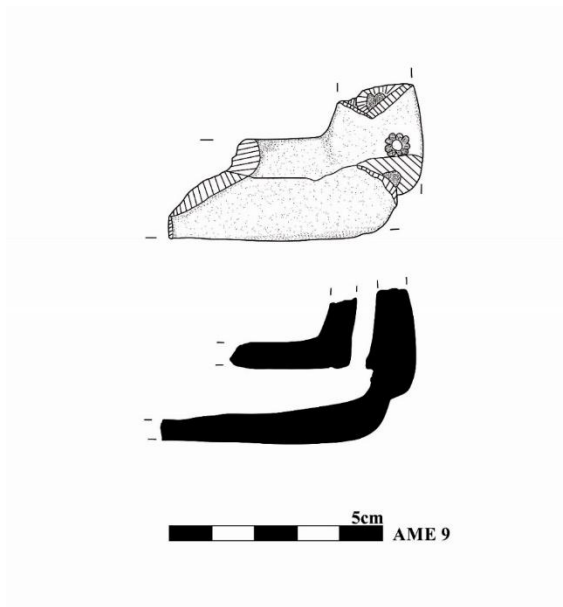

Çizim 7.48. Sol görünüm ve Kesit çizimi

Fotoğraf 7.39. Sol görünüm

KATALOG NO:	49			
FOTOĞRAF NO:	50			
ÇİZİM NO:	51			
TİPİ:	Duman Yolu			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	K22 Açması; 2021-AME-9			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	6cm	Yükseklik:	3.6cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	1,3cm
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Açık Gri			
ASTAR RENGİ:	-			
BEZEME TEKNİĞİ:	Baskı			
PİŞME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	18.-19.yy			
TANIM: Çanağın tamamı kırılmış olan lüle, duman yolu kısmı mevcuttur. Duman yolu üzerinde baskı tekniği ile yapılmış bitkisel motif yer almaktadır. Şanlıurfa Kalesi lüleleri arasında üzgün bir tipe sahiptir.				

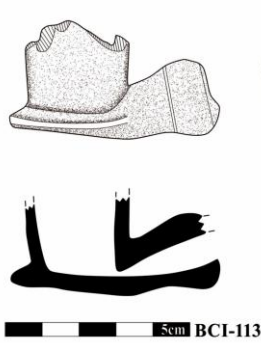
Çizim 7.49. Sol görünüm ve kesit çizimi

Fotoğraf 7.40. Sol görünüm

7.6. Disk Çanaklı Lüleler

KATALOG NO:	50			
FOTOĞRAF NO:	51			
ÇİZİM NO:	52			
TİPİ:	Disk Kaideli Lüle			
YAPIM MALZEMESİ:	Pişmiş Toprak			
KAZI BULUNTU ALANI ve KODU:	N34 Açması 'b' plankaresi temizlik çalışması; 2023-BCI-113			
ÖLÇÜLERİ:	Uzunluk:	4.9cm	Yükseklik:	2.6cm
	Genişlik:	-	Duman Yolu:	-
HAMUR RENGİ VE KATKISI:	Pinkish gray 7,5YR 6/2			
ASTAR RENGİ:	Koyu kırmızı			
BEZEME TEKNİĞİ:	Kazıma			
PİŞİRME DERECESESİ:	İyi			
MÜHÜR-DAMGA:	-			
TARİHİ:	19.yy			
TANIM: Çanağın bir bölümü duman yolunun ise bir kısmı kırık olan lüle, silindirik duman yolundan oluşmaktadır. Çanak duman yoluna doğrudan bağlanmaktadır. Duman yolu üzerinde basamak halkası yer almaktadır. Ayrıca çanağın alt kısmında V şekilli kazıma tekniği ile yapılmış bezeme yer almaktadır.				

Çizim 7.50. Sol görünüm, alt görünüm ve kesit çizimi görünüm

Fotoğraf 7.41. Sol

8. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Şanlıurfa Kalesi 2020-2023 yılları arasında A Sektörü, B Sektörü ve üç burcun yer aldığı Batı Burcu Sektörü adlı üç farklı alanda yapılan kazılarda ortaya çıkartılan lülelerin büyük çoğunluğu kırık durumdadır.

8.1 Form Özellikleri

Şanlıurfa Kalesi 2020-2023 yılları arasındaki kazılarda ele geçen 249 adet kırık lüle içinden 50 adeti tezimize konu olmuştur. Beş farklı tipin tespit edildiği grup içinde; basık yuvarlak çanaklı 16, yuvarlak çanaklı 9, silindir çanaklı 3, karinalı çanaklı 5 ve disk çanaklı lüleler 1 adettir. Ayrıca 16 adet sadece duman yolu kalmış; çanak tipi belli olmayan örneğimiz mevcuttur. Şanlıurfa Kalesi lülelerinin en yoğun grubunu basık yuvarlak çanaklı lüleler oluşturmaktadır (**Fotoğraf 8.52**). Basık yuvarlak çanaklı lülelerden sonra yuvarlak çanaklı lüleler, ikinci yoğun grup olarak ele geçmiştir. Silindir çanaklı, disk çanaklı ve karinalı çanaklı lüleler ise az sayıda örneği olan tipleri oluşturmaktadırlar.

Şanlıurfa Kalesi basık yuvarlak çanaklı lülelerin çanak kısımları dış bükey veya düz bir şekilde yükselmektedir. Kısa veya uzun bir şekilde tutulan duman yolu, çoğunlukla bombeli bilezik ve ona bitişik halde bulunan basamak halkası ile son bulmaktadır. Ancak 18. yüzyıl örneklerinde basamak halkası (Kat. No.1-15) ya da bombeli bilezik ile son bulan lüleler de bulunmaktadır. Lülelerin duman yolu çapları, 0.6 ile 1.3 cm arasında değiştiği gözlemlenmektedir.

Basık yuvarlak çanaklı lülelerin benzer örneklerine yurt dışında, Keramikos (Robinson, 1983, s.274,276), yurt içinde Hasankeyf (Ayhan, 2011, s.60-127), Saraçhane (Hayes, 1992, s.392,393), Antalya- Kaleiçi (Yener, 2005, s.98) Siirt-Başur Höyük (Ayhan, 2010, s. 49,52, 57), Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi (Uluçam, Kavaklı, 1997, s.614-615), Mardin Kalesi (Yesel, 2023, s.47) ve Bitlis Kalesi kazılarında (Yılmaz, 2010, s.171) yoğun olarak rastlanmıştır. Bu lüleler, araştırmacılar tarafından 17. yüzyılın sonları ile 19. yüzyıl arasına tarihlendirmektedirler.

Fotoğraf 8.1. Basık yuvarlak çanaklı lüle örneği (Şanlıurfa Kalesi kazı arşivi)

Yuvarlak çanaklı lüleler, Şanlıurfa Kalesi'nde basık yuvarlak çanaklı lülelerden sonra en fazla görülen tip olarak karşımıza çıkar (**Fotoğraf 8.53**). Elde edilen lülelerin büyük çoğunluğunda silindirik formlu duman yolu, çanağa doğrudan bağlanmıştır. Lülelerin duman yolu ağız çaplarının genellikle 0,7 cm ile 0,9 cm arasında değiştiği gözlemlenmektedir (Kat. No.16-25). Duman yolu, çoğunlukla bombeli bilezik ve ona bitişik basamak halkaları ile son bulmuştur. Sadece basamak halkası ile son bulan örnekler de mevcuttur.

18. yüzyıl başı ile 19. yüzyıl arasına tarihlenen yerel üretim örnekleri arasında yuvarlak çanaklı lüleler olduğu gibi 17. yüzyılın sonları ile 18. Yüzyıl başları arasına tarihlenmiş olan Beyrut lülelerinin paralelleri ile Suriye örnekleri içerisinde de görülmektedir (Ayhan, 2011, s.16). Yuvarlak çanaklı lüleler lülelerin benzer örneklerine Hasankeyf (Ayhan, 2011 s.16) Mardin Kalesi (Yesel, 2023, s.45)ve Siirt Başur Höyük'te (Ayhan, 2010, s.49,57) görülmektedir.

Fotoğraf 8.2. Yuvarlak çanaklı lüle örneği (Şanlıurfa Kalesi kazı arşivi)

Karinalı çanaklı forma sahip lülelerin, çanak bölümünde keskin bir hat görüldüğü için bu ad verilmiştir. Bahsi geçen keskinlik, bazen gövdenin ortasında bazen de kaideye doğru yer almaktadır. Bu formdaki Şanlıurfa Kalesi lülelerinin duman yolu genellikle uzun olmakla birlikte; duman yolunda bulunan bombeli veya karinalı bileziğin daha az dışa taşkın olduğu gözlenmektedir. (Kat. No.26-30). İncelenmiş olan lülelerinin duman yolu ağız çapı, 0.5 cm ile 1.2 cm arasında değişkenlik gösterdiği gözlenmiştir (**Fotoğraf 8.54**).

R. Robinson, U. Baram ve J. W. Hayes, karinalı çanaklı lüleleri, 17. yüzyıla tarihlendirmektedirler (Robinson,1985, s.151, 163, Baram, 2010, s.160, Hayes, s.1992, 393). Karinalı çanaklı lülelerin benzer örneklerine; Hasankeyf (Ayhan, 2011, s.162,225), Alanya Kale İçi (Yener, 2005, s.97), Bitlis Kalesi (Yılmaz, 2010, s.57), Saraçhane (Hayes, 1992, s.397) kazılarında; Anadolu dışında ise Midilli’de (Wood, 1990, s.2,9) yapılan kazılarda rastlanmıştır.

Fotoğraf 8.3. Karinalı çanaklı lüle örneği (Şanlıurfa Kalesi kazı arşivi)

Silindir çanaklı lüleler, çanak kısmına doğrudan bağlanan duman yoluna sahiptirler. Duman yolu bombeli bilezikle sonlandığı gibi bombeli bilezik kısmına bitişik basamak halkası ile de son bulan örnekler mevcuttur. Şanlıurfa Kalesi silindir çanaklı lüleleri, hamur rengi ve bezeme bakımından çeşitlilik göstermektedirler. (Kat. No.31-33) İncelenmiş olan lülelerinin duman yolu ağız çapları, 0.7cm ile 1.3cm arasında değişkenlik gösterdiği gözlenmiştir (**Fotoğraf 8.55**).

17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyıl arasına tarihlenen silindir çanaklı lülelerin benzer örneklerine, Hasankeyf (Ayhan, 2010, s.1-22; Ayhan, 2011, s.60-127), Başur Höyük (Ayhan, 2010, s.1,22) ve Harput Kalesi kazılarında (Sevin, 2008, s.31) rastlamaktayız

Fotoğraf 8.4. Silindir çanaklı lüle örneği (Şanlıurfa Kalesi kazı arşivi)

Şanlıurfa Kalesi'ndeki disk çanaklı lüleler, çok az sayıda bulunmaktadır. Nitekim elimizdeki grupta da 1 adet örnekle temsil edilmektedir (**Fotoğraf 8.56**). Duman yolu, çanağa yüzeysel olarak belirtilen üçgen formlu ya da dışa taşkın üçgen formlu omurga ile veya dışa taşkın dikdörtgen formlu omurga ile bağlanmaktadır (Kat. No.50). Duman yolu ağız çapları, 1,3-1,9 cm olarak değişkenlik gösterdiği gözlenmiştir. Disk çanaklı lüleler hamur rengi dolayı farklılık göstermektedir. Hamur renkleri bakımından kahverenginin tonları ile gri tonlar arasında değişmektedir.

Robinson, bu tür lüleleri, 19. ve 20. yüzyıl arasına tarihleri arasında yer aldığını belirtmektedir (Robinson, 1983, 270-271). Nitekim bu tip lülelere 19. yüzyılda sıklıkla rastlanmaktadır. Şanlıurfa Kalesi'nin disk çanaklı lülesinin benzerlerine, Hasankeyf (Ayhan, 2011, s.65), Mardin Kalesi (Yesel, 2023, s.65) Saraçhane (Hayes, 1992, s.393), Antalya-Kaleiçi (Yener, 2005, s.102,107), Smyrna Antik Kenti (Ayhan, 2009, s.15), Demirköy Fatih Dökümhanesi (Uysal, 2007, s.555), Akşehir Taş Medrese Müzesi (Gök Gürhan, 2007, s.256-265) ve Siirt-Başur Höyük (Ayhan, 2010, s.53) kazılarında; yurt dışında ise Yunanistan'da Kastellorizo Adası (Wood, 1990, s.8) ve Keramikos (Robinson,1983, s.283,284) ile Bulgaristan'da Sofya (Stanaeva, 1972, s.76) kazılarında rastlanmaktadır.

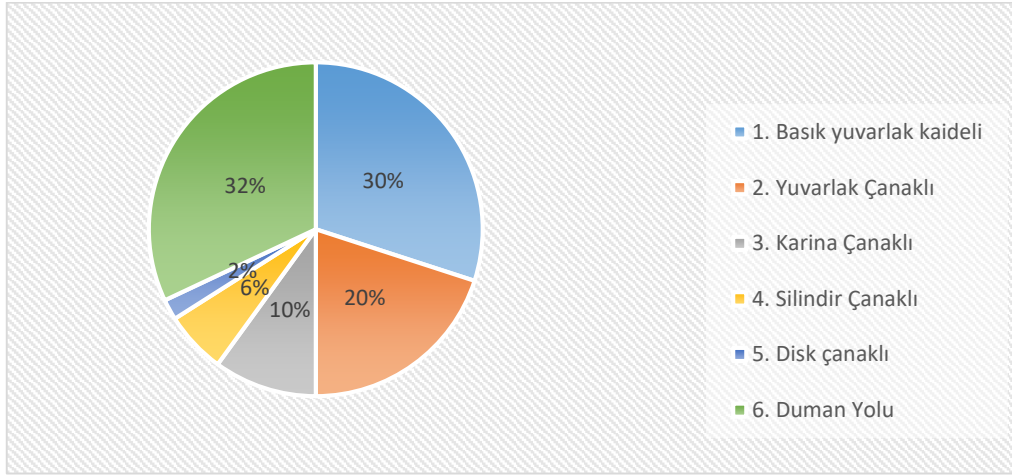

Fotoğraf 8.5: Disk çanaklı lüle örneği (Şanlıurfa Kalesi kazı arşivi)

Tablo 8.1: Şanlıurfa Kalesi kazısında görülen lüle formları

Lüle Formları	Katalog No	Toplam (ad.)
Basık Yuvarlak Çanaklı	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15	15
Yuvarlak Çanaklı	16,17,18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25	10
Karinalı Çanaklı	26, 27, 28, 29, 30	5
Silindir Çanaklı	31, 32, 33	3
Duman Yolu	34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,44, 45,46, 47, 48,49	16
Disk Çanaklı	50	1

Grafik 8.1: Şanlıurfa Kalesi lüle tiplerinin dağılımı

8.2 Üretim Özellikleri

Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan lüleler boyut olarak küçük, dayanıklılık olarak ise kırılgandır. Toplumda Kullanımı oldukça fazla olduğu için kalıp kullanılarak hazırlanmıştır. Şanlıurfa Kalesi arkeolojik kazılarında elde edilen bütün lülelerin tamamına yakınının kalıp ile hazırlandığı görülmüştür.

Katalogdaki lülelerde genellikle gri (Kat. No.5,10,19,20,22,28,30,31,36,37,39), , açık gri (Kat. No.27,45,46,49), çok koyu gri (Kat. No.3) pembemsi gri (Kat. No.50), kırmızımsı gri (Kat. No.15,48), koyu gri (Kat. No.1,2,4,6,21,25,33,34,44), kahverengi (Kat. No.13,39,43), kırmızımsı kahverengi (Kat. No:24,40,41,42), grimsi kahverengi (Kat. No.7,26,47), koyu kahverengi (Kat. No.8), soluk kahverengi (Kat. No.9,12,14,38), beyaz (Kat. No.11,32,35) ve pembe (Kat. No.16,17,18,23) renk hamur kullanılmıştır. Hamura genellikle ince kum, mika, kireç katılmış olup incelenen lülelerin pişme derecesi genel olarak orta ve iyi pişme derecesine sahiptir.

Gri hamurlu örnekler, genellikle kireç ve kum katkılıdır. Pişme derecesi orta ve iyi olarak değişkenlik gösteren lülelerin cidar kalınlıkları orta, hamur yapıları ince gözeneklidir (Kat. No.5,10,19,20,22,28,30,31,36,37,39). Gri hamur ile yapılmış lülelerin büyük çoğunluğunun aynı renkteki astar ile kaplandığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte açık gri (Kat. No.27,45,46,49), kırmızımsı gri (Katalog No: 15,48) pembemsi gri (Katalog No:50) koyu gri (Katalog No:2,3, 21,33,44) renkli astar ile kaplanmış örnekler de mevcuttur.

Açık gri hamurlu lüleler genel olarak mika kum ve kireç katkılı olarak tespit edilmiştir (Kat. No. 27,45,46,49). Genel olarak açık gri hamurlu lüleler gri renkli astar ile kaplanmıştır.

Kahverengi hamurlu lüleler (Katalog No:13, 39, 43) ince gözenekli, kum, kireç ve az miktarda mika katkılıdır. Kahverengi hamurlu lülelerin büyük çoğunluğu, koyu kırmızı, açık kırmızı, kırmızımsı gri renk astarlıdır. Ayrıca kırmızımsı kahverengi (Kat. No. 24,40,41,42), grimsi kahverengi (Kat. No.7,26,47), Koyu kahverengi (Kat. No.8) ve Soluk kahverengi (Kat. No. 9,12,14,38) astarın da uygulandığını görmekteyiz.

Beyaz hamurlu lüleler genel olarak (Kat. No.11,32,35) az gözenekli kum ve kireç katkılıdır. Beyaz hamurlu lülelerin büyük çoğunluğu, aynı renk beyaz astar ile kaplanmaktadır.

Pembe hamurlu lüleler genel olarak (Kat. No.16,17,18,23) az gözenekli, az kireç ve kum katkılıdır. Pembe hamurlu lülelerin büyük çoğunluğuna beyaz ve koyu kırmızı astar uygulanmıştır.

Tablo 8.2: Şanhurfa Kalesi Lülelerinde Görülen Hamur Renkleri

Hamur Rengi	Katalog No	Toplam (ad.)
Gri	5,10,19,20,22,28,30,31,36,37,39	11
Çok Koyu Gri	3	1
Açık Gri	27,45,46,49	4
Kırmızımsı Gri	15,48	2
Pembemsi Gri	50	1
Koyu Gri	1,2,4,6,21,25,33,34,44	9
Kahverengi	13,39,43	3
Kırmızımsı Kahverengi	24,40,41,42	4
Grimsi Kahverengi	7,26,47	3
Koyu Kahverengi	8	1
Soluk Kahverengi	9,12,14,38	4
Beyaz	11,32,35	3
Pembe	16,17,18,23	4

8.3 Bezeme Özellikleri

Tezimize dahil edilen Şanlıurfa Kalesi lülelerinde kazıma tekniği (Kat. No. 2,6,9,11,13,15,16,17,22,23,24,30,34, 38,46,47,48), kazıma ve baskı bezeme tekniği (Kat. No.4,5,12,19,26,31,50), kazıma ve rulet bezeme tekniği (Kat. No.1,8,10,13,14), baskı-rulet bezeme tekniği (Kat. No. 20,27), kazıma-baskı-rulet teknikleri (Kat. No.7, 33), kazıma- çentik (Kat. No.18), kazıma ve boya (Kat. No.21), kazıma ve kabartma (Kat. No.3,40), oluk (Kat. No.25,29,32,35,37,39,42), baskı (Kat. No.28, 49), kabartma ve rulet (Kat. No.36), oluk ve kabartma ((Kat. No.41), kazıma ve oluk (Kat. No.43), kazıma ve yiv (Kat. No.45) bezeme teknikleri gibi birçok tekniğin kullanıldığı bezeme şablonları kullanılmıştır.

Ayrıca lülelerin dış yüzeyinde geometrik, çizgi, dağınık çizgi, halka, çapraz tarama, çeltik, yiv, oluk ve tırnak gibi süsleme amaçlı bezeme unsurları yer almaktadır.

Tablo 8.3: Şanlıurfa Kalesi lülelerinde görülen bezeme teknikleri

Bezeme Tekniği	Katalog No	Toplam (ad.)
Kazıma	2,6,9,11,13,15,16,17,22,23,24, 30,34,38,46,47,48	17
Kazıma-Rulet	1,8,10,13,14	5
Kazıma-Baskı	4,5,12,19,26,31,50	7
Baskı-Rulet	20,27	2
Kazıma-Baskı-Rulet	7,33	2
Kazıma-Çentik	18	1
Kazıma-Boya	21	1
Kazıma- Kabartma	3,40	2
Oluk	25,29,32,35,37,39,42	7
Baskı	28,49	2
Kabartma- Rulet	36	1
Oluk- Kabartma	41	1
Kazıma- Oluk	43	1
Kazıma-Yiv	45	1

Tezimize dahil edilen 6 adet lülede mühür tespit edilmiştir. 6 mühürden 2 adeti geometrik unsura, 4 adeti ise yazı/yazı benzeri bir süslemeye sahip mühürden oluşmaktadır. Geometrik mühürler (Kat. No.9, 10), damga mühür şeklinde yapılmıştır. (Kat. No.19)'da yer alan dairesel formdaki mühür, Arapça harflerden oluşmakta olup yazı okunamamıştır. (Katalog No:28)'deki mühürün dikdörtgen çerçeve içine alınmış Arapça yazısı da okunamamıştır. (Kat. No.31 ve 38)'de yer alan mühürlerin ise atölye mührü olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8.4: Şanlıurfa Kalesi lülelerinde görülen bezek türleri

Bezек Türleri	Katalog No	Toplam (ad.)
Geometrik	1,2,3,6,8,11,12,13,14,15,16,17,18,21,22,23,24,25, 26,28,30,32,33,34,35,36,37,39,40,41,42,43,44,45, 46,47,48,50	38
Geometrik - Bitkisel	4,5,7,20,27,49	6
Geometrik - Yazı	9,10,19,28,31,38	6

9. SONUÇ

Tütün lüleleri, 17. yüzyıldan sonra Osmanlı toplumunda yayılması oldukça hızlı bir süreç içerisinde gerçekleşen, öncelikle halk tarafından, sonrasında ise sarayda kullanılan bir malzemedir. İngiliz gemiciler tarafından getirilen lüleler, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk lüleleri olup; açık gri malzemedен üretildiği ve küçük boyutta oldukları bilinmektedir.

Lüle, Osmanlı Dönemi'nde önemli bir yere sahip olup insanların yoğunluğu karşısında fazlaca üretimi yapılan bir malzeme olduğu bilinmektedir. Lüle, sahibinin sosyal statüsü ve estetik zevkine göre farklılıklar gözlenmektedir. Üretimin yoğunluğundan dolayı lülelerin tipinde ve bezemelerinde de farklılık göstermektedir. Lülelerin üretim merkezleri farklı olsa bile büyük benzerlikler gösterdiğini görmekteyiz. Süsleme ve teknik bakımdan bölgesel özelliklerin ön plana çıktığını görmekteyiz.

2020-2023 yılları arasında yürütölen Şanlıurfa Kalesi kazılarında A Sektörü, B Sektörü ve Batı Burcu Sektörü olmak üzere üç farklı alanda kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmalar sonucunda ele geçen küçük buluntular arasında toplam 249 adet tüme yakın lüle ve lüle parçası bulunmaktadır. “ŞANLIURFA KALESİ 2020-2023 YILI KAZILARINDA ELE GEÇEN BİR GRUP TÜTÜN LÜLESİ” başlıklı tez çalışmamıza 249 adet lülenin 50 adeti dahil edilmiştir. Tez malzemesi, çanak kısımları kısmen sağlam veya kırık haldeki lülelerden oluşmasının yanı sıra hem mühür; hem de bezeme tekniğı özellikleriyle dikkat çeken duman yolu parçalarını da kapsamaktadır.

Basık yuvarlak çanaklı lüleler (Kat. No. 1-15), tezimiz kapsamındaki lüleler arasında en yoğun grubunu oluşturmaktadır. Bu tipteki lüleler incelendiğinde duman yolunun silindirik oluşu ve birçok lülenin bombeli bilezik ve basamak halkasıyla sonlanıyor oluşu ortak noktalarıdır.

Yuvarlak çanaklı lülelerin (Kat. No.16-25) çoğunluğunda görölen silindirik formlu duman yolu kısmı, çanağı doğrudan bağlanmıştır. Duman yolunun çapları, 0,7 cm - 1,4 cm arasında değişiklik gösterdiği gözlenmektedir. Duman yolu, çoğunlukla bombeli bilezik ve ona bitişik basamak halkaları ile sonlanıyor oluşu ortak noktalarıdır.

Karinalı çanaklı lülelerin (Kat. No.26-30) duman yolu, silindirik biçimli olup uzunluğu çeşitlilik göstermektedir. Tüm yüzeyin bezemeli olduğu örneklerin bulunduğu gibi sade örnekler de söz konusudur.

Silindir anaklı lüleler (Kat. No.31-33), anak kısmına doğrudan bağlanan duman yoluna sahip olup duman yolu bombeli bilezikle sonlandığı örneklerin yanı sıra bombeli bilezik kısmına bitişik basamak halkası ile son bulan örnekler de mevcuttur. Hamur rengi ve bezeme bakımından çeşitlilik göstermektedir

Disk anaklı lüleler (Kat. No.50) son grup olarak ele alınmış olup Şanlıurfa Kalesi'nde zaten az sayıda bulunan bu tip, elimizdeki grupta da tek örnekle temsil edilmektedir. Duman yolu, çanağa yüzeysel olarak belirtilen üçgen formlu ya da dışa taşkın üçgen formlu omurga ile veya dışa taşkın dikdörtgen formlu omurga ile bağlanmaktadır.

Ayrıca bir adeti tutamaklı olmak üzere 16 adet sadece duman yoluna sahip lüle de tez malzememiz kapsamına alınmıştır. Bunların anak kısımları mevcut olmadığı için tiplerini belirlemek mümkün değildir. Tüm duman yolları bezemeli olarak üretilmiştir. Sadece 1 örnekte geometrik şekilli mühür söz konusudur.

Şanlıurfa Kalesi lüleleri çeşitli teknikler kullanılarak bezenmişlerdir. Bezeme unsurlarından geometrik motifler, bitkisel figürler, yazı ve yazı benzeri süslemeler, örneklerde tek olarak kullanıldığı gibi ikisinin/üçünün bir arada kullanıldığı örnekler de görülmektedir. Geometrik süslemeler diğer bezeklerle karşılaştırıldığında daha yoğun kullanılmıştır. izgi, dağınık çizgiler, daire, tarama, çentik ve tırnak motifi gibi geometrik süslemeler daha çok bordür şeklinde verilmiştir. Bitkisel bezeme olarak yaprak ve stilize palmiye figürlerinin kullanımda olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde lülelerin dış yüzlerinde kullanılan baskı, rulet baskı, kazıma, oluk, kabartma gibi bezeme teknikleri kimi zaman tek olarak uygulanırken; kimi zaman kazıma-rulet, oluk-kabartma, kazıma-baskı veya kazıma-boya gibi iki tekniğin bir arada kullanıldığı örneklerimiz de mevcuttur. Boya bezeme, lüle üretiminde az uygulanan bir tekniktir. Nitekim tezimize dahil ettiğimiz grup içinde de sadece tek bir örnek mevcuttur. Süslemeler ekseri olarak çanak üzerinde ve duman yolunun ağız kısımlarında yer almaktadır. Duman yolunda süslemeye çanak kısmına göre daha az yer verilmiştir.

Şanlıurfa Kalesi yer alan lülelerin hamur özelliklerine bakıldığında hamurların içinde genellikle mika, taş, ince katkılı kum ve kireç yer almaktadır. Renk bakımında ise genellikle gri, açık gri, kırmızımsı gri, koyu gri, soluk kahverengi, beyaz ve pembe olarak gözlemlenmiştir. Çok özenli bir üretim kalitesine sahip olmayan Şanlıurfa Kalesi lülelerinin kalıp tekniği ile üretildikleri tespit edilmiştir. Söz konusu lülelerin büyük çoğunluğu, özensiz işçiliğe sahip günlük kullanım amaçlı yapılmış ürünler olmalıdır.

Her arkeolojik malzeme grubunda olduğu gibi lüle buluntuları da Şanlıurfa Kalesi kazılarında sayısal olarak artmalarının yanı sıra farklı tiplere sahip örnekler elimize geçtikçe lülelerin üretimlerine ve tipolojisine dair söyleyeceklerimiz artacaktır.

KAYNAKLAR

- Altınsapan, E. (2024). *2002 Yılı Bilecik Osmanlı Dönemi Çarşı Alanı Kazısı*. [Sempozyum Sunumu]. 25. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt: I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döşim Basımevi, Ankara. (ss.259-265).
- Arseven, C. E. (1950). *Lüle Sanat Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi, 3, İstanbul.
- Ayhan, G. (2010). *Başur Höyük Kazısı Lüle Buluntuları*. [Sempozyum Sunumu]. XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri. 14-16 Ekim 2009, Denizli, (ss.49-57).
- Ayhan, G. (2011). *Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntuları*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Bakla, E. (1985). *Unutulmuş Bir Halk Sanatı Lülecilik*. Antika, (5), ss. 4-8.
- Bakla, E. (1993). *Tophane Lüleçiliği*. Dışbank Yayınları.
- Bakla, E. (2007) *Tophane Lüleçiliği Osmanlı'nın Tasarımdaki Yaratıcılığı ve Yaşam Keyfi*. Antika Kitabevi.
- Baram, U. (1995). *The Clay Tobacco Pipes of Cyprus*. Report of The Department of Antiquities Cyprus. ss.299–309.
- Baram, U. (2010). *Filistin Geçmişinden Dolaşık Objeler*. Osmanlı Arkeolojisi, İstanbul. ss.142–163.
- Barışta, H. Ö. (1999). *Ankara Yıkık Hamam (Eyne Bey Hamamı)1999 Yılı Kazısı*. [Sempozyum Sunumu]. XXII. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt: II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döşim Basımevi, Ankara. (ss.394-410).
- Berge, S. (2020) *Hoşap Kalesi Kazısı Tütün Lüleleri (2017-2015)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Boran, A. ve Kulaz, M. (2000). *Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısından Çıkan Seramik Buluntular*. [Sempozyum Sunumu]. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 24-27 Nisan. Van. (ss.53-65).
- Budaktaş, Y. (2020). *Divriği Kalesi Kazısı Lüle Buluntuları*. [Yayınlanmamış Yüksek Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Canıbek, F. S. (2022). *Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazıları Lüle Buluntuları*. [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.

- Cantay, G. (1999–2000). *Edirne Yeni Sarayı Kazısı Keramik Buluntuları*. [Sempozyum Sunumu]. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu, Cilt: V, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2001, (ss.145–152).
- Cantay, G. (2003). *Edirne Yeni Sarayı Kazısı Buluntuları*. Sanat Tarihi Defterleri, Cilt: VII, Ege Üniversitesi Yayınları, ss.15–23.
- Cengiz, A. (2011). *Edirne Yeni Saray Kazılarında Ele Geçen Lüleler*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Değirmencioglu, Ö. ve Ahipaşaoğlu, S. (2008). *Anadolu'da Turizm Rehberliği*. Gazi Kitabevi.
- Deniz, B. (1997). *Aksaray–Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane) Kazısı*. [Sempozyum Sunumu]. XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt: II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösim Basımevi, Ankara. (ss.655-682).
- Erdoğan, A. K. (2019). *Mardin Müzesi'nde Bulunan Lüleler*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Evren, B. (1996). *Eski İstanbul Kahvehaneleri*. İstanbul. Doğan Kitap Evi.
- Gök, G. S. (2007). *Akşehir Taş Medrese Müzesi'ndeki Türk Dönemi Seramikleri (2000-2001) Anıt Meydan'da Yapılan Kurtarma Kazısı Seramikleri*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Güzel, A. (2020). Şanlıurfa İli Doğal Coğrafi Özellikler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. The Journal of International Social Research*. Cilt:13 Sayı:71, ss.196-214.
- Hayes, John. W. (1992). *Excavations at Saraçhane in İstanbul*. Cilt: II, İstanbul.
- Kozbe, G. (2023). *Şanlıurfa Kalesi Kazıları*. Cumhuriyetin Birinci Yüzyılında Anadolu'da Türk Dönemi Arkeoloji Çalışmaları, ed. Harun Ürer (Türkiye Bilimler Demir, Akademisi), Ankara. (ss.527-546).
- Kozbe, G, Caner E, Güngör A, (2020). *Şanlıurfa Kalesi 2020 Yılı Kazıları*. [Sempozyum Sunumu]. 2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları, Cilt 2, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 192/2 Ankara. (ss.263-278).
- Kozbe, G, Güngör A, (2022). *Şanlıurfa Kalesi 2021 Yılı Kazıları*. [Sempozyum Sunumu]. 42. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 195/2, Denizli. (ss.503-518).
- Kozbe G, Güngör A, (2023). *Şanlıurfa Kalesi 2022 Yılı Kazıları*. [Sempozyum Sunumu]. 43. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 199/2, Ankara, (ss.39-55).

- Kubaşık, O. (2023). *Güray Müze Koleksiyonu'nda Bulunan Lüleler*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*. MEB Yayınları, İstanbul.
- Pekak, S. (1999). *Niğde-Andaval (Aktaş)'daki Konstantin Helena Kilisesi 1997 çalışmaları*. [Sempozyum Sunumu]. XX. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt:I, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Döşim Basımevi Ankara. (ss.505-523).
- Robinson, R. (1983). Clay tobacco pipes from the Kerameikos. *Mitteilungen Des Deutschen Archäologischen Instituts Athenische*. Gebr. Mann Verlag, Berlin. 98
- Robinson, R. (1985). *Tobacco Pipes Corinth and Athenian Agora* (Plates 33-64). Gebr. Hesperia, ss.151-163.
- Sağcan, K. (2019). *Bitlis Kalesi Tütün Lüleleri (2011-2015)*. [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Sakaoğlu, N. (2023). XVII. Yüzyılda Tütün Haram İçenler İdamlık Ve Cehennemliktir. *Ehlikeyfın Kitabı*, İstanbul.
- Samancı, Ö. P. (2023). *Konya İç Kale ve Selçuklu Sarayı Kazıları Lüle Buluntuları*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Sevin, A. N. (2008). Harput'ta Bir Osmanlı Mahallesi ve Sakinleri Osmanlı'ya Arkeolojik Bir Yaklaşım. *Toplumsal Tarih Dergisi*, ss.31-40.
- Stanaeva, M. (1972). *La Collection De Pipes Du Varna*. Bulletin Du Musee National De VII (XXIII). Varna.
- Tanrıveren, F. M. (2003). *Konya ve Çevresindeki Müzelerde Bulunan Osmanlı Devri Tütün Kültürüne Ait Etnografik Objeler*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Tıgılı, F. (2004). *Ehlikeyfın Kitabı*. Kahve sözlüğü. Kitabevi yayınları, İstanbul
- Uluçam, A. ve Kavaklı, E. (1999). *Eski Van Hüseyin Paşa Külliyesi Kazısı 1997*. [Sempozyum Sunumu]. XX. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt: I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döşim Basımevi, Ankara. (ss.613-630).
- Uludağ, C. (2022). *Şanlıurfa Müzesi Arkeolojik Eser Katalogu*. Oma Oma Medya ev Yayıncılık, II Baskı, İstanbul.
- Uysal, A. O. (2007). *Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı Seramik Buluntuları*. Akdeniz Çevresindeki Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Antik ve Ortaçağ Seramiği ve Mimar Seramiği. Çanak, BYZAS, 7, Çanakkale.1-3 Haziran. İstanbul. (ss.550-555).
- Wood, J. (1990). *Pipes from the island of Kastelloriso*, Society for Clay Pipes Research. 25, ss.2-9.

- Yalgın, A. R. (2004). *Tütün Lüleleri*. Ehlikeyfin Kitabı, Kitabevi.
- Yener, A. (2005). Tütün Lüleleri ve Antalya-Kaleiçi’nde Bulunan Örnekler. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, ss.94-113.
- Yersel, K. (2023). *Mardin Kalesi 2014 Kazısı Lüle Buluntuları*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Yılmaz, A. (2010). *Bitlis Kazısında Ortaya Çıkarılan 2004-2008 Tütün Lüleleri*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.